

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

На правах рукопису

ДУДА Олександра Ігорівна

УДК-001.4(802.0):336.71

ПРОЦЕСИ ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ
(на матеріалі літератури з кредитно-банківської справи)

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

Дисертація

на здобуття наукового ступеня кандидата
філологічних наук

Науковий керівник –
кандидат філологічних наук,
доцент Ю.А.Завгороднев

Львів –2001

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ І. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСІВ ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	12
1.1. Кореляція загальноновживаного слова і терміна в сучасній англійській мові.....	12
1.2. Поняття – термін – значення (на матеріалі англійської мови).....	19
1.3. Семіотичний аспект термінологізації в сучасній англійській мові	27
1.4. Деривація термінів у кредитно-банківській термінології англійської мови	35
1.4.1. Основні способи утворення однокомпонентних термінів у сучасній англійській кредитно-банківській термінології.....	35
1.4.2. Структурно-семантична організація термінологічних словосполучень атрибутивного типу в кредитно-банківській термінології англійської мови	45
1.5. Термінологізація загальноновживаної лексики в галузевих термінологіях.....	54
Висновки до розділу та завдання дослідження	60
РОЗДІЛ 2. ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЯ ЧАСТИН МОВИ В ТЕКСТАХ З КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ (на матеріалі англійської мови)	63
2.1. Методика відбору фактичного матеріалу та методи його дослідження.....	63
2.2. Системні зв'язки термінів кредитно-банківської субмови	71
2.3. Іменникова термінологізація	78
2.4. Прикметникова термінологізація.....	90

2.5. Дієслівна термінологізація	104
Висновки до розділу.....	116
РОЗДІЛ 3. АНГЛІЙСЬКА КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКА	
ТЕРМІНОЛОГІЯ У ФАХОВОМУ ДИСКУРСІ.....	120
3.1. Термінологізована одиниця і контекст.....	120
3.2. Семантичний аналіз корпусу спеціальних текстів.....	139
Висновки до розділу.....	151
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	153
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	158
СЛОВНИКИ.....	179
ДОДАТКИ.....	181

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- КБТ – кредитно-банківська термінологія
- ТСС – термінологічне словосполучення
- ЛСВ – лексико-семантичний варіант
- ЛСГ – лексико-семантична група
- к.т.а. – коефіцієнт термінотворчої активності
- ЖС – стаття галузевого журналу
- КБД – кредитно-банківська документація
- НС – наукова стаття

ВСТУП

Зміни, що відбулися в економічному й політичному житті України, викликали необхідність переходу до системи ринкових відносин, які базуються на економічному суверенітеті. Становлення самостійної економіки України потребує докорінних змін у підході до кредитних відносин, формування самостійної грошово-кредитної системи.

Запровадження передових банківських технологій, які одержали значне поширення в багатьох розвинутих країнах, вимагає дослідження системних та функціональних аспектів кредитно-банківської термінології. Хоча процеси термінологізації в англійській мові вже були об'єктом дослідження вітчизняних і зарубіжних мовознавців, зокрема, на матеріалі іменника [Л.Андренко, М.Бонеліс, З.Коломієць, Ф.Циткіна, Е.Алане, Е.Андрюс, Т.Брунер, Л.Берковіц, К.Классон, Ф.Роберт], дієслова [Л.Макеєва, Н.Семко, В.Олексенко] та прикметника [О.Афанасьєва, О.Єрченко, Л.Дацюк], проте питання системного аналізу процесів термінологізації у межах окремо досліджуваної субмови залишається недостатньо вирішеним (нам відома лише дисертаційна праця Прача В.Г., виконана на матеріалі англійської лісотехнічної терміносистеми).

Кредитно-банківська термінологія (КБТ), у тому числі англомова, не виділялась зі складу економічної й не досліджувалась раніше в лінгвістичному та функціональному аспектах. Відсутність словників кредитно-банківських термінів значно ускладнює здійснення інформаційного пошуку й обробку економічної інформації англійською мовою.

У зв'язку із зазначеними позамовними чинниками дослідження КБТ особливої ваги набуває соціолінгвістичний підхід [14:9-11; 21:3-5; 24:68-69; 29:14; 183:140], котрий передбачає інтерпретацію та пояснення мовних фактів з урахуванням специфіки їх соціальної зумовленості. Дослідження мови науки і техніки в цьому плані дозволяє із вищим ступенем вірогідності прогнозувати їх

подальший розвиток.

У термінології знаходять безпосереднє відображення основні шляхи розвитку людського пізнання. Існування вузькоспеціальної, міжгалузевої та загальноновживаної лексики визначається процесами диференціації й інтеграції науки на сучасному етапі її розвитку. Дослідження галузевої термінології вносить певний вклад у вирішення актуальних питань соціолінгвістики, яка вивчає соціально обумовлені аспекти мови і її зв'язок з мисленням.

У світлі вищезазначеного **актуальність** даної праці визначається загальною спрямованістю сучасних термінознавчих досліджень української германістики на дослідження мовних та позамовних факторів розвитку галузевих терміносистем, а також зумовлена необхідністю дослідити сукупність кредитно-банківських термінів певної фахової дисципліни як окрему лексико-семантичну систему з метою теоретичного вирішення проблеми термінологізації загальноновживаного слова у межах окремо досліджуваної субмови.

Ця проблема вирішувалася нами з позицій теорії термінологічної номінації як цілеспрямованого творчого процесу найменування спеціальних понять фахової дисципліни. Актуальність такого підходу обумовлюється його прогностичною цінністю, що особливо важливо в плані впорядкування і стандартизації окремих термінологічних систем.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри англійської філології Львівського національного університету імені Івана Франка “Структурні та семантичні особливості розвитку германських і романських мов” (тема затверджена вченою радою Львівського національного університету, протокол № 5 від 21 грудня 1996 року) та “Лінгводидактична організація навчального процесу з іноземних мов на гуманітарних факультетах вузів (номер державного реєстру теми П – 21Б).

Як робоча **гіпотеза** висувається припущення про те, що діапазон

поширення термінологізованих одиниць охоплює основні частиномовні структури, а термінологізація як сучасний семантичний процес характеризується інтенсифікацією і продуктивністю.

Метою дослідження є встановлення особливостей процесів термінологізації в сучасній англійській мові шляхом визначення і обґрунтування її основних закономірностей у фаховій кредитно-банківській субмові.

Аналіз проблеми показав, що для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання:

- виявити особливості деривації термінологізованих одиниць у досліджуваній терміносистемі;
- виділити кредитно-банківську термінологію, котра входить до складу англійської загальноновживаної лексики;
- визначити кількісний склад термінологізованих прикметників, іменників, дієслів в англійській КБТ;
- встановити особливості смислової структури досліджуваної терміносистеми;
- виявити особливості функціонування термінологізованих мовних одиниць КБТ у фаховому дискурсі.

Об'єктом дослідження є кредитно-банківські терміни сучасної англійської мови.

Предмет дослідження – це термінологізаційні процеси, що відбуваються в межах досліджуваної субмови.

Матеріалом дослідження слугували лексикографічні джерела, зокрема словники: Dictionary of Marketing. Second edition; Dictionary of Banking and Finance; The Penguin International Dictionary of Finance; Dictionary of Accounting; The Penguin Business Dictionary, а також текстова вибірка зі спеціальної англійської літератури загальним обсягом 200.000 слововживань.

Методологічною основою дослідження є провідні принципи діалектики

наукового пізнання, трансформовані стосовно розроблюваної проблеми: принцип системності, що передбачає вивчення об'єкта під кутом зору його внутрішньої структурної організації та його функціонування; принцип єдності форми та змісту, який визначає аналіз понятійного змісту терміна та його форми; принцип єдності свідомості й діяльності; принцип каузальності.

Основний метод дослідження – аналітико-описовий. Супутні методи – компонентний та кількісний аналіз. За допомогою основного методу досліджується кожний спосіб термінотворення в структурному й семантичному аспекті. Метод компонентного аналізу дозволяє розглядати термінологічну структуру як сукупність складників. Кількісний аналіз встановлює співвідношення між різними досліджуваними фактами. Спостереження за функціонуванням термінологізованих слів у фаховій літературі доповнювали та поглиблювали компонентний аналіз.

Наукова новизна дослідження полягає у виділенні КБТ зі складу загальноекономічної, в її системному аналізі як самостійної лексико-семантичної системи, в дослідженні термінологізаційних процесів на масиві трьох основних частин мови. У дисертаційній праці новим є дослідження термінологізації у фаховому дискурсі.

Теоретичне значення дослідження полягає в поглибленні рівня розробки питань англomовного термінознавства, зокрема, взаємодії термінологічної та загальнонавчаної лексики на сучасному етапі; у доповненні наукових знань про системність термінологізаційних процесів у межах конкретної терміносистеми і про вироблення критеріїв диференціації терміна й нетерміна.

Гносеологічний аспект дослідження є важливим для розвитку теорії термінологізації лексичних одиниць у плані обґрунтування методологічних положень щодо формування та функціонування терміносистеми, а також у плані застосування отриманих даних для аналізу інших терміносистем. Ці методологічні положення є уточненням основоположних принципів і постулатів термінознавства.

Практичне значення праці полягає в тому, що одержані результати можуть знайти застосування в розробці теоретичних курсів з лексикології (розділи “Термінологія”, “Словотвір”, “Розвиток лексичної системи мови”, “Лексикографія”) та функціональної стилістики англійської мови (розділ “Стилістична диференціація сучасної англійської мови”), у процесі викладання англійської мови в економічних вузах на факультетах банківського бізнесу, в лекціях з термінознавства на факультетах перепідготовки й післядипломної освіти мовних вищих навчальних закладів, можуть бути використані при укладанні галузевих термінологічних словників та інформаційно-пошукових тезаурусів, а також у роботі зі стандартизації термінології й у практиці перекладу спеціальної банківської літератури та документації.

Особистий внесок дисертантки у роботах, написаних у співавторстві, полягає в тому, що (49) – встановлено основні способи термінотворення фінансово-економічних термінів; (113) – запропоновано класифікацію абrevіатур на основі структурних особливостей вихідних термінологічних словосполучень; (114) – окреслено основні проблеми перекладу англійської економічної терміносистеми.

Апробація основних положень і результатів дисертаційного дослідження проводилась на міжнародних наукових конференціях “Проблеми лінгвістики тексту та лінгвометодики” (Львів, 1992 р.), “Лексикографічні та методичні концепції викладання чужоземних мов у вищому технічному навчальному закладі” (Львів, 1994 р.), “Іноземні мови сьогодні і завтра” (Тернопіль, 1999 р.) та на наукових семінарах з лінгвістики тексту у Львівському національному університеті імені Івана Франка.

Матеріали дисертації використовувались у навчальному процесі на кафедрі англійської мови для зовнішньоекономічної діяльності Тернопільської академії народного господарства як методичні вказівки для студентів денної та заочної форм навчання “Ділове листування й переговори (англійська мова)”.

Основні положення дисертації опубліковано в п’яти статтях, виданих у фахових збірниках наукових праць, а також у трьох тезах доповідей на

наукових конференціях.

Структура дослідження, визначена його метою та завданнями, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та двох додатків.

У **вступі** обґрунтовується вибір теми, її актуальність і наукова новизна, визначаються мета й завдання дослідження, його теоретичне та практичне значення, формулюються основні положення, що виносяться на захист, описуються методи та прийоми дослідження та фактичний матеріал.

У **першому розділі** – “Особливості процесів термінологізації на сучасному етапі” – розглядаються теоретичні засади дослідження, визначається статус терміна, розкривається його сутність, зв’язок та кореляція із загальноновживаним словом у процесі термінологізації.

Другий розділ – “Термінологізація частин мови у текстах з кредитно-банківської справи” – присвячено дослідженню діапазона поширення термінів у КБТ, а саме: розглядаються особливості дієслівної, прикметникової та іменникової термінологізації, описується методика відбору матеріалу і проведення дослідження.

У **третьому розділі** – “Англійська кредитно-банківська термінологія у фаховому дискурсі” – встановлюються особливості функціонування мовних одиниць КБТ.

У **висновках** узагальнено результати виконаного дослідження, сформульовано основні висновки й накреслено можливі перспективи подальшої розробки проблеми.

Загальний обсяг дисертації становить 258 сторінок, з них 157 сторінок тексту. Список використаних джерел складає 218 найменувань вітчизняних та зарубіжних авторів.

В додатках обсягом 82 сторінки наведено англо-український словник КБТ на 1550 одиниць

На захист виносяться такі положення дисертації:

1. Загальноновживане слово термінологізується у кредитно-банківській

терміносистемі англійської мови за умови існування відповідної наукової дефініції.

2. КБТ англійської мови володіє певною системою словотворчих моделей, за допомогою яких утворюються терміни на позначення нових фінансово-економічних понять.

3. Результатом процесу термінологізації є утворення лексико-тематичних груп кредитно-банківських термінів у складі досліджуваної субмови.

4. Домінуючий характер впливу на стан кредитно-банківської субмови сучасної англійської мови мають такі екстралінгвістичні чинники як економічні зміни у суспільстві, фінансові реформи та нововведення.

5. Системний характер термінологізації у межах кредитно-банківської субмови сучасної англійської мови проявляється у тому, що нею охоплено основні частиномовні структури.

6. Термінологічний статус колишньої загальноживаної одиниці в досліджуваній КБТ закріплюється лише в межах внутрішнього контексту, а власне термін надходить до лексичної парадигми КБТ самостійно, незалежно від фахового контексту.

7. У текстах кредитно-банківської субмови існує вибірковість морфологічних категорій і словоформ як ознака термінотворення у досліджуваній субмові.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСІВ ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

1.1. Кореляція загальноновживаного слова і терміна

У сучасній лінгвістиці немає однозначного розуміння теоретико-лінгвістичної інтерпретації терміна. Це пояснюється, можливо, тим, що термінологія стала окремим об'єктом лінгвістичного аналізу лише в останні 30–40 років у зв'язку зі значним зростанням ролі науки у житті суспільства.

Поширеною є точка зору на термінологію як на чітко окреслену підсистему всередині загальної лексичної системи мови [11:64-68; 16:60; 21:5; 55:8; 60:111; 82:155; 121:110]. Такий підхід до термінології виправданий особливим призначенням терміна бути засобом вираження спеціального поняття в галузі науки, техніки, виробництва і підтримується зверненням багатьох дослідників до аналізу терміносистем типу кібернетики, робототехніки, електроніки. Ізольований характер таких терміносистем дозволяє розглядати термін як "особливе" слово зі своїми специфічними властивостями, котрі відрізняють його від загальноновживаного слова. До таких властивостей відносять перш за все його здатність виражати наукове поняття, а також його тенденцію до чіткості семантичних кордонів однозначності, відсутності емоційного забарвлення [12:204; 14:218; 87:93; 135:126; 200:39; 205:52].

Однак було б неправильним вважати, що жорстка ізольованість характерна для всіх терміносистем. Велике поширення певної частини понять неізольованих галузей науки накладає відбиток на характер семантики термінів, котрі виражають ці поняття. Значна частина одиниць таких терміносистем переходить із фахової у загальноновживану лексику, яка включає в основному лексику нейтральну, розмовну, а також і спеціальну, до

якої входять і терміни [92:103-104].

Розглядаючи терміни як певний пласт загально-літературної лексики, як фахову підмову (чи субмову) ми стикаємось із рядом труднощів у розумінні того, що таке термін. Перш за все виникає питання, чи є термін словом чи значенням слова. Дане питання з'являється у зв'язку з тим, що значна частина загально-літературних слів включає у склад своєї смислової структури поряд із загальноновживаними значеннями значення термінологічні. Лінгвісти, котрі досліджують термін у складі його терміносистеми, приймають слово у такому термінологічному значенні за самостійну одиницю терміносистеми [71:17; 82:116; 87:59]. Наприклад, слово *loan* має як другорядне значення термінологічне значення банківської сфери *кредит, позика*. Саме у цьому значенні спеціальні словники містять це слово як термін.

Розмежування терміна і загальноновживаного слова у таких випадках орієнтовано на вирішення практичних цілей викладання англійської фахової мови у немовних вузах, якщо розглядати лексичні одиниці з точки зору їх основних і другорядних значень [145:333]. Так, загальноновживані слова, будучи, як правило, багатозначними, мають у ролі своїх основних значень загальнономовні, тоді як термінологічні значення виступають у їхній структурі як другорядні. Наприклад, загальноновживане слово *lot* може вживатися у своєму другорядному значенні у ролі банківського терміна *партія цінних паперів, що є одиницею угод на фондовій біржі*. Терміни ж вже своїми основними значеннями виражають відповідні спеціальні поняття і, як правило, мають загальнономовні значення у ролі значень другорядних. Прикладом може служити термін *dividend*, основне значення якого *дивіденд* є термінологічним, тоді як другорядне значення *перевага, користь* є загальноновживаним.

У своїй роботі ми виходимо з розуміння терміна як слова, термінологічне значення якого є основним. Визнання контактів термінологічної лексики із загальноновживаною дає також можливість розглядати наведені слова як терміни, котрі носять відбиток контактів із

загальноновживаною лексикою. В ідеальному випадку терміни – це слова, смислова структура яких вичерпується значеннями, пов'язаними зі спеціальною галуззю знань, типу: *audit, finance, fiscal, to assess*.

Дискусійним є також питання про те, чи є термінологічність властивістю лексичних одиниць чи їх функцією. Визнання ознаки термінологічності як властивості лексичних одиниць приводить деяких дослідників до протиставлення терміна загальноновживаному слову і навіть загальнолітературному [7:238; 137:158-159; 207:58]. Ми схиляємось до точки зору тих лінгвістів, котрі пов'язують термінологічність з функцією лексичних одиниць [21:6-7; 24:69; 84:438; 105:195-196; 162:93; 175:64; 214:46].

Виходячи з такого розуміння терміна, можна пояснити властивість одиниць типу *dividend* функціонувати у ролі загальноновживаного слова в одному з його другорядних значень. Так у реченні *I'm sure that new idea will pay dividends some day* реалізується не основне термінологічне значення слова *dividend*, а його другорядне загальноновживане значення *advantages, usefulness in the future*. Реалізацію основного термінологічного значення простежуємо в контексті кредитно-банківської літератури: *The assets of the new accounts include cash and government bonds, and the liabilities included tax liabilities and a limited amount of dividends, which were protected from write-offs*. [Б. 14:22].

Вищесказане дає підстави для розуміння терміна як слова, яке у всіх своїх значеннях чи в частині значень, виражає спеціальне поняття науки, техніки, виробництва і т.д. і яке функціонує переважно у спеціальній сфері.

З такого розуміння терміна випливає, що термінологічна лексика як сукупність термінів певної галузі знань, може бути представлена двома групами:

- 1) власне терміни (типу *fiscal, audit, finance*), котрі, будучи вузькоспеціальними одиницями, функціонують переважно у спеціальній сфері;
- 2) лексичні одиниці, котрі умовно можна назвати загальними

термінами, типу *deposit*, які функціонують переважно у спеціальній сфері у ролі термінів і в неспеціальній – переважно як загальноживані слова.

Друга група, представлена загальними термінами, містить лексичні одиниці двопланового характеру, котрі обслуговують як спеціальну, так і неспеціальну сфери.

Таким чином, зміни лексичних зв'язків досліджуваних одиниць під час їх функціонування у неспеціальному контексті є не тільки показником наявності у терміна загальноживаного значення, непов'язаного з термінологією, але і показником його гетерогенності стосовно одного і того ж значення, у якому він виступає як термін в спеціальній сфері і як загальноживане слово у неспеціальній.

З приводу питання про мовну природу термінологічного значення у лінгвістичній літературі висловлюються різні погляди. Одні дослідники [11:65; 54:11-12; 55:8] не вважають термінологічне значення лексичним, інші виділяють у терміна два значення: буквальне і термінологічне (мовне і логічне). Буквальним (мовним) значенням терміна визнається лексичне значення слова, що виступає у спеціальній галузі знань у ролі терміна, термінологічним (логічним) значенням є екстралінгвістична дефініція, котра містить технічні характеристики спеціального об'єкта, позначеного терміном, і приписувана слову з певним лексичним значенням [5:2; 16:58; 54:12-13; 55:8].

Ми схилиємось до думки, що термінологічне значення за своєю мовною природою визнається лексичним; одним із показників останнього є співвідносність терміна із постійним референтом – спеціальним об'єктом певної галузі знань.

Наявність відмінності між екстралінгвістичною дефініцією термінологічного значення і словниковим тлумаченням загальноживаного значення слова дозволяє говорити про дві форми тлумачення значень – про звичайну і наукову дефініцію. Звичайна дефініція описує об'єкт повсякденного життя словами у загальноживаних значеннях, наукова дефініція описує

спеціальний об'єкт, максимально використовуючи для цього терміни. Проте використання відмінностей між науковими і звичайними дефініціями як критерію розмежування термінологічного і загальноживаного значень не є достатнім. Основним критерієм розмежування терміна і нетерміна має бути критерій наукового поняття [145:333-334; 155:52-53; 175:138]. Незбіг опису значень слова, котре виступає як термін і як загальноживане слово і котре позначає один і той же об'єкт дійсності, відмічав ще Л.Щерба, котрий вважав, що у таких випадках слово передає про об'єкт інформацію різного роду [154:116].

На відміну від загальноживаного слова, термін є формою існування не рядового, а наукового поняття, його значення залежить від його місця в теорії, його смислової структура елементарніша за смислову структуру загальноживаного слова.

Зміна системи понять відображається у відповідних формальних і змістовних змінах термінології (збільшенні кількості термінів, зміні їх значень). Тому вивчення змін у термінології певної галузі знань дає можливість скласти уявлення про особливості і закономірності розвитку наукової думки.

Необхідність у перевірці відповідності значень термінів відображуваним ними поняттям викликана специфікою терміна – на його власне мовне лексичне значення накладається понятійне значення. Лексичне і понятійне значення терміна не завжди сумісні. У ролі значення терміна виступає наукове поняття, властивості терміна визначаються специфікою його значення. Термін не може бути службовим словом чи часткою, а може бути тільки повнозначним словом чи сполученням повнозначних слів, а службові слова можуть належати до його структури лише як допоміжні елементи [100:60; 212:13-14].

Сукупність термінів репрезентує особливий пласт лексики, котрий знаходиться під впливом як системи лексики, так і системи наукових понять, тому у ньому поєднуються і взаємодіють два типи зв'язків: понятійний і мовний. Термін, як і загальноживане слово, є продуктом абстрагуючої і

узагальнюючої думки, служить для її визначення і має значення, є матеріальним за звучанням та написанням, називає предмет і виражає поняття, тим самим відображуючи певні реалії; утворюється за існуючими у мові законами і вступає у зв'язок з іншими словами за законами певної мови. Обидва класи слів (загальноновживані слова та терміни) мають одну і ту ж саму лінгвістичну природу, будучи образами реальної дійсності, вони покликані позначати позамовні факти, поняття.

Термінам, як і загальноновживаним словам, властиві усі види лексико-семантичних зв'язків. Проте термін, на відміну від загальноновживаного слова, виконує не лише номінативну функцію. Він як лексична одиниця має свій особливий статус. Репрезентуючи поняття науки, термін використовується як засіб пізнання, фіксації, збереження, акумуляції і трансляції наукових знань.

Взаємодія загальноновживаної лексики та терміносистем яскраво проявляє себе у термінологізації значення лексичної одиниці. Термін, утворений в результаті термінологізації, є семантично вмотивованою лексичною одиницею [52:51-52; 62:31-32; 65:28-29; 100:27; 135:93]. Термінологічне значення у загальноновживаному слові може виникати на основі метафоричної чи метонімічної спеціалізації загальноновживаної одиниці. Це значення, що виникло в результаті метафоричного чи метонімічного перенесення, є за своїм характером таким же конкретним, як і вихідне значення. Термінологічність значення перебуває у прямій залежності від рівня спеціалізації поняття, що асоціюється з цим значенням. Але кваліфікуючи термінологічність чи нетермінологічність значення, неможливо визначити ступінь спеціалізації поняття, співвідносного з значенням знака у кожному випадку його вживання. Показником термінологічності знака, спроможного виконувати термінологічну функцію, є сам факт його вживання у спеціальній літературі, поза якою він втрачає функціональну та семантичну специфіку і перестає бути терміном [135:128; 147:46; 205:15-16]. Міграція загальноновживаного слова у терміно-систему спричиняє семантичне перетворення первинного значення, а асиміляція загальноновживаного слова

терміносистемою спричиняє появу семантично мотивованого знака. Ця вмотивованість здійснюється на основі перенесення загальноновживаних значень на нові наукові поняття з допомогою асоціації за подібністю (метафоризація) і на основі перенесення ознаки за суміжністю (метонімізація) [34:100; 82:135; 63:5; 92:38; 105:202; 127:19; 147:46; 156:10; 197:46].

Поряд з процесом міграції загальноновживаного слова у термінологію відбувається і зворотній процес – детермінологізація. Проникнення термінів у лексику загального вжитку спричинене екстралінгвістичними факторами – статусом літературної мови, інтелектуальним рівнем суспільства, суспільно-політичними умовами [105:206]. Десемантизація терміна, як і будь-якого іншого автосемантичного слова, полягає в тому, що термін не тільки виражає наукове поняття, а ще є пов'язаним з певними уявленнями [29:37]. Спеціаліст, використовуючи терміни своєї предметної галузі у професійному мовленні, співвідносить їх перш за все із достатньо глибокими поняттями про явища, властивості і процеси, котрі належать до сфери його компетенції. Уявлення спеціаліста досить конкретні і за своїм змістом наближені до поняття.

У процесі інтелектуалізації загальнолітературної мови частина спеціальних слів проникає в мову більшості мовців. Одночасно відбувається зменшення термінологічної глибини поняття. Так, на фоні економічних перетворень суспільства запозичена із англійської мови банківська лексика стає завдяки теле- і газетним матеріалам широковідомою неспеціалістам. У системі загальноновживаної лексики терміни *credit* – *кредит*, *banking business* – *банківська справа*, *futures* – *ф'ючерсні контракти* реалізують тенденцію до спрощення семного складу. Проте, як справедливо зауважив Л.Щерба, у будь-якому випадку слід пам'ятати, що немає ніяких підстав нав'язувати мові поняття, які їй зовсім невластиві і які не є певними факторами в процесі спілкування [154:112].

У питаннях взаємодії загальноновживаної і термінологічної лексики ми виходили з викладених у цьому розділі теоретичних засад, що розроблені в результаті аналізу фактологічного матеріалу. Проте це питання і надалі

залишається дискусійним, як і розуміння семантики терміна, а також шляхів розбудови термінологічних систем в плані їх унормування.

1.2. Поняття – термін – значення (на матеріалі англійської мови)

Аксіомним у термінознавстві є твердження про те, що основою семантики терміна є поняття. Дефініція терміна повинна відбивати те, що це особливий тип слова, яке зіставляється з поняттям і вступає у системні відношення з іншими подібними одиницями мови, утворюючи разом з ними особливу систему – термінологію [105:146].

Розглядаючи це питання, ми виходимо з нетотожності значення мовного знака і поняття, адже поняття – це передусім категорія логіки. Зміст та обсяг цієї категорії зумовлений з одного боку зіставленням поняття з певною сутністю чи сутностями, відображеними в ньому, а з другого – його місцем у системі інших понять, які відображають певну ділянку реальної дійсності.

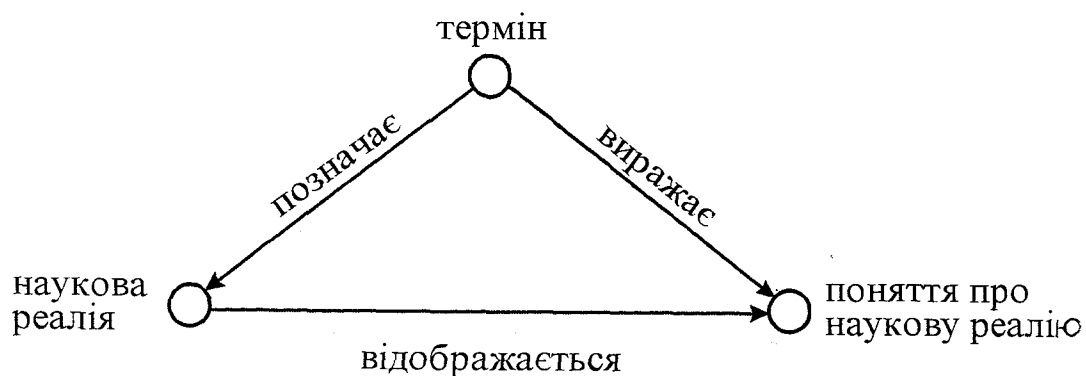
На відміну від поняття, значення мовного знака – категорія мовознавча. Вона зумовлена зіставленням знака з певним поняттям як категорією логіки і місцем знака в конкретній системі мовних знаків, до котрої він належить. Значення знаків-слів визначається не тільки їх предметним співвіднесенням, але і тим, в якому співвідношенні з іншими знаками перебуває кожен з них, як він представляє той смисл, який за ним закріплений [35:57; 100:26-27; 135:116; 147:37; 187:97].

Власне і термінологічне значення мовного знака розглядаємо як різновиди лексичного значення. Семантичний зміст мовного знака, який виступає у ролі терміна, репрезентує діалектичну єдність загального і конкретного. У кожному зі своїх спеціальних значень слово чи словосполучення виступає як інший знак. Але в той же час воно зберігає своє власне значення, яке разом зі спеціальними утворює його семантичний зміст.

Так, слово *support*, окрім загального лексичного, має цілий ряд спеціальних значень у різних терміносистемах, де воно виступає в ролі різних знаків. У банківській термінології це слово має значення *підтримка курсу акцій шляхом закупівлі їх групою зацікавлених осіб*. Разом з тим *support* залишається словом із власним значенням *опора, підтримка*.

Зіставляючи різні точки зору на природу терміна, можна виявити залежність семантики терміна від системи наукових понять, до якої він належить. Це підтверджує те, що з двох аспектів семантики – денотативного і сигніфікативного – останньому належить вирішальна роль у формуванні термінологічного значення [105:150; 189:56; 192:112].

Іншими словами, шлях від знака до номінованого ним явища лежить для терміна через сигніфікативну частину його семантики. Якщо скористатися широко відомим у мовознавстві семантичним трикутником, де виділяється предмет (чи денотат), а також поняття (чи десигнат), то можна зобразити графічно семантичну структуру терміна:

Рис.1.1. Семантична структура терміна

Стосовно питання відображення у формі терміна сутності відповідного поняття у дослідників немає єдиної думки. Це видно хоча б з самого підходу, який проявляється в різний спосіб. У першому випадку превалює думка, що термін повинен відображати сутність поняття [16:58; 20:115; 122:111; 135:161; 156:74]. У другому випадку виражається думка, що термін лише вказує на зв'язок з поняттям [21:6; 24:69; 29:36-37; 31:21; 35:87; 52:51-52; 62:20; 65:35].

Оволодіння науковими знаннями починається з вивчення термінів і тих понять, знаками яких вони є. У цьому процесі певну роль відіграє форма терміна, яка містить інформацію про відповідне поняття. Ця інформація може бути точною чи неточною, достатньо повною чи неповною. В науковій термінології відображається об'єктивний розвиток людського мислення від конкретного до абстрактного. Відомо, що глибина пізнання завжди відносна, вона залежить від рівня розвитку людського мислення, можливості котрого хоч і безмежні, однак реалізуються в залежності від загального рівня розвитку науки.

Термін фіксує первинно отримані знання про предмет, явище чи процес. Згодом ці знання поглиблюються, розширюються, сутність постає перед дослідником у новому, уточненому вигляді, а форма терміна залишається тією ж самою. Ця нова сутність відрізняється від раніше пізної своєю більшою глибиною. Це є сутності різного порядку, котрими володіє один і той же предмет, явище, процес. Глибина пізнання не має меж і тому ця сутність, глибша за першу, через деякий час виявляється менш глибшою за сутність, пізнану у подальшому дослідженні. Так у логічному плані змінюється понятійне навантаження терміна в залежності від етапів процесу пізнання. Понятійне навантаження терміна зумовлене також, на думку В.Даниленко, принципово різними позиціями науковців [35:87].

Деякі дослідники галузевих термінологій пропонують розрізнити пласти термінології, які відповідають етапам наукового пізнання і в яких відображається ступінь абстракції мислення [31:39; 100:20; 141:495]. До нижнього пласту термінології пропонується віднести терміни, котрі носять наочний характер і пов'язані з конкретним мисленням. Такий термін, на думку Е.Фігона [141:495], передає якусь яскраву ознаку і репрезентує собою пізнану сутність. Функцією терміна на цьому етапі є фіксація і збереження отриманого знання. Цьому етапу пізнання відповідає перший ступінь абстракції. На наступному етапі термін пов'язують з поняттям, яке відображає важливіші властивості предмета, процесу чи явища. Функцією терміна на цьому етапі є

аккумуляція і трансляція знань. Однак, на найвищому ступені пізнання термін, що номінує дуже складне поняття, не може розкривати всієї його глибинної сутності [141:495; 150:8-9].

Отже, властивість, а точніше функція терміна відображати сутність номінованого ним поняття з тією чи іншою мірою точності і глибини залежить від того, на якому етапі процесу пізнання дослідник перебуває.

У термінознавстві часом виникає питання: до якої межі поняття, виражене терміном, може бути предметом мовознавчого аналізу? З цим питанням пов'язане інше: чи не переступає мовознавець межі своєї ділянки дослідження, чи не втручається у сферу фахівця?

Значення терміна і загальномовне значення слова – це категорії мовознавства. Стосовно них О.Потебня зазначав [117:19], що, очевидно, мовознавство, не ухиляючись від досягнення своєї мети, розглядає значення слів тільки до певної межі. Наприклад, говорячи про значення слова *дерево*, ми повинні були б перейти у сферу ботаніки, а з приводу слова *причина* або *причинного зв'язку* – рахувати про причинність у світі [117:19]. Орієнтуючись на таке тлумачення значення слова, ми в осмисленні значення терміна базуємось на тому, що семантичні кордони терміна обмежені дефініцією, а його зміст розкривається в процесі розвитку форм наукового поняття.

Ідею про основну роль дефініції розвиває Ф.Циткіна. Вона наголошує, що зміст терміна розкривається його дефініцією шляхом виділення необхідних і достатніх ознак поняття [147:8]. Визнаючи першочерговість дефініції для характеристики терміна, ми все ж не можемо погодитись з деякими дослідниками в тому, що поняття може бути значенням терміна [55:9; 66:410; 91:26; 92:31; 100:29; 115:7] (аналогічно – тлумачення також не може бути значенням загальноживаного слова). Поняття виступає у ролі головного об'єкта для дефінітивної функції терміна, а дефініція лише встановлює семантичні межі значення. У ній розкриваються суттєві риси відповідного поняття як члена даної системи наукових понять.

Функціональний підхід до вивчення значення терміна передбачає

врахування логіко-лінгвістичних основ термінознавчого дослідження. Розширення і систематизація знань апелює до розуму вченого, тому дефініції творяться свідомо, наприклад в монографічних працях, статтях, підручниках, у процесі роботи по впорядкуванню та стандартизації термінології.

Співвіднесеність терміна з поняттям обов'язково передбачає дефініцію, яка, розкриваючи зміст терміна, виявляє його (терміна) системні зв'язки, а також визначає місце терміна в системі термінології. Ми кваліфікуємо словникову дефініцію як набір диференційних семантичних ознак, які розкривають зміст поняття, вираженого терміном. Враховуючи кількість диференційних семантичних ознак у дефініції, можна визначити ступінь термінологічності лексичного елемента, оскільки відомо, що відмінність між понятійним змістом термінів і загальноповживаних слів полягає у ступені суттєвості відображених ознак референта, у ступені проникнення у сутність виражених понять, які фіксуються в значенні терміна за допомогою диференційних ознак. Ступінь термінологічності буде тим вищий, чим більше диференційних семантичних ознак міститься в дефініції аналізованої термінологічної одиниці.

Констатуючи диференційні семантичні ознаки, слід враховувати тип словника. Природно, що в спеціальному термінологічному словнику дефініція терміна міститиме більшу кількість диференційних семантичних ознак, ніж дефініція того ж терміна, включеного в тлумачний словник загальнолітературної мови. Так, термін *bank* у словниковій дефініції спеціального термінологічного словника містить три диференційні семантичні ознаки, а в тлумачному словнику загальнолітературної мови – одну. З одного боку це пояснюється тим, що спеціальний термінологічний словник розрахований на фахівців, і тому відповідні спеціальні наукові поняття у ньому репрезентовані повнішими дефініціями. З другого боку, включення термінологічної одиниці в тлумачний словник загальнолітературної мови свідчить про її зближення із загальноповживаною лексикою, а це в свою чергу

спричиняє втрату деяких диференційних семантичних ознак наукового поняття в дефініції.

Очевидно, що термінологічність мовного знака перебуває у прямій залежності від рівня спеціалізації поняття, що асоціюється з його значенням. Але при встановленні термінологічності чи нетермінологічності мовного знака немає необхідності і практично неможливо визначити ступінь спеціалізації поняття, співвідносного із значенням мовного знака у кожному випадку його вживання. Показником термінологічності знака, здатного виконувати термінологічну функцію, є вже сам факт його вживання у спеціальній літературі, поза якою він втрачає функціональну і семантичну специфіку і перестає бути терміном.

Разом з тим, сам факт вживання мовного знака в спеціальній літературі не є достатнім обґрунтуванням для висновку про його термінологічну чи нетермінологічну спроможність, тому що не всі знаки мають притаманну термінові властивість виражати наукове поняття [100:57; 161:96; 212:13-14]. “Значення і поняття терміна і нетерміна реалізують різний тип інформації”, – зазначає з цього приводу Ф.Циткіна [147:8].

Зіставляючи різні точки зору на понятійний зміст термінів і загальноновживаних слів, можна дійти висновку, що загальноновживані слова виражають загальні побутові поняття, а терміни – спеціально-професійні, наукові чи технічні [29:39; 100:30; 145:334; 160:207; 179:118]. Так, для спеціаліста термін *exchange* пов’язаний з відповідним термінованим поняттям, яке як елемент входить до сфери економічних знань, а для неспеціаліста *exchange* – це в кращому випадку ринкова структура, яка здійснює гуртову торгівлю. Таким чином, різниця між науковим і побутовим поняттям полягає лише у ступені суттєвості, точності і повноти виділених ознак, котрі лежать в основі узагальнення.

Зміна повноти поняття відбувається у процесі термінологізації, коли слово зазнає семантичних і функціональних змін. Ці зміни полягають у тому, що слово починає співвідноситися своїм значенням з чітким, строго обмеженим

спеціальним поняттям і функціонувати у цьому значенні в спеціальній літературі.

Подібні семантичні і функціональні перетворення, котрі йдуть у зворотному напрямку, в напрямку детермінологізації, відбуваються тоді, коли термін переходить у загальноживану лексику [24:68-69; 29:37-38; 35:58; 96:4-5; 67:255; 135:133-134; 164:151]. Як у спеціальному, так і в неспеціальному вживанні такі знаки стосуються одних і тих же сутностей, але поняття про ці сутності у спеціалістів і неспеціалістів можуть суттєво розрізнятися як за складом ознак, так і за обсягом.

Термін, як форма існування не рядового, а наукового поняття, має чітко визначене місце в системі наукових знань. Ця система базується на наукових теоріях, де дефініціям відведено одне із перших місць. Тому для адекватного розкриття суті певного наукового поняття варто здійснити диференціацію близьких до нього понять і тих понять, котрі з ним пов'язані.

Так, щоб розкрити зміст поняття *assets*, необхідно встановити найближче родове поняття. Ним буде поняття *balance sheet* – основна форма бухгалтерської звітності, що показує в грошовій формі процес кругообігу господарських засобів та їх участь у розширеному відтворенні.

Поняття *assets* як підрядне входить до складу родового поняття *balance sheet*. Але в структурі цього родового поняття міститься ще одне видове поняття *liability*. Поняття *liability* і *assets* – супідрядні в системі свого родового поняття, і у складі цього ж родового поняття вони входять в зміст ширшого за об'ємом поняття – *balance*.

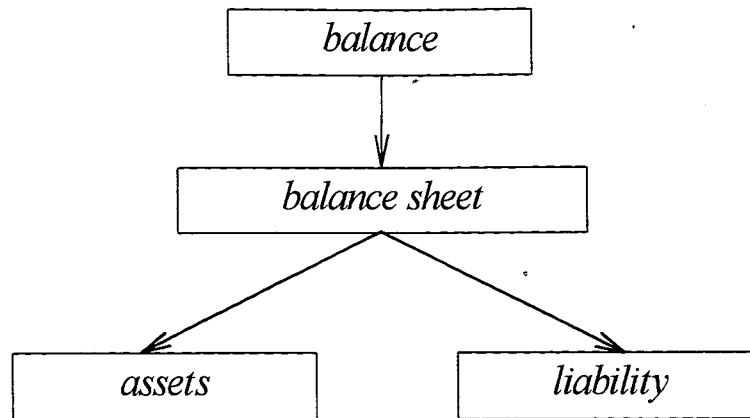

Рис. 1.2. Схема супідрядності видових понять у системі родового поняття *balance*.

Таким чином, зміст поняття, яке співвідноситься в економічній теорії з терміном *assets* розкривається, за нашими спостереженнями, не однією дефініцією, а сукупністю дефініцій споріднених родових і видових понять. Для виявлення всього розмаїття сторін наукового предмета, процесу, явища необхідно зіставити декілька дефініцій, аналітична сукупність яких може претендувати на адекватне відображення сутності наукової реальії.

Одночасно концептуальний аналіз теоретичних позицій і аналіз нашого фактологічного матеріалу дає можливість припустити, що значення терміна – це лише частина наукового поняття, котра виникає в результаті його номінації. Термін як одиниця терміносистеми своїм значенням охоплює лише основні ознаки наукової реальії, які необхідні для її диференціації у процесі подальшого пізнання.

Отже, термінознавець, досліджуючи значення терміна в межах системи значень відповідної терміносистеми, не втручається у систему наукових понять. Він досліджує лише ту частину поняття, яка є доступним об'єктом лінгвістичного спостереження. А оскільки мовним знаком наукового поняття є термін, то логічно припустити, що знакова функція терміна теж є доступним об'єктом лінгвістичного дослідження.

1.3. Семіотичний аспект термінологізації в сучасній англійській мові

Проблема співвідношення знака і значення є однією із дискусійних не тільки у термінознавстві, а й у мовознавстві в цілому. Лінгвістичний знак поєднує не річ і назву, але поняття та акустичний образ. Цей останній є не матеріальним звучанням, чисто фізичною річчю, а психічним відбитком цього звучання, уявленням, яке ми отримуємо про нього від наших органів чуттів, акустичний образ має чуттєву природу, і якщо іноді ми називаємо його “матеріальним”, то лише з цієї причини [133:87]. Цим відомим визначенням мовного знака швейцарського мовознавця послуговуються термінознавці і сьогодні, так чи інакше використовуючи його знакову концепцію у своїх дослідженнях.

Матеріальність знака виділяють і лінгвісти [75:21; 83:13; 99:64; 120:198; 130:16-17], і термінознавці [29:31; 100:21; 105:205; 135:159]. Б.Головін пропонує вважати знаком будь-який матеріальний носій соціальної інформації [29:31].

Мова як знакова система розглядається лінгвістами не обмежено, у вузьких рамках, а як така, що розвивається синхронічно і діахронічно. Мовний знак не обмежує себе лише знаковою функцією. Мова як система знаків постійно розвивається і вдосконалюється, що оберігає її від того, аби вона стала “простим зібранням етикеток” [56:85].

Обгрунтовуючи своє розуміння знакової функції терміна, вважаємо, що доцільним є диференційований підхід до термінів з точки зору їх семіотичної насиченості. Так, досліджуючи субмову математичної логіки, де велику кількість термінів-слів можна замінити термінами-символами, Ф.Циткіна пропонує термін “символьності” [147:27]. Проте, на наш погляд, це є специфікою логіко-математичної субмови, а не своєрідною знаковою функцією терміна. Заміна терміна-слова терміном-символом у тексті суспільно-економічного дискурсу унеможливилює адекватне сприйняття інформації реципієнтом. Не погоджуючись з аналогічною думкою Л.Дрозд про відсутність

семантичних модифікацій у терміна [168:111], вважаємо, що високий ступінь семіотичної насиченості є специфічною рисою окремої субмови як певної знакової системи.

Термін як мовний знак поняття потребує спеціальної дефініції. Як прийнято вважати науковцями, для досягнення бажаного результату необхідно змоделювати діяльність. Модель діяльності може бути логічною, математичною, семіотичною. Основні структурні елементи мовної моделі дійсності – мовні знаки. Основні структурні елементи знакової моделі певної галузі науки – терміни, які утворюють терміносистему. Отже, терміносистема – теж не що інше, як семіотична модель певної сфери наукових знань чи наукової діяльності.

Будь-який об'єкт наукового пізнання характеризується нескінченною кількістю ознак. Людське сприйняття не в змозі охопити весь обсяг відмінних ознак, але частину з того, що суб'єкт пізнання помічає в об'єкті, йому вдається відобразити у слові, яке стає знаком поняття. Світ понять репрезентує сукупність усіх наших знань про дійсність і, як система людських знань, є складною ієрархією, що складається із множини підсистем чи систем окремого порядку [51:63; 175:166; 186:116; 190:208; 201:61]. Кожний термін як мовний знак поняття на рівні мовної системи підпорядкований окремій понятійній мікросистемі, включеній до більшої за обсягом макросистеми, котра, в свою чергу, є складовою терміносистеми даної сфери знань. Ієрархічно підпорядковані родо-видові підсистеми виражають певну ієрархію наукових понятійних величин.

В.Гак вважає, що процес термінологізації слід розглядати у двох аспектах: парадигматичному і синтагматичному. В парадигматичному аспекті термінологізація полягає у співвіднесенні даного знака з позначуванним, що входить в певну систему позначуваних [24:69].

При повторному використанні мовного знака відбувається акт вторинної номінації, коли двопланова мовна одиниця починає співвідноситись з новим позначуванним. Денотативний аспект значення мовного знака зазнає

змін, бо зумовлюється іншою реалією. Для прикладу, колишнє загальноживане слово *flag* як елемент іншої знакової моделі номінує поняття руху цін, що використовується в технічному аналізі кон'юнктури фінансових ринків. Семіотичний аспект іншого процесу термінації поняття, яке на побутовому рівні формувало семантику загальноживаного слова, а на рівні наукового мислення стало формувати семантику терміна, відрізняється від процесу вторинного використання мовного знака, оскільки відбувається в межах і того самого денотату. Наприклад, поняття відрізуваної частини цінного паперу на пред'явника (сертифіката, акції, облігації), котра може бути обміненою на дивіденд чи відсотковий дохід, термінується загальноживаним словом *coupon*, котре як мовний знак у системі загальноживаних мовних знаків вже здійснило позначення поняття *coupon* (талон).

Термінологізацію як частковий прояв асиметрії мовного знака В.Гак образно порівнює із специфікою побутової діяльності людини [24:69]. Матеріальне знаряддя може бути поліфункціональним, з іншого боку, для виконання однієї і тієї ж функції можуть бути використані різні знаряддя. Оскільки людина не може заздалегідь передбачити усіх своїх конкретних потреб, які можуть виникнути у неї в повсякденному житті, асиметрія між знаряддям і його функцією є важливим засобом пристосування людини до постійно змінюваного середовища. Оскільки мова як знакова модель діяльності репрезентує собою знакову систему з незафіксованою кількістю позначень, в процесі термінації наукового поняття відбувається пристосування мовних знаків до позначуваних ними реалій.

Однозначна відповідність мовного знака в термінологічній функції з одним поняттям трапляється рідко. Вважається, що такий ідеальний термін має відповідати двом критеріям: 1) входити лише до однієї терміносистеми; 2) співвідноситися лише з одним спеціальним поняттям – компонентом системи понять певної сфери наукових знань [5:4; 37:55; 52:52; 118:25-26]. Складаючи кількісно невелику частину словникового складу текстів, власне терміни є

досить інформативними, вони зберігають своє значення стабільним не тільки в межах терміносистеми, а й у складі всієї знакової системи. Так, власне термін *fiscal* (фіскальний) зберігає своє термінологічне значення і в системі загальноживаних мовних знаків.

Коли мовний знак в процесі термінування поняття із однієї знакової моделі загальноживаних одиниць переходить до іншої знакової моделі термінів, його зв'язки зі знаками побутових понять пориваються, уступають місце понятійно-спеціальним зв'язкам, які забезпечують його позицію як структурного елемента іншої знакової моделі — терміносистеми.

В синтагматичному плані термінологізація полягає у включенні лексичної одиниці в текст певної ізотопії [24:69]. Термінологічна функція мовного знака в новій знаковій моделі визначає реалізацію нових синтагмозначень. Предиковане термінологічне значення передбачає нові розгалуження синтагматичних значень, оскільки, як правило, переосмислені загальноживані знаки водночас набувають і нової властивості – синсемантиї [105:203]. Синсемантизацію мовного знака розуміємо традиційно — властивість мовного знака реалізувати термінологічну функцію в терміносистемі з опорою на значення конкретизаторів, котрі звужують обсяг поняття, позначеного синсемантичним знаком.

У складі терміна *jobber pitch* конкретизатор *jobber* виділяє ознаки поняття, позначеного синсемантичним знаком *pitch*. Мовний знак *pitch* став синсемантичним в результаті термінологізації, оскільки саме з опорою на лексичного конкретизатора реалізував свою термінологічну функцію: позначив поняття *постійне місце джоббера* (спекулянта на фондовій біржі).

Термінологізація мовного знака, що набув синсемантичної властивості, пов'язана з процесом зворотного відношення форми терміна до обсягу поняття: чим довша форма, тим вужчий об'єм поняття, позначений синсемантичним знаком [40:5-6; 53:42; 100:25]. У складі складеного мовного

знака *noncumulative preferred stock* конкретизатори *noncumulative i preferred* звужують обсяг спеціального поняття *акція* до вузкого об'єму привілейованої акції, пропущений дивіденд по якій не накопичується і не виплачується. Мовний знак *stock* і структурно складений мовний знак *noncumulative preferred stock* як структурні елементи знакової моделі корелюють на осі гіпогіперонімічних відносин між собою, оскільки виражають поняття, що мають родо-видову залежність, а наявність родо-видових відношень між поняттями зумовлює існування таких же відношень і між мовними знаками або групами знаків, що виражають ці поняття. Для лексичних конкретизаторів термінологічної функції мовного знака характерною є послідовність розвитку ознаки. Ця послідовність полягає в тому, що кожна ознака, позначена лексичним конкретизатором не безпосередньо обмежує родові поняття, а опосередковано – через додаткову ознаку видового поняття. У сполучі *interbank payment transfer system* ознака, що передається значенням мовного конкретизатора *interbank* безпосередньо характеризує тільки попередню ознаку, позначену знаком *payment*, а та, в свою чергу – видову ознаку *transfer* і лише через неї — ознаку родового поняття *system*.

Родове поняття *системи розрахунків* позначається двоплановим знаком, котрий у системі термінів реалізує своє термінологічне значення з опорою на конкретизатори. Логічні відносини між поняттями є ієрархічними [28:15; 29:78; 193:2-3]. Розвиток родового поняття відбувається за рахунок членування рівнем наукового мислення родового поняття на видові ознаки. Мовні знаки на позначення цих видових ознак відображають процес творення ієрархічного ряду понять. Так, у складі складеного мовного знака *interbank exchange rate* конкретизатори *interbank exchange* розміщуються у складі структури в такій послідовності, яка відображає процес наростання видових ознак родового поняття *rate*, що дає підставу говорити про послідовну родо-видову залежність мовних знаків у складі термінологічної сполуки. Характерною ознакою таких

складених мовних знаків є те, що організуючим ядром у їхньому складі є багатозначне загальноживане слово у термінологічній функції, яке, залишаючись двоплановим знаком з надто широким значенням, потребує конкретизатора.

У попередньому прикладі слово широкої семантики *system* потребує у складі мовного знака таких конкретизаторів, які мають здатність створити цьому ядру той ступінь спеціалізації, який необхідний йому, щоб бути терміном. Лексичні конкретизатори *interbank payment transfer* створили необхідний для термінологізації ступінь спеціалізації поняття. Мовний знак *system* набув в результаті цього нової властивості синсемантиї і став з опорою на конкретизатори виражати видове поняття системи міжбанківських грошових розрахунків. Значення такої термінологічної сполуки репрезентує собою сукупність значень її компонентів, що є аналітичним способом вираження поняття. Аналітичним способом слідом за В. Овчаренком вважатимемо такий спосіб вираження понять, за яким окремі компоненти мовного утворення, що виражає поняття, співвідносяться з окремими ознаками цього поняття (видовою чи видовими і родовою) [100:21].

Для прикладу, сполука *marginal revenue* виражає поняття *граничний дохід* аналітичним способом, окремо номінуючи видову ознаку *marginal* і родову *revenue*. Робимо висновок, що поняття *marginal revenue* – аналітичне. На відміну від нього, поняття, що виражене сполукою *discount window* – синтетичне. Значення сполуки *discount window* не складається із значень компонентів і не виводиться з них, а полягає у співвіднесеності із спеціальним поняттям про позикові засоби, надані федеральними резервними банками вибраним депозитним установам. Отже, синтетичний спосіб вираження поняття не пов'язаний з його членуванням на окремі ознаки.

Аналітичність чи синтетичність поняття, позначеного сукупністю мовних знаків можна визначити семантичним способом. Якщо у межах

терміносистеми існує сполука з тим самим родовим поняттям і різними видовими, то це є показником аналітичного способу вираження поняття. Відомо, що в межах субмови вживаються сполуки *system of accounts* (система рахунків), *system of crediting* (система кредитування), де родові поняття позначені знаком *system* сполучається з видовими поняттями, відмінними від тих, котрі позначалися відповідними знаками у сполуці *interbank payment transfer system*. Отже, усі розглянуті знаки із ядром *system* є аналітичними сполуками, і відповідно поняття, ними позначені, також є аналітичні.

Синтетичність поняття і відповідно семіотичну цілісність та знаковість терміна, що його виражає, також можна визначити семантичним способом. Що стосується наведеного прикладу синтетичного поняття про позикові засоби, надані федеральними резервними банками, і його мовного знака *discount window*, то в межах терміносистеми не було виявлено жодного сполучення інших видових ознак з родовим поняттям *window*, позначеного мовним знаком у термінологічній функції. До такого типу понять – синтетичних – відносимо аналогічні: *crawling peg* (метод за допомогою якого можливим є стабільне підвищення чи пониження валютних курсів), *bear covering* (ситуація, коли спекулянти, що продали валюту, товар чи цінні папери, купують їх знову) і т.д. Доходимо очевидного висновку в результаті спостережень над нашим фактологічним матеріалом: якщо мовний знак позначає синтетичне поняття, то хоча б один із компонентів його структури є переосмисленою мовною одиницею. В результаті аналізу ми диференціювали два механізми номінації синтетичного поняття із залученням переосмисленого мовного знака: власне термін + переосмислений мовний знак (*fiscal drag* – метод здійснення впливу на приватний сектор економіки шляхом збільшення державних доходів за рахунок доходів і коштів приватного сектора) і відносний термін + переосмислений мовний знак (*to speculate on bull market* – грати на підвищення).

Отже, якщо термін виражає аналітичне поняття, то такий термін –

сукупність мовних знаків, якій не властива семіотична цілісність, і, навпаки, якщо термін виражає синтетичне поняття, то це є цілісний окремий мовний знак, що відзначається знаковою єдністю [100:20].

Процес термінування поняття є двостороннім: з одного боку, методом логічних міркувань формується і визначається поняття, яке надалі термінується, тобто закріплюється за певним мовним знаком. З іншого боку, має місце лінгвістичний процес термінологізації мовного знака, тобто закріплення його за певним спеціальним поняттям [54:13; 60:116]. Цим процесом суб'єкт номінації вирішує конкретне завдання – надати мовному знаку нового термінологічного значення, завдяки якому мовний знак має бути включеним у відповідну понятійну систему. Так, мовний знак *head* включається у різні терміносистеми, які є знаковими моделями різних галузевих форм діяльності. У гідротехніці *head* позначає гідростатичний напір, тиск стовпа рідини, в архітектурі — замочний камінь склепіння, у будівництві – верхній брус віконної чи дверної коробки, у банківській справі – чільний бік монети.

Незважаючи на різну денотативну співвіднесеність знака *head* у різних субмовах, він у кожній з них слугує позначенням однієї ознаки поняття – передня частина чого-небудь. Ця ознака є спільною для всіх спеціальних понять, які позначає знак *head*, а співвіднесеність з цією ознакою становить семантичний інваріант знака *head*. Семантичний інваріант зберігає тотожність значення знака і дозволяє розглядати спеціальні значення у різних субмовах як окремі випадки реалізації його семантичного інваріанта. При цьому поняття “передня частина чого-небудь”, яке є основою семантичного інваріанта знака *head*, ширше за поняття, позначені цим же знаком у різних субмовах. Терміновані поняття вужчі за обсягом і містять у собі більшу кількість ознак, тому вони співвідносяться з поняттям – основою семантичного інваріанту – як гіпо-гіперонімічні кореляти. Відповідно інваріантне значення знака *head* є гіперонімом до термінологічних значень, кожне з яких обмежене додатковими ознаками відповідних спеціальних понять.

Отже, позначення спеціального поняття мовним знаком відбувається шляхом встановлення асоціативних зв'язків між спеціальним поняттям, що термінується, і поняттям — основою семантичного інваріанта знака. Семіотичний аспект термінологізації полягає в тому, що знак, значення якого суб'єктом номінації переосмислюється, набуває властивості синсемантиї [105:203; 135:194; 212:195].

Термінологічне значення у процесі функціонування терміна у фаховому мовленні виявляє свою залежність від його (терміна) формально-семантичної структури. Спостереження над матеріалом нашого дослідження – економічні тексти з питань КБТ – дають підстави зробити припущення, що родові поняття, широкі за своїм діапазоном, виражаються термінами простої структури і навпаки.

Логічним розвитком такої постановки питання було б визначення особливостей термінотворення і словотворчої структури тих мовних знаків для передачі термінованих понять, якими є терміни. А оскільки вони є компонентами термінологічної системи, то очевидним є припущення, що в структурі цих компонентів знаходять певне вираження зв'язки і відношення наукових понять терміносистеми.

1.4. Дери́вація термінів у кредитно-банківській термінології англійської мови

1.4.1. Основні способи утворення однокомпонентних термінів у сучасній англійській кредитно-банківській термінології. Метою цього розділу є виявлення особливостей утворення англійських кредитно-банківських термінів та їх основних структурних типів.

Для англійської кредитно-банківській термінології не характерна автономність у складі загальнолітературної лексики. Ядро її сформувалося внаслідок використання загальноповживаної лексики англійської мови для номінації нових економічних понять. Переосмислення значень загальноповживаних слів у процесі пізнання відбувається внаслідок використання

мовних одиниць в актах вторинної номінації.

На сучасному етапі розвитку термінознавства термінологізація загальноновживаних лексичних одиниць розглядається як один із продуктивних способів термінотворення [34:100; 153:11; 215:115; 210:58-59; 214:113]. Семантична деривація ґрунтується на звуженні значення слова чи на перенесенні значень. Проведене дослідження складу англійської КБТ показало, що економічні терміни переважно утворені на базі загальноновживаної лексики і творяться за звичайними нормами англійської мови. Наведемо приклади. Слово *kerb* у неспеціальному словнику має значення *узбіччя, край тротуару*. У фінансовому бізнесі воно служить терміном для позначення тих угод, які укладались у той час, коли біржа вже не працювала. Слово *jobber* у загальнономовному словнику має значення *людина, яка займається випадковою роботою* або *той, хто працює відрядно*. У КБТ це слово має значення *спекулянт фондової біржі*.

Загальноновживане слово *life* у неспеціальному словнику має значення *життя, існування*. Іншого значення ця лексична одиниця набуває у фінансовій терміносистемі: період часу від моменту випуску цінного паперу до настання часу його погашення. Кредитно-банківські терміни, утворені на базі загальноновживаної лексики, позначають поняття, що стосуються різних сфер фінансової діяльності: кредитно-банківської справи, валютного ринку, інвестиційних процесів, зовнішньої і внутрішньої торгівлі, ринку цінних паперів, зовнішньоекономічної діяльності.

Важливим моментом цього процесу є той факт, що при багатозначності загальноновживаного слова для утворення фінансового терміна використовується одне із значень того чи іншого слова: наприклад, із декількох значень слова *jaw*: 1) *щелепа*, 2) *рот*; 3) *вузький вхід затоки*, 4) *нудне навчання*, 5) *лихослів'я*, 6) *затиск, захоплення* – використовується одне значення (6) – для утворення банківського терміна *jawbone* (*заява уряду, зроблена з метою здійснити утиск на ділові, банківські кола для того, щоб вони прийняли потрібні економічні рішення*). Як правило, такі заяви містять у собі політичні і

економічні застереження. Із декількох значень слова *link*: 1) *ланка, зв'язок*, 2) *узи*, 3) *кучер*, 4) *петля*, 5) *запонка для манжет*, 6) *шарнір*, – кредитно-банківська терміносистема скористалась значенням (1) – *зв'язок*. *Link* – зв'язок між станом торгівлі і зміною курсу валюти. Особливістю процесів термінологізації є наявність певної спільної риси між об'єктом термінування і предметом чи явищем, чією назвою послуговується суб'єкт номінації під час термінологізації.

Актуалізація семантичного способу утворення кредитно-банківських термінів дає можливість простежити, що більшість значень цих термінів утворена внаслідок двох семантичних процесів – метафоризації та метонімізації.

Метафоричне перенесення слів загальноживаної лексики у КБТ здійснюється, як показав аналіз текстів, переважно за: а) подібністю форми; б) подібністю розташування; в) подібністю функції.

Метафоричне перенесення за подібністю форми. Слово *balloon* (*повітряна куля*) реалізує нове термінологічне значення – вид позики, за умовами якого останній платіж на її погашення є значно більшим від попередніх. Слово *band* (*смуга, стрічка, край*) реалізує значення максимально допустимого відхилення курсу валюти платежу відносно валюти, на якій базується застереження. (Згідно з правилами Європейської валютної системи (ЄВС) коливання курсів валют країн-учасниць не повинно перевищувати $\pm 2,25\%$). Слово *bulge* (*випуклість, горб*) у спеціальному словнику реалізує своє термінологізоване значення: різке підвищення цін.

Метафоричне перенесення за подібністю розташування. Слово *margin* має значення 1) *берег*, 2) *узлісся*; 3) *запас*. У фінансовому значенні – грошова сума чи застава, розміщена у брокера з метою страхування від можливих втрат за відкритими ф'ючерсними контрактами. Маржа не є частиною оплати за товар. Це сума, яку необхідно тримати в депозиті у брокера протягом усього часу угоди. Слово *stock* (*стовбур дерева, опора*) реалізує

значення *капітал, фонд*. Слово *cover* (*кришка, обгортка, чохол*) у фінансовій термінології реалізує значення депозитного покриття, ступінь забезпечення фірмою виплати дивідентів і відсотків за рахунок прибутку.

Метафоричне перенесення за подібністю функції. Слово *hedge* (*огорожа, плім*) у переносному значенні вживається для позначення термінової угоди, що складена для страхування від ймовірного падіння цін; *break* (*отвір, тріщина, пролом*) має значення швидкого і різкого падіння цін; термінологічне словосполучення *bridge financing* має значення тимчасового, проміжного фінансування. До складу цього словосполучення входить слово *bridge*, яке має загальноживане значення *міст, перемичка*.

Метонімія є менш продуктивною порівняно з метафоричним перенесенням значень загальноживаних слів. При метонімічному способі перенесення відбуваються не за подібністю, а за суміжністю понять, інакше кажучи, слово, що є назвою одного предмета чи явища, вживається для визначення іншого предмета чи явища, який перебуває з першим у взаємному зв'язку. Ми простежили три види метонімії.

Назва процесу або стану може переходити на його кількісний показник: *gold reserves* – *золотий резерв центрального банку і обсяг цього резерву*; *fineness* – *чистота дорогоцінного металу і одночасно проба*; *fudstock* – *запас сирої нафти, скрапленого натурального газу і розмір цього запасу*.

Назва процесу чи властивості переходить на предмет, який має цю властивість чи виконує відповідну до процесу функцію або ж є результатом цього процесу: *advertising* – *процес інформації, покликаної допомогти виробнику вигідно реалізувати свою продукцію (товар, послуги, ідею), а покупцеві із користю придбати її; матеріальне вираження реклами у вигляді рекламної листівки, телевізійного ролика тощо*; *act* – *поодинокі дія; офіційний документ, який має юридичну та фінансову вагу*; *exchange agreement* – *укладена на біржі угода купівлі-продажу товарів (як процес і як юридичної ваги документ)*.

Назва предмета може переходити з цілого на частину чи з частини на ціле: *currency* – *грошова одиниця країни і тип грошової системи держави (валюта золота, паперова)*.

До метонімічного способу утворення кредитно-банківських термінів відносимо численні найменування бірж, торгових палат, організацій, назви фондів, аукціонів за місцем їх дії та функціонування. Переважно ці назви вживаються як означення до означуваних слів і утворюють стійкі терміні-словосполучення, в основі яких лежить метонімічне перенесення: *Arab Fund for Economic and Social Development* – *Арабський фонд економічного і соціального розвитку*; *Asian Clearing Union* – *Азіатський клиринговий союз*; *Chicago Board of Trade* – *Чиказька торгова палата*. До цієї сфери метонімічних утворень слід віднести назви різного роду і рівня державних актів і законів за іменами вчених, державних діячів чи політиків: *Edge act* – *закон Еджа*, прийнятий у США, який дозволяв американським банкам створювати філіали для проведення іноземних банківських операцій; *Jason clause* – *застереження Джейсона* – термін сфери морського страхування, що має значення: *ризик, непередбачений і який не міг бути передбаченим, навіть коли були прийняті особливі застережні заходи*; *Kennedy Round* – *раунд Кеннеді* – серія зниження тарифів на торгівлю промисловими товарами названа іменем президента США Дж.Ф.Кеннеді.

Проаналізувавши кредитно-банківські терміни, робимо висновок про те, що семантичний спосіб утворення нових слів відіграє значну дериваційну роль в досліджуваній підмові. У словотвірних процесах КБТ не виявлено особливих явищ, котрі вирізняли б її механізми деривації у порівнянні з словниковим загалом. Характерною ознакою досліджуваної терміносистеми є її незамкненість, що проявляється в постійних змінах і поповненнях, а це, своєю чергою, пояснюється активною участю суб'єкта в процесах номінації економічних явищ і реалій.

Продуктивність афіксального способу утворення КБТ не є такою високою, як в інших наукових термінологіях, наприклад, у географії, хімії,

біології, медицині, до складу яких входять численні номенклатурні ряди, про які йшлося у працях М.Антонової, В.Колобаєва, Г.Агапової, З.Коломієць, А.Орлової, Г.Ланіної, Н.Скуловича, Е.Філіпової, Т.Клюєвої. Моделей афіксального творення є безліч, зауважує Т.Панько. Термінологія узяла для себе лише деякі, котрі стали фактором її системної організації [105:167].

При аналізі КБТ нами виявлено також похідні терміни, у яких можна виділити такі афікси: префікси: *over-*; *under-*; *re-*; *un-*; суфікси: *-ing*; *-r*; *-ion*; *-able (-ible)*; *-ant*; *-ment*; *-y*; *-ty*; *-ive*; *-or*; *-ee*. Кожен з них несе певне навантаження, а тому виконує відповідну семантичну функцію.

Похідні терміни із суфіксом *-ing* використовуються переважно для позначення різного роду торгових операцій, розрахунків, платежів: *trading* – продаж товарів, торгівля; укладання торговельних угод; *clearing* – виконання клірингу чеків чи векселів; *advertising* – рекламування, рекламна справа.

Значний термінотворчий потенціал виявляє і суфікс *-er*. Він бере участь у творенні термінів, що позначають осіб за характером виконуваної роботи: *subscriber* – передплатник цінних паперів; *consumer* – споживач; *adjuster* – диспашер (спеціаліст з оцінення збитків загальної аварії і їх розподілу між учасниками рейсу); *adviser* – консультант; *affreighter* – фрахтувальник, винаймач судна. Більшість похідних термінів з цими суфіксами є утвореннями від дієслівних основ.

Аналогічну семантичну функцію виконує також суфікс *-or*. *Acceptor* – акцептант (особа, що взяла на себе зобов'язання заплатити за пред'явленим рахунком); *accelerator* – акселератор; *agistor* – власник, який здає в аренду пасовище; *bailor* – депонент (особа, яка віддала майно на зберігання).

Менша продуктивність у термінотворенні властива суфіксу *-ant*: *accountant* – кваліфікований бухгалтер, експерт з аналізу балансів і фінансової звітності; *annuitant* – особа, якій виплачується страхова рента

(як джерело доходу). За допомогою суфікса *-able* утворюються терміни на позначення властивостей економічних реалій, якісних характеристик економічних процесів, кредитно-банківських операцій: *payable* – *той, що підлягає оплаті, оплачуваний*; *obtainable* – *доступний* (про ціну); *ostensible* – *показний, удаваний* (про споживання); *negotiable* – *відчужуваний* (про чек або вексель), *той, що може бути переданим*.

Суфікс *-ion* і його варіанти можна вважати одним із поширених суфіксів у системі сучасного англійського словотвору. Цей суфікс приєднується до дієслівних основ і утворює слова-терміни зі значенням дії: *amalgamation* – *об'єднання, злиття банків, підприємств*; *redemption* – *викуп, погашення*; *cooperation* – *співробітництво, спільні дії*.

Словотвірний суфікс *-ion* є синонімічним суфіксові *-ment*. Терміни із суфіксом *-ment* визначають конкретні дії, стан чи результат дії: *investment* – *капіталовкладення, інвестування*; *management* – *керівництво, менеджмент, організація виробництва*; *advertisement* – *рекламне оголошення, реклама*.

Суфікс *-y* бере участь у творенні тих кредитно-банківських термінів, які позначають певні економічні реалії: *accountancy* – *бухгалтерія*; *currency* – *грошовий обіг, гроші готівкою*; *activity* – *активність*. Похідні терміни із дієслівними основами і суфіксом *-ee* об'єднуються тим, що в основі назви особи лежить назва дії, що є основною ознакою сигніфікації: *absentee* – *відсутній земельний власник*; *allottee* – *дрібний орендар; особа, що отримує земельний наділ*; *obligee* – *кредитор*; *oferee* – *особа, якій робиться пропозиція*. Семантичне навантаження суфікса *-ive* в КБТ дещо відмінне від функціонування в загальноповживаній мові, що проявляється, зокрема, у ступені конкретизації відповідної якості: *active* – *активний, пожвавлений* (про попит); *cooperative* – *кооперативний, спільний, об'єднаний*; *aggregative* – *збірний, укрупнений* (про показники).

Ми зафіксували також факт, що в англійській КБТ є значна кількість термінів, утворених особливим способом відокремлення форми множини іменника: *amends* – *винагорода (компенсація за збитки)*; *arrears* –

прострочення (платежу); *consols* – *консолідована рента*. У таких термінах граматичне закінчення *-s* перетворюється у свого роду словотвірний суфікс. Здебільшого ці терміни позначають певну фінансову операцію, роботу, пов'язану з нею.

Словотвірна префіксація у КБТ представлена також обмеженою кількістю морфем. Терміни з префіксом *un-* є похідними утвореннями від основ дієслів чи іменників і мають значення заперечення властивості чи якості, яку виражає основа: *unacceptable* – *неприйнятний*; *unadjusted* – *нескоректований, неурегульований*; *unbalance* – *нерівновага*; *unbiasedness* – *незміщуваність*. Префікс *under-* вказує на недостатність властивості, недовершеність дії, вираженої у твірній основі: *underdevelopment* – *низький рівень економічного розвитку*; *underemployment* – *неповна зайнятість (робочої сили)*; *underestimate* – *недооцінка*; *underimporting* – *недостатній імпорт*; *underinsurance* – *неповне страхування (страхування на малі суми)*. Із префіксом *re-* в КБТ утворюються терміни також від основ дієслів та іменників. Фінансові терміни з цим префіксом мають значення повторюваності дії: *reappraisal* – *переоцінка, перерахунок*; *resourment* – *окупність капіталовкладень*; *rebate* – *повернення переплати* (за товари чи послуги). Префікс *over-* у КБТ вказує на надмірність прояву того, на що вказує твірне слово: *overcapitalization* – *надмірний випуск акцій на суму, що перевищує вартість чистих активів компанії*; *overcharge* – *завищення цін*; *overconsumption* – *надмірне споживання*.

Отже, у сфері афіксального словотвору особливістю англійської КБТ є утворення термінів переважно із суфіксами *-ing*, *-ion*, *-ment*, *-y*, *-ee*, *-able* (*-ible*), *-ant*, *-or*, *-er*, *-ive* і префіксами *un-*, *under-*, *over-*, *re-*. Словотвірні афікси, як правило, додаються до кореневих основ.

Кредитно-банківські терміни, утворені шляхом конверсії, ми віднесли до безафіксного способу утворення нових слів. При утворенні нових слів способом конверсії новоутворене слово набирає морфологічних ознак тієї частини мови, у ролі якої це нове слово виступає. Наприклад, дієслово *to credit*,

у значенні *кредитувати*, утворене від основи іменника *credit* (*кредит, борг*) набирає усіх форм дієвідмінювання, які притаманні англійському дієслову: *credit-s, credit-ed, credit-ing*.

Прикметник, утворений від основи іменника, трансформується у найменування ознаки: *bank (sb) – bank guarantee* (*банківська гарантія*); *credit (sb) – credit guarantee* (*кредитна порука*).

Інакше кажучи, нове слово, утворене способом конверсії, набуває парадигми тієї частини мови, до якої воно тепер належить. Особливо продуктивним є цей спосіб при утворенні відіменних дієслів, оскільки англійське дієслово бідне на словотворчі афікси: *levy (sb) – збір, податок*; *levy (v) – збирати податок, обкладати податком*; *license (sb) – ліцензія*; *license (v) – надавати ліцензію*. Конверсія, за нашими спостереженнями, є більш продуктивною стосовно двох частин мови – іменника і дієслова.

Продуктивним способом у КБТ є також основоскладання. За способом об'єднання компонентів в одне складне слово складні кредитно-банківські терміни можна диференціювати на дві групи:

1) терміни, утворені на основі чистого складання незалежних одна від одної основ: *backdate – датувати чек заднім числом*; *badlands – неродючий ґрунт*; *deadbeat – неплатник*; *daywork – робота у денну зміну*; *dealership – фірма, уповноважена вести операції з продажу*;

2) терміни, утворені на основі інтерфіксного складання основ. Сполучні елементи *-i-* та *-s-* є словотворчими засобами цього способу термінотворення: *daysman – поденний робітник*; *downswing – спад виробництва*; *draftsman – укладач документа*; *handicap – недолік, перешкода* (у механізмі конкуренції); *handicraft – ремесло, ручна робота*.

Слід зазначити, що основна маса англійських складних термінів репрезентована простим складанням двох повнозначних основ. Як правило, цей спосіб поширюється на іменники. Крім безпосередньо складних слів, в англійській термінології є чимала кількість складноскорочених назв-аббревіатур. За структурними особливостями вихідних словосполучень можна виділити

чотири групи абвіатур. Перша група утворюється шляхом ініціальної абрєвіації на основі словосполучень, що складаються з повнозначних слів: *ECU (European Currency Unit)*, *EMS (European Monetary System)*, *VAT (Value Added Tax)*, *IMS (International Monetary Conference)*. Друга група утворена за допомогою словосполучень, ускладнених неповнозначними словами, які не беруть участі в утворенні абрєвіатури: *OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development)*, *SEC (Securities and Exchange Commission)*, *IBES (International Bank for Economic Cooperation)*, *FAO (Food and Agricultural Organisation)*. Третя група утворюється на основі словосполучень, що містять слова складної структури і навіть на основі слів такого типу: *ASA (American Soybean Association)*, *DWT (Deadweight Tons)*, *CHIPS (Clearing House Interbank Payment System)*. Четверта група утворюється на основі словосполучень трьох зазначених вище типів способами розширення: *BENDS (both ends)*, *COMEX (Commodity Exchange)*, *EURCO (European Composite)*.

Продуктивність абрєвіації фінансових термінів як способу утворення нових лексичних одиниць є проявом економії (конденсації) в мові. Протилежною властивістю цього прояву у КБТ є термінологічна номінація через словосполучення. Особливістю термінів-словосполучень є домінуюче слово, яке як ядро обростає додатковими уточнювальними означеннями. Тим самим складний термін набуває певної смислової цілісності, точності визначення того чи іншого поняття. За кількістю членів термінів-словосполучення можуть бути: а) двочлєнними, б) тричлєнними, в) багаточлєнними.

Для позначення переважної більшості кредитно-банківських понять необхідно не менше двох слів, одне з яких визначає родове поняття, а друге обмежує це поняття видовою ознакою і є атрибутивним за своєю синтаксичною функцією: *bridging loan – позика на купівлю нового будинку до моменту продажу позичальником старого будинку*; *operating loss – збитки від основної діяльності*.

В англійській КБТ у групі двочлєнних термінів-словосполучень

продуктивними є словосполучення, утворені за структурним типом $N+N$: *population loss* – **негативний приріст населення**. Спостерігаємо також значну групу атрибутивних термінів-словосполучень, у яких до іменника препозитивно прилучається двочленна група означення: *market trend analysis* – **аналіз тенденцій ринку**; *rate increase application* – **заява на підвищення тарифу**.

Нами зафіксовано, що в атрибутивних словосполученнях компоненти означальної групи можуть бути зв'язані: 1) прийменником *of*: *cost of service basis* – **змінні витрати як основа розрахунків тарифів**; *out-of-town bill* – **вексель, виписаний в іншому місті**; 2) сполучником *and*: *boom-and-bust stock market* – **біржовий бум з наступною депресією**; *plant-and-equipment budget* – **кошторис капітального майна**.

Порівняно з групою означення в постпозиції, препозитивні означальні сполучення є більш стислими за формою конструкціями. Тому, певно, такий спосіб є особливо перспективним для КБТ. Характерним є і те, що єдність препозитивного означального сполучення виражається не тільки семантично, а й графічно – за допомогою дефісу: *out-of-town shopping center* – **торговий центр за межами міста**.

1.4.2. Структурно-семантична організація термінологічних словосполучень атрибутивного типу в кредитно-банківській термінології. Загальна класифікація термінів здійснюється переважно на основі їх морфолого-синтаксичної структури. Як правило, при цьому виділяють два основні типи термінів: 1) терміни-слова і 2) терміни-словосполучення [12; 29; 35; 105].

У лінгвістичній літературі, окрім назви терміни-словосполучення, існують інші: термінологічні словосполучення, складені терміни, термінологічні конструкції, термінологічні комплекси. Ми користуватимемось терміном **термінологічні словосполучення (ТСС)**.

За морфологічним типом стрижневого слова ТСС у кредитно-

банківській термінології можна поділити на: субстантивні (*forward margin*), ад'єктивні (*free of delivery*) і дієслівні (*to set controls on expenditure*).

Поширеною моделлю субстантивного ТСС з атрибутивною функцією є N_1+N_2 , де N_1 може бути розширеною групою препозитивних атрибутивних іменників: *farm mortgage bankers' association* (асоціація компаній фермерського іпотечного кредиту).

До субстантивних моделей з атрибутивним зв'язком належать також конструкції: $PrI+N$ (де PrI – дієприкметник): *drawing account* – поточний банківський рахунок; $PrII+N$: *dishonored check* – чек, не прийнятий до оплати банком; $Adj+N$: *personal chattels* – рухома власність. Атрибут у цій моделі може бути складним прикметником: *long-term commitment* – довготривала передача; *short-term performance* – короткотермінове здійснення.

Поряд із прикметниками та іменниками атрибутивний зв'язок з іменником у субстантивному ТСС можуть мати також прислівники, займенники, неповні речення: *either-or choice* – вибір "або-або"; *away quotation* – котирування, яке не відповідає існуючому рівню цін на ринку; *tax-free selfgenerated funds* – новостворені фонди, звільнені від податків; *a six months rent-free period* – шестимісячний період, звільнений від орендної плати. У ролі означення може виступати числівник: *first line reserves* – валютні резерви, які входять до складу грошових резервів центральних банків; *third market* – здійснення у США угод купівлі/продажу цінних паперів на позабіржовому ринку брокерами, які не є членами біржі.

Атрибутивні компоненти у моделях з атрибутивним зв'язком виконують визначальну, диференціюючу і класифікаційну функції. Такий зв'язок передбачає суворе дотримання загальної субстантивної моделі: визначальна частина ТСС+означуваний іменник.

З двох наявих в англійській мові видів атрибутивних субстантивних словосполучень – з атрибутом в препозиції і у постпозиції – продуктивнішим у КБТ виявляє себе перший, оскільки саме в такій моделі простежуємо механізм

мовної компресії. У результаті трансформації атрибутивної прийменникової конструкції отримуємо відповідні структурні моделі препозитивних атрибутивних словосполучень: $N_1 + prep + N_2$: *balance of trade – trade balance* (торговий баланс); *account of capital – capital account* (рух капіталу (назва статті у балансі)).

Атрибутивна конструкція з прийменником *with* трансформується у компактніший препозитивний атрибут: *ratio with acid test – acid test ratio* (відношення суми ліквідних активів до суми боргових зобов'язань фірми). Означальні підрядні речення у КБТ також можуть трансформуватися у атрибутивні словосполучення із препозитивним атрибутом: *capital which was geared highly – highly geared capital* (капітал, сформований за рахунок облігацій); *capital which is convertible into cash – readily convertible capital* (вільно оборотний капітал).

Згідно з вимогами лаконічності, економії мовних засобів, конструкції із постпозитивними означеннями, вираженими дієприкмет-никовими зворотами, мають тенденцію трансформуватися у атрибутивні групи у препозиції: *property earned privately – self-earned private property* (приватна власність, здобута власною працею); *letter of credit adviced specially – adviced specially credit letter* (авізований акредитив, виставлений банком на певного кореспондента). Отже, атрибутивні ТСС є конструктивним засобом мовної економії у сучасній англійській кредитно-банківській літературі.

Наші спостереження показують, що за своєю структурою ТСС можуть складатися з двох і більше компонентів. Залежно від кількості компонентів, що входять до складу ТСС, останні можуть бути дво-, три-, чотири-, п'яти- та шестичленні. Чисельною моделлю ТСС у КБТ є модель двочленного ТСС $N_1 + N_2$: *business bank – комерційний банк*. Із виділених нами 1025 ТСС двочленні складають 568 одиниць. У двочленних ТСС визначальний компонент може бути складним іменником чи складним прикметником, а також обидва компоненти можуть бути складними за будовою: *single-establishment company*

– компанія, що володіє одним підприємством; *extraordinary expenditures* – надзвичайні витрати; *bare-boat charterparty* – чартер на судно, зафрахтоване без екіпажа, контракт, який може бути прийнятий банком як забезпечення платежу по кредиту, наданому судовласнику.

Трикомпонентні ТСС за кількістю посідають друге місце (350 одиниць). Вони утворюються за різними моделями, основними серед яких є: $Adj+N_1+N_2$: *active trade balance* – активний торговий баланс; *unfavourable trade balance* – пасивний торговий баланс; Adj_1+Adj_2+N : *callable long-term capital* – довгостроковий капітал, що може бути затребуваним; $Adj+PartII+N$: *unilateral unrequited transfers* – односторонні некомерційні перекази (платежі і надходження); $PartI+Adj+N$: *fitting current transactions* – приведені у відповідність поточні розрахунки; $N+eponym+N$: *marine Lloyds Register* – судовий реєстр Ллойда. Модель епонімних ТСС є менш чисельною у КБТ. Епонімний компонент ТСС денотує політичного діяча, особу чи відомого магната. Структурні паралелі епонімних ТСС різняться лише в морфолого-синтаксичному аспекті, не мають інших семантичних чи стилістичних відмінностей. Наприклад: *Markov renewal process* – *renewal process of Markov* (Марковський процес відновлення); *Maxwell Stamp's composite currency unit* – *composit currency unit of Maxwell Stamp's* (складена валютна одиниця Максвелла Стемпа).

Якщо наявність автентичної синонімії свідчить про недостатню зорганізованість терміносистеми, то морфолого-синтаксичні паралелі епонімичних ТСС не протирічать головним вимогам до неї – однозначності, точності, стилістичної нейтральності. Спільність епоніма відрізняє морфолого-синтаксичні паралелі від так званих повних синонімів із характерним для них варіюванням лексичних засобів. Ці паралелі можна означити ще як морфолого-синтаксичні варіанти.

За своєю семантикою тричленні ТСС є складними фінансово-екномічними поняттями, де визначальні компоненти уточнюють і виділяють

важливі ознаки визначуваного терміна, сприяють його однозначності, адекватному розумінню в економічному тексті, банківському документі.

Серед багатокomпонентних ТСС ми виділили і чотирьохкомпонентні терміни (92 одиниці), утворені в основному розширенням термінів більш простої структури в складнішу за різними моделями. Основними серед них є: $Adj+N_1+N_2+N_3$: *central reserve city banks* – банки, розташовані в центральних резервних місцях; $Adj+N+PartII+N$ – *foreign banks earmarked balances* – заброньовані кошти на рахунках в іноземних банках; $Adj_1+Adj_2+N_1+N_2$ – *international independent investment banking* – міжнародна незалежна інвестиційно-засновницька діяльність банків; $Adj_1+Adj_2+PartII+N$: *alternate derivative guaranteed deposit* – сукупний похідний депозит, повернення якого гарантовано владою.

Малочисельною серед аналізованих багатокomпонентних ТСС є група п'яти- і шестичленних термінологічних словосполучень – відповідно 11 і 4 одиниці.

Слід зазначити, що із зростанням кількості приєднаних лівих атрибутів, термін стає громіздким і починає проявляти тенденцію перетворення в аббревіатуру. Так, наприклад, атрибутивні ТСС *Government National Mortgage Association (GNMA)* – державна національна асоціація іпотечного кредиту; *Inter-American Development Bank (IADB)* – міжамериканський банк розвитку зустрічаються в кредитно-банківській літературі як у розгорненому, так і в скороченому (аббревіатурному) варіантах.

Для нашого дослідження термінологізаційних процесів значний інтерес становить питання смислової цілісності та розкладності ТСС.

За ступенем смислової розкладності і за ступенем відображення в них системності понять певного термінологічного ряду ми атрибутивні ТСС поділили на два типи: 1) нерозкладні ТСС і 2) ТСС, які зберігають самостійність кожного з компонентів. Наприклад: *bear market* – ринок, на

якому спостерігається тенденція до пониження курсів і на якому переважають спекулянти, що сприяють цьому пониженню; *blue chips* – найпопулярніші акції, котрі мають високий курс (як правило, акції ведучих компаній); *blue sky laws* – американські закони, які регулюють випуск і розміщення цінних паперів з метою запобігання випуску сумнівних паперів; *currency basket* – кошик валют, набір валют, середній курс яких береться за основу у встановленні розрахункової валютної одиниці (наприклад, еку). Механізм творення цих ТСС – набуває семантичного змісту. Структури утворюються внаслідок метафоризації. У результаті аналізу відібраного матеріалу було виділено 84 термінологічні одиниці усталеного типу.

Значення ТСС другого типу мотивується повністю чи частково значенням компонентів. ТСС цього типу утворені синтаксичним способом. Він є одним з основних (поряд з морфологічним) способів термінотворення і має високий ступінь продуктивності. ТСС другого типу зберігають самостійність кожного з компонентів: *deficit financing* – *дефіцитне фінансування*, *bank deposit* – *банківський депозит*, *investment bank* – *інвестиційний банк*. Семантизація ТСС усталеного типу, ускладнених ідіоматичним характером взаємовідносин між компонентами, сприяє поглибленню термінологічної компетентності, спрощує процес розуміння банківської термінології, оскільки дає можливість декодувати інформацію, основними носіями якої у кредитно-банківській термінології є терміни і термінологічні словосполучення.

Словосполучення другого типу не фіксуються у спеціальних фінансово-економічних словниках як самостійні одиниці. Ці ТСС характеризуються прозорою семантичною структурою, значення якої реалізується шляхом складання семантичних ознак окремих компонентів, широкою валентністю останніх у межах КБТ, можливістю перестановки складових частин чи самостійним поширенням одного з компонентів. Незалежно від кількісного складу багатокomпонентного ТСС, ядро у ньому визначає поняття, а залежні атрибути конкретизують це поняття. Вони називають відносні ознаки ядра атрибутивного словосполучення, тобто інші об'єкти, співвідносні із денотатом

ядра. Семантичні відношення між компонентами атрибутивного ТСС відображають відношення денотатів у реальній дійсності. Спостерігаються зрушення у вивченні розкладного ТСС атрибутивного типу в бік семантики цього мовного явища [23; 64; 95].

Аналіз семантичних зв'язків між компонентами ТСС атрибутивного типу дозволив нам виявити такі чотири класи семантичних відношень: 1) клас посесивних відношень; 2) клас локативних відношень; 3) клас темпоральних відношень і 4) клас суб'єктно-об'єктних відношень.

Виявлення даних семантичних зв'язків може здійснюватись трансформаційним методом аналізу значення словосполучення. Так, словосполучення *balance sheet ratios* (показники балансового звіту) трансформується у конструкцію *ratios of balance sheet* з посесивними відношеннями між компонентами. Відношення посесивності, значною мірою суміщені з відношеннями ініціативності, авторства, спостерігаються у назвах банків, фінансових компаній, корпорацій, різного роду бірж і асоціацій: *Gen Saki market* – ринок Ген Сакі; *group of ten (G-10)* – група десяти країн, що діє у рамках МВФ. Словосполучення *the highest bidder* (особа, що пропонує найвищу ціну на торгах) трансформується у конструкцію *one who bids the highest price*, тобто передає суб'єктно-об'єктні відношення між компонентами, а словосполучення *Asian Currency Unit* (азіатська валютна одиниця) передає локативні кореляції, оскільки трансформується у *currency unit used in Asia*. *Annual balance*, трансформуючись у *balance adjusted yearly*, виражає темпоральний тип семантичного зв'язку.

Можливість атрибутивного вживання власних імен, а також числівників і термінологічних скорочень передбачає наявність в отримувача інформації певної суми спеціальних фонових знань ("*Z*" certificates – сертифікати "*Z*", *NSF check (not sufficient funds check)* – чек, не покритий адекватним залишком на банківському рахунку). Таким чином, семантичні відношення між компонентами ТСС атрибутивного типу виражені імпліцитно і

відповідають відношенням об'єктів у реальній дійсності.

Атрибутивні словосполучення у фінансових текстах, банківській документації відіграють велику роль у створенні такої стильової риси, як стандарт. Стандартизація мови – закономірний процес концентрації мовних засобів, пов'язаний з дією принципу мовної економії. Він полягає у створенні штампів, кліше, готових моделей для використання в тексті. Завдяки регулярності використання атрибутивних словосполучень створюється передумова для сконденсованості, семантичної насиченості, номіналізації текстів фінансово-економічного змісту. "Стиснення" тексту викликається необхідністю подати якнайбільше інформації в обмежених рамках банківського документа, різних форм фінансової звітності, статті з економіки. Отже, семантичне наповнення ТСС атрибутивного типу визначається типом міжкомпонентного семантичного зв'язку, а завдяки своїй сконденсованості й семантичній імпліцитності атрибутивні ТСС відіграють провідну роль у реалізації домінуючих стильових рис фінансових і банківських документів: компресія, номінативність, стандартизація.

Необхідно відзначити, що ТСС як одиниця, котра дає назву якомусь поняттю, явищу, процесу, якісно відрізняється від речення як одиниці. Структура ТСС переважно позбавлена синтаксичних категорій модальності, інтонації, особи, часу. Разом з тим, той факт, що атрибут може виражати причини чи умови дії, свідчить про те, що ТСС атрибутивного типу є однією із форм вираження каузальних відношень у тексті.

У висловлюваннях каузальної семантики атрибут може означати:

- 1) причину події чи явища, наприклад: *A number of top mutual fund companies ... will lower or waive their minimum investments if you deposit a **fixed amount** each month or open a **custodial account** for a child;* 2) умову, за якою можлива подія, явище чи дія: *To keep your fund growing safely in these years, start to move toward a **fifty-fifty mix of stocks and bonds**;* 3) символ події чи явища (знання одного факту є логічною передумовою для утвердження знання про інший

факт): *The first nearing bill will make you to shift your savings from stocks to short-term bonds and money funds.* Таким чином, атрибутивне ТСС має властивість бути засобом передачі каузальної семантики у рамках вузького контексту висловлювання.

Проведений аналіз ТСС атрибутивного типу досліджуваної терміносистеми дає підстави для таких висновків: 1) ТСС атрибутивного типу КБТ характерна різноманітність структурно-семантичних типів; 2) із зростанням кількості компонентів на одну одиницю кількість багаточленних ТСС у текстах кредитно-банківської підмови значно зменшується. Із виділених 1025 одиниць ТСС двокомпонентні склали 568 одиниць, трикомпонентні 350 одиниць, чотири-, п'яти- і шестичленні - відповідно 92, 11 і 4 одиниці; 3) широке використання усталених ТСС нерозкладного типу можна розглядати як один із способів розширення номінативних засобів мови; 4) у термінотворенні складених багатоконпонентних ТСС активну участь беруть прості однокомпонентні терміни; 5) розширюючи свою синтаксичну структуру, ТСС поглиблюють семантичне наповнення основного терміна, уточнюють його лексичне значення.

Аналіз семантичних відношень компонентів ТСС дав можливість виявити типи семантичних зв'язків у структурі атрибутивного словосполучення, які відображають зв'язки денотатів у реальній дійсності. Завдяки сконденсованості атрибутивного зв'язку ТСС реалізують домінуючі стильові риси фінансових і банківських документів: компресія, номінативність, стандарт. Таким чином, усю різноманітність семантичних відношень, засобом вираження яких є ТСС, можна звести до набору певних структурно-семантичних моделей, які відображають предикативні відношення між предметом чи об'єктом опису і його властивостями чи характеристиками.

Проведений аналіз основних способів утворення термінів сучасної англійської КБТ дає підстави для таких висновків:

1. З точки зору морфологічної структури англійська КБТ складається з трьох груп: а) група простих термінів (прості кореневі слова); б) група складних

термінів (складні слова); в) група складених термінів (словосполучення);

2. Для англійської КБТ характерними способами утворення термінів є:

- а) семантичний (шляхом метафоричного і метонімічного перенесень, шляхом конкретизації чи звуження значення загальноживаного слова);
- б) афіксальний; в) безафіксний (шляхом конверсії); г) основокладання;
- д) аббревіація; е) утворення термінологічних словосполучень.

1.5. Термінологізація загальноживаної лексики в галузевих термінологіях

Кредитно-банківський термін як фрагмент загальномовної лексичної системи характеризується особливостями, притаманними мовному знаку взагалі. У даному дослідженні КБТ ми поділяємо концепції термінознавців Т.Панько, В.Перебийніс, Т.Кияка, Ф.Циткіної, Г.Винокура, В.Гака, В.Даниленко та ін. про функціональну природу терміна, наслідком якої є визнання мови науки функціональним різновидом загальнолітературної мови. Згадана концепція передбачає наявність природних зв'язків між фаховою лексикою і загальномовною системою, що проявляється у спільності способів і засобів лексичної номінації і дії універсальних семантичних законів, а також орієнтує на вивчення терміна в його реальному функціонуванні у спеціальному тексті, що є відправною позицією даного дослідження.

Термінології різних наук характеризуються деякими спільними ознаками. Разом з тим кожна галузева термінологія має свої особливі риси.

Спільні з іншими термінологіями для кредитно-банківської є такі риси:

- 1) КБТ обов'язково включає певний пласт загальнолітературної мови;
- 2) загальноживані слова термінологізуються у сфері КБТ за умови існування відповідної наукової дефініції;
- 3) КБТ, як і інші термінології, володіє певною системою словотворчих

моделей, за допомогою яких утворюються нові терміни на позначення нових фінансово-економічних понять.

З другого боку КБТ, будучи частиною загального словникового складу мови, має одночасно свої особливості, зокрема:

- 1) підвищену чутливість до економічних змін усупільстві;
- 2) зв'язок з фінансовими реформами, нововведеннями;
- 3) властивість функціонувати в загальнолітературній мові, не втрачаючи своїх основних термінологічних ознак.

Термінологія будь-якої сфери знань репрезентує собою систему [29:77-78; 105:152; 122:103-104; 135:115; 142:12; 147:31-32]. При цьому, з одного боку, термінологія є замкненою системою в значенні її цілісності і монолітності; її межі повинні бути закритими для проникнення елементів, які суперечать її внутрішній сутності. З іншого боку, терміносистема постійно розвивається і поповнюється за рахунок появи термінів, котрі описують нові поняття і факти кредитно-банківської сфери. Саме друга властивість терміносистеми, тобто її “незамкненість”, уявляється нам значущим фактором.

Розроблений у дисертації підхід орієнтований на дослідження КБТ, перш за все, як відкритої системи, тобто дозволяє зрозуміти, як дана термінологія організована матеріально. Словниковий склад англійської мови є складною системою, що виникла в процесі багатомісячного розвитку, і це не могло не проявитись на становленні КБТ, оскільки в основі будь-якої термінології лежить національна мова.

У термінознавстві висловлюється думка про те, що формування термінології шляхом переосмислення значення загальноживаного слова характерне для раннього етапу розвитку термінології [35:100]. Деякі дослідники вважають спосіб семантичної деривації малопродуктивним для сучасної термінології, хоча і традиційним [149:157].

Різні підходи до розуміння семантичної деривації породжують різне

бачення її типів. Так, Н.Шашкіна і Л.Дружиніна поділяють терміни, утворені семантичним способом, на три групи. До першої вони відносять загальноновживані слова, переосмислені на основі подібності форми і функції; до другої – терміни, що перейшли з інших терміносистем в результаті різного роду зсувів у їх значеннях; до третьої – терміни, значення яких експлікувались на основі функціональних ознак [149:157]. Аналогічної класифікації процесів семантичної деривації (в будівельній термінології) дотримується З.Глядчишина [27:16]

Дослідники інших галузевих термінологій (наприклад, обчислювальної та радіотехнічної техніки) класифікують семантичну деривацію за типами:

- 1) уточнення значення загальноновживаного слова;
- 2) звуження значення загальноновживаного слова;
- 3) перенесення значення за аналогією понять: а) технічною; б) зовнішньою; в) функціональною;
- 4) перенесення значення за суміжністю [72:7; 102:7].

У галузевій термінології машинознавства та загального машинобудування терміни, утворені від загальноновживаних слів, диференційовано на:

- 1) терміни, утворені за зовнішньою подібністю;
- 2) терміни, утворені за подібністю функцій;
- 3) терміни, утворені за зовнішніми ознаками та функціями одночасно;
- 4) слова, які вживаються на основі асоціативності і які стали омонімами до загальноновживаних слів [86:109].

Щодо творення абстрактних термінів, то О.Микитюк розрізняє: 1) метафоричну зміну найменування; 2) метонімічну зміну найменування; 3) функціональну зміну найменування [90:138–139]. В окремий тип семантичної деривації дослідники української лексики з інформатики виділяють транстермінологізацію (перенесення готового терміна з однієї

дисципліни в іншу з повним або частковим його переосмисленням) [50:155]. Дослідники метамови обчислювальної техніки О.І.Нечитайло, О.В.Нечитайло [97:120] і журналістської термінології О.Харченко [144:12] розглядають термінологізацію як запозичення із загальнолітературної мови – “загальноновживані слова переосмислюються і переходять до розряду термінів – термінологізуються”. Номінацію нових понять вони пов’язують із перенесенням за різними асоціаціями (за суміжністю, подібністю і т. ін.). Під час такого запозичення із загальнолітературної мови відбувається майже завжди розширення або звуження значення загальноновживаного слова. Дослідники радіоелектронної термінології Т.Козланюк та О.Полташевська простежують у процесі термінологізації, крім метафоризації, звуження та розширення значень, ще й конверсію [68:151].

Дещо по-іншому розуміють семантичні процеси термінологізації В.Полковський та В.Горпинчук. Вони вважають основним джерелом термінологізації в українській і російській мовах (особливо у сфері нових галузей економіки) запозичення з іноземних мов [112:28].

У межах геологічної термінології дослідник О.Винник виділяє два види термінологізації загальноновживаних слів. Перший вид термінологізації здійснюється шляхом збагачення, розширення термінологічної конкретизації семантики слова в межах первісно означуваного об’єкта. Другий вид пов’язаний з тим, що загальноновживане слово набуває термінологічного вжитку внаслідок метафоричного вживання [19:16]. Цікаві думки щодо процесів термінологізації у галузі предметної виробничої лексики висловлює Н.Сніжко. Вона наголошує, що функціональне переосмислення базується на поліфункціональності реалій, причому функціональне перенесення у системі аналізованої лексики часто виступає в комплексі з метафоричним та метонімічним, зокрема синекдохою [129:110].

Щодо юридичної термінології узбецької мови, то тут дослідниця М.Касимова виділяє три основні процеси: 1) юридичні терміни зберігають

поряд з термінологічним смислом і загальноживане значення;
 2) спеціалізоване значення стає основним, а попереднє – другорядним;
 3) утворюються словосполучення, які мають тільки термінологічне значення [57:130].

Перспективною позицією у плані розмежування загальноживаного слова і терміна уявляється нам позиція Л.Андренко, котра вважає абсолютним терміном слово, всі значення якого є термінологічними. Відносним терміном у її дисертаційному дослідженні вважається загальноживане багатозначне слово, котре має у своїй смисловій структурі термінологічне значення [5:7-8]. Проте, оскільки в спеціальних текстах один і той же “відносний” термін може функціонувати як термін і як загальноживане слово, то необхідний для відбору і класифікації фактичного матеріалу критерій термінологічного значення, є, на нашу думку, недостатнім. Зауважимо, що фактом термінологізації вважаємо включення слова в одно- або двомовний фаховий словник і факт вживання його в науковому мовленні для вираження спеціального поняття.

Дослідники-термінознавці, незважаючи на різницю у підході до видів термінологізації, зазначають наявність певної спільної риси між об'єктом термінування і предметом, чия назва використовується як термін. Більше того, Е.Скороходько вважає, що термінологізація загальноживаного значення використовується тільки для номінації предметів, оскільки поняття про конкретні предмети мають більше точок зіткнення [127:19].

Виходячи з того, яку характерну ознаку покладено в основу при перенесенні назви з одного предмету чи явища на інший, Е.Скороходько виділяє такі шляхи (види) термінологізації: 1) номінація за подібністю зовнішніх ознак; 2) номінація за подібністю функцій; 3) номінація за суміжністю понять; 4) номінація за аналогією понять. Окремим типом термінологізації розглядається в його монографії уточнення значення

загальноновживаного слова [127:22].

Термінологізація загальноновживаної лексичної одиниці як продуктивний спосіб термінотворення відбувається в межах готового мовного знака. Досвід і пізнання навколишнього світу безмежні, мовні засоби і ресурси – обмежені. Можливо на цій основі деякі дослідники, зокрема О.Митрофанова, вважають використання загальноновживаної лексичної одиниці мовою науки запозиченням із загальнолітературної мови. Термінологізація розглядається у її дослідженні як семантичний процес метафоризації, звуження і конкретизації значення [92:34]. Особливу продуктивність процесів метафоризації поряд із конверсією і звуженням значення загальноновживаного слова в англійській будівельно-індустріальній термінології підкреслює А.Письмиченко [110:123].

Семантичне перевтілення загальноновживаного слова, пристосування його до потреб науки зберігає свою важливу роль у термінотворенні сучасних галузевих термінологій. Якщо раніше за допомогою семантичної деривації створювались термінологічні найменування переважно конкретного значення, де перенесення ґрунтувалося на суто зовнішній подібності предметів, явищ, то в даний час семантичний спосіб все частіше використовується у творенні термінів абстрактного значення. На думку В.Даниленко, цей факт в термінотворенні відображає більш високий і більш абстрактний рівень колективного суспільного мислення [85:52].

Термінологізація передбачає появу у смисловій структурі загальноновживаного слова нового значення, яке б відповідало спеціальному науковому поняттю. Номінація поняття загальноновживаним словом пов'язана із зміною семантики останнього. Т.Панько виділяє два способи семантичного словотвору: 1) навантаження цілком новим лексичним значенням загальноновживаних слів; 2) спеціалізація (довантаження) семантики цих слів [104:110]. Розвиваючи думку про перенесення семантики існуючих слів на нові поняття, Т.Панько і Н.Buckendorf виділяють два семантичних явища: 1) асоціація за подібністю – метафоризація, 2) перенесення ознаки за суміжністю –

метонімізація [105:202; 164:142].

Щодо продуктивності термінологічного переосмислення загальноновживаних слів шляхом метафоричного чи метонімічного перенесень, то, як справедливо зауважує М.Ткачова, в ньому простежуємо нерозривний зв'язок термінології із загальноновживаними мовними структурами [136:27].

Висновки до розділу та завдання дослідження

Огляд теоретичних та практичних термінознавчих досліджень, виконаний згідно з поставленою у праці метою, дозволяє зробити такі висновки:

1. Більшість дослідників галузевих термінологій одностайна в тому, що в основі семантичних зрушень термінологічної лексики лежить функціональне перенесення. Функціональний момент в семантиці будь-якого слова забезпечує історичну стійкість слова, його лексико-семантичну тотожність, незважаючи на вживання слова для номінації різноманітних наукових реалій. Аналіз фактичного матеріалу дозволяє дослідникам вважати, що семантичне перетворення загальноновживаних слів – це основний шлях термінотворчості. Метафора, метонімія, звуження чи розширення полісемії слова, іншими словами, термінування одного із значень багатозначного слова – продуктивний спосіб термінотворення, котрий підтримується соціо-лінгвістичним контекстом. Адже спосіб семантичного термінотворення відповідає природі національної мови: терміни, висхідні до народної основи, відзначаються, як правило, широким семантичним діапазоном, а в такому семантичному навантаженні слова – його життєздатність, яка надає національній мові єдності, монолітності.

2. Аналіз фахових підмов підтверджує широкі резерви вторинної номінації. Розширення семантики слова чи, навпаки, звуження при його спеціалізації відповідає одній із стратегічних тенденцій мови – економії засобів

мовного вираження, що в свою чергу призводить до збереження її основного лексичного ядра.

3. Існуючі в термінознавчій практиці теоретичні уявлення та результати практичних досліджень не містять достатньо обґрунтованого системного аналізу термінологізаційних процесів, що відбуваються у межах конкретної субмови.

4. Терміносистема, яку ми досліджуємо, – кредитно-банківська – не була ще об'єктом термінознавчого дослідження і не виділялась зі складу загальноекономічної термінології.

5. На основі вивчення даної проблеми, дослідженні й систематизації теоретичного підґрунття нами формулюється робоче визначення явища термінологізації та понять відносний термін і абсолютний термін.

6. Проведений аналіз основних способів утворення термінів сучасної англійської КБТ дає підстави для таких висновків:

— з точки зору морфологічної структури англійська КБТ складається з трьох груп: а) група простих термінів (прості кореневі слова); б) група складних термінів (складні слова); в) група складених термінів (словосполучення);

— для англійської КБТ характерними способами утворення термінів є: а) семантичний (шляхом метафоричного і метонімічного перенесень, шляхом конкретизації чи звуження значення загальноживаного слова); б) афіксальний; в) безафіксний (шляхом конверсії); г) основоскладання; д) аббревіація; е) утворення термінологічних словосполучень.

7. Вищевикладені теоретичні позиції дослідників щодо шляхів термінологізації вважаємо необхідним доповнити актуалізацією в цьому процесі екстралінгвістичних факторів, дій категорій контекстного соціально-культурологічного змісту. Адже терміни виникають не самі по собі, а в результаті розвитку науки, техніки, економіки, тому правомірно вести мову про соціальну детермінованість термінології, особливо тієї її частини, яка має відношення до економіки суспільства. Саме цей факт спричинив появу II-го

розділу дисертаційної роботи, в якому досліджуються термінологізація на масиві основних частиномовних структур, а також системні зв'язки і характеристики термінологізованих одиниць, що є проявом екстралінгвістичної детермінованості і системної організації КБТ.

Основні результати розділу опубліковані у двох працях автора [43; 44].

РОЗДІЛ 2
ТЕРМІНОЛОГІЗАЦІЯ ЧАСТИН МОВИ
В ТЕКСТАХ З КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
(на матеріалі англійської мови)

2.1. Методика відбору фактичного матеріалу та методи його дослідження

У зв'язку з метою дисертаційного дослідження було проаналізовано 200 вибірок загальним обсягом у 200.000 слововживань з англійських спеціальних кредитно-банківських текстів за останні 10 років. Підбір текстової вибірки здійснювався з таким розрахунком, щоб найповніше охопити особливості даної субмови за якісними і кількісними ознаками. Спеціальний текст ми розглядали як 1) науковий текст жанру монографії; 2) текст журнальної статті періодичних видань; 3) і як текст кредитно-банківського документу. Кожна вибірка отримала свій реєстраційний номер і супроводжувалась відміткою щодо тематичної спрямованості. Переслідувалась мета охопити аналізом якомога більше статей різних авторів з різних спеціальностей банківської діяльності. Адже, відомо, що термін може вживатись в одній статті й бути відсутнім в іншій, тому ми враховували поширеність в текстах різної тематики і різних жанрів [92:46]. У результаті тематика вибірок розподілилась так: (у відсотках до загальної кількості текстів):

1. Зміст грошових, фінансових та кредитних категорій	33
2. Форми та засоби грошових розрахунків, грошових документів, вкладних і кредитних операцій	27
3. Операції й напрямки банківської діяльності	27
4. Сучасна практика організації банківської справи та менеджменту	13

Суцільною вибіркою було охоплено всі іменники, повнозначні дієслова і прикметники, оскільки саме вони несуть основне тематичне

навантаження в текстах. Корпус відібраних термінів склав 2156 іменників (N), 1190 прикметників (A) і 344 дієслова (V). Дослідження проводилось в чотири етапи по 50000 слововживань кожен.

Терміни, які з'являлися в міру збільшення вибірки, аналізувалися, фіксувалися словотворчі моделі й визначалась їх питома вага. Для першого етапу роботи було уточнено деякі вихідні поняття. Під поняттям питомої ваги, слідом за Циткіною, розуміємо долю термінологічних слововживань серед повнозначних слововживань, виражену у відсотках [147:15-16].

Повнозначними словами називають слова, що мають повне лексичне значення, тобто ті, які “позначають предмети, якості, дії і стани, числа і т.д. і які можуть виступати як самостійні члени речення” [147:16].

Термінологічним слововживанням будемо вважати слововживання, яке є частиною термінологічного словосполучення або вживається окремо на позначення поняття кредитно-банківської сфери. Наприклад, у реченні *The distinction between retail and corporate banking markets is of much importance in real life banking organization* [Б. 23:135]. Усі підкреслені слововживання є термінологічними.

На першому етапі роботи аналіз проводився на матеріалі 50000 слововживань. Зареєстровано 923 іменники, 743 прикметники і 95 дієслів. На другому етапі обсяг досліджуваного тексту збільшився ще на 50000 слововживань, при цьому відзначався високий відсоток нових одиниць, що з'явилися зі збільшенням обсягу вибірки: іменники – 800 од., прикметники – 247 од., дієслова – 95 од. Такий високий приріст нових термінів пояснюється тим, що для аналізу залучалися не тільки різножанрові тексти, а й тексти різної тематичної спрямованості. Можна припустити, що чим вищий ступінь спеціалізації тексту, тим більша ймовірність того, що певний термін буде частіше в ньому повторюватись, тематично закріплюватись. Якщо б для подібного дослідження підбиралися тексти тільки наукових монографій однієї тематики, або тільки банківська документація, то, цілком зрозуміло, кількість нових одиниць на наступні 50000 слововживань була б значно меншою, а отже,

загальний обсяг вибірки міг би бути меншим. У нашому випадку приріст нових термінів ще дуже високий, тому загальний обсяг вибірки необхідно збільшити. На третьому етапі дослідження обсяг вибірки був збільшений до 150.000 слововживань. Приріст нових одиниць на цьому етапі значно знизився і становив: іменників становив 315, прикметників – 160, дієслів – 95. При збільшенні довжини досліджуваного тексту ще на 50.000 слововживань (усього 200.000) ці показники стали – 118 іменників, 40 прикметників і 59 для дієслів.

Очевидно, що на II етапі дослідження приріст нових термінологізованих іменників становив 47%, на III – 15%, на IV він знизився до 5.5%. Приріст прикметників становив на II етапі 25%, на III і IV – відповідно 14% та 3.4%. Для дієслівних термінів ця динаміка приросту виглядає так: II етап – приріст високий: 50%; III етап: приріст становить - 33%, а на останньому знижується до 17%. Отже, відпадає необхідність збільшувати обсяг вибірки ще на 50.000 слововживань, бо приріст нових термінів буде мізерним.

Таблиця 2.1

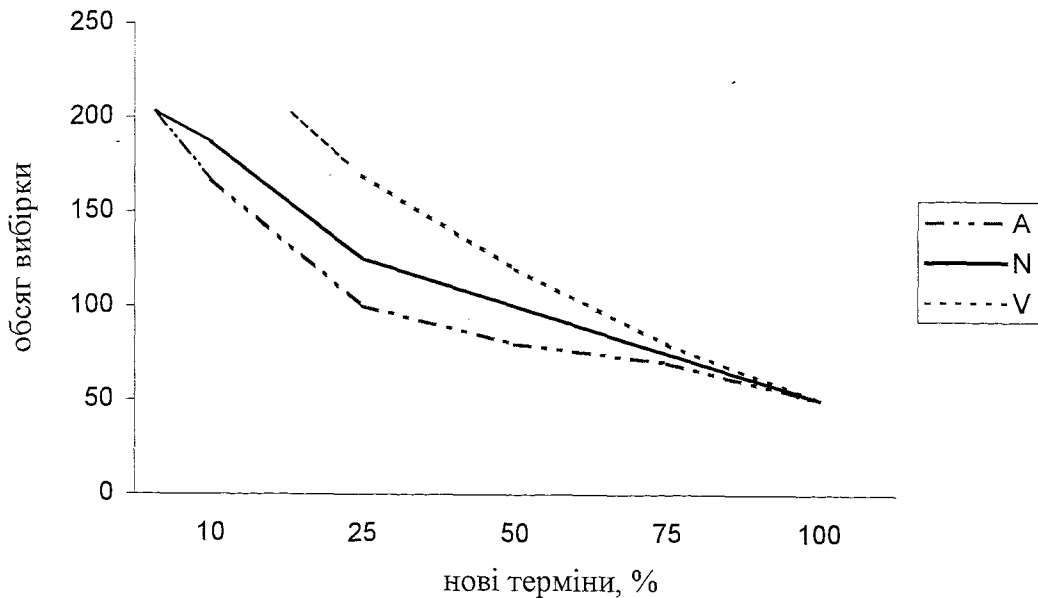
Залежність приросту термінів від обсягу вибірки

Обсяг вибірки	Нові терміни на кожні наступні 50000 слововживань (кільк. од./ %)			Разом
	N	A	V	
50000	923 (100%)	743 (100%)	95 (100%)	
100000	800 (47%)	247 (25%)	95 (50%)	
150000	315 (15%)	160 (14%)	95 (33%)	
200000	118 (5,5%)	40 (3,4%)	59 (17%)	
Разом	2156	1190	344	3690

Таким чином, 3690 термінів, вилучених з текстів різної тематичної спрямованості обсягом у 200.000 слововживань, охоплюють основний термінологічний корпус кредитно-банківської субмови. Отже, для досліджуваної нами субмови, вибірку у 200.000 слововживань можна вважати репрезентативною. Для порівняння варто зауважити, що в текстах з теоретичної

механіки 1480 слів покривають 91% тексту, а 2074 лексичні одиниці частотного словника загальнонаукової лексики охоплюють 80% оригінальних текстів з підручників математики, фізики, хімії і географії [92:50].

Залежність приросту нових термінів від обсягу вибірки представлено на рисунку 2.1.

Рис.2.1. Залежність приросту нових термінів від обсягу вибірки

Оскільки дисертаційне дослідження здійснюється на матеріалі трьох основних частин мови, то в структурному плані вирішувалось завдання виявлення і опису основних словотворчих моделей субстантивних, ад'єктивних і вербальних термінологізованих одиниць.

Іменники. Прості іменники становлять значну частину досліджуваної лексики. На першому етапі їх частка серед усіх нових термінів-іменників склала 43,6%. Однак із збільшенням обсягу вибірки кількість простих іменників знижується на кожному наступному етапі. Причиною зниження приросту простих іменників є, на нашу думку, їх висока частотність (понад 100 і більше разів на 200000 слововживань). Наприклад: bank – 401 раз; cost – 380; credit – 250. Такі іменники стабільніші у своєму функціонуванні,

тому що зберігають тісний зв'язок із загальноповжитою мовою і, крім того, вони є компонентами багатьох похідних і складних банківських термінів, входять до складу термінологічних словосполучень.

Похідні та складні терміни-іменники виражають тенденцію росту. При цьому продуктивність суфікса *-ing* характеризується найбільшою послідовністю. Основна маса похідних кредитно-банківських термінів із цим суфіксом є утвореннями від дієслівних основ, а дієслівний іменник можна утворити майже від кожного дієслова. Деяка частина таких іменників, зафіксована на нашому матеріалі, у словниках відсутня (*reopening of issue, semi-sinking, stopping*).

Динаміка росту складних субстантивних термінів відображає можливість компактного вираження декількох суттєвих ознак в одній єдиной оформленій термінологізованій одиниці. Це означає, що стабільний приріст складних іменників мотивується у субмові логічною необхідністю, відображає мовну тенденцію, що притаманна досліджуваній субмові. Динаміку приросту словотворчих типів термінів-іменників відображено у наступній таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Динаміка приросту словотворчих типів термінів-іменників

Словотворчі типи іменника	Обсяг вибірки				Разом
	50000	100000	150000	200000	
Разом у од.	923	800	315	118	2156
простих (%)	43,6	35,4	22,2	19,3	
похідних (%)	39,5	40,9	45,8	46,8	
складних (%)	9,6	23,7	32	41,2	

Прикметники. Приріст термінів-прикметників, як і термінів іменників, відбувається в основному за рахунок складних і похідних утворень. Це зумовлено тим, що прості прикметники виражають ознаку предмета чи явища своїм власним лексичним значенням. Як і прості іменники, вони володіють в загальноповжитій мові широким діапазоном

значень і не завжди можуть задовольнити вимогу термінознавця щодо точної диференціації ознак; цю вимогу успішно вирішують складні прикметники: open-faced securities, single-office bank, double-hedge swap. Найчастіше ці прикметники виступають препозитивними компонентами атрибутивних двокомпонентних словосполучень.

Як видно з таблиці 2.3 зниження приросту простих прикметників є свідченням їх високої частотності, а префіксальні прикметники нестабільні у вживанні, частотність їх є низькою, а приріст відбувається за рахунок нових, але одиничних прикметників. Спостерігаємо незначні збільшення приросту префіксальних прикметників із заперечними префіксами. Ці прикметники включаються у субмову через іменники, які вони визначають на предмет відсутності ознаки чи заперечення властивості. Ймовірно, що таке обмеження семантичного навантаження впливає на частотність префіксальних прикметників у досліджуваній субмові.

У суфіксальних термінів-прикметників спостерігається збільшення питомої ваги утворень на -able та -ible: convertible, considerable, reliable, realizable, які називають спеціальні ознаки банківських понять. За продуктивністю цей суфікс посідає перше місце. Суфікси -al, -in розділяють за продуктивністю друге місце, проте на останньому етапі їхня продуктивність зростає. Найменш продуктивним є суфікс -ic.

Таблиця 2.3.

Динаміка приросту словотворчих типів прикметників-термінів

Словотворчі типи	Обсяг вибірки				Разом
	50000	100000	150000	200000	
Разом у од.	743	247	160	40	1190
простих (%)	23,4	15,3	8,9	4,6	
похідних (%)	63,2	65,2	70,2	76,1	
складних (%)	13,4	19,5	20,9	19,3	

Дієслова. За чисельністю дієслово займає третє місце у загальному масиві вибірки. Прості дієслова не складають великої частки серед дієслівного корпусу. Як правило, це дієслова, що мають великий об'єм значення і репрезентують загальноекономічні поняття про процеси та дії. Низький приріст цих дієслів пояснюється недостатньою диференціацією значень. Приріст дієслів відбувається за рахунок похідних. Найпродуктивнішими виявили себе 2 суфікси: -ify та -ize. Проте, їх питома вага збільшується не послідовно, а хаотично. Послідовно знижується приріст утворень із суфіксом -en: питома вага утворень із цим суфіксом знижується на кожні наступні 50000 слововживань. Суфікс -en, як і суфікс -ate не є продуктивними у даній субмові. Те, що приріст дієслівного корпусу здійснюється за рахунок похідних дієслів, пояснюється спеціалізацією їх значення. Типові значення, які несуть афікси в семантичну структуру дієслів, визначаються співвідношенням їх загальної семантики із семантикою твірних основ. Не виявлено жодного суфікса, питома вага якого послідовно збільшувалася б із збільшенням обсягу вибірки. На відміну від суфіксальних словотворчих типів, питома вага префіксальних послідовно збільшується на кожні наступні 500000 слововживань. Особливою продуктивністю відрізняються словотворчі типи з префіксами under-, re-, over-. Зростаюча продуктивність названих префіксів сприяє термінологізації основного значення дієслова, оскільки значення повторюваності, надмірності характерні для процесів кредитно-банківського бізнесу. Відмічаємо відносну продуктивність і префікса mis- із збільшенням обсягу вибірки. Пояснюємо це, з одного боку, продуктивністю цього префікса у мові в цілому, а з другого – його семантикою: помилковість дії, на яку вказує основа. Актуалізація семи “помилковості” у текстах субмови дає підстави говорити про спеціалізацію значення основи, що експлікує уточнення певного процесу.

Отже, приріст простих дієслів-термінів у субмові виражає тенденцію до зниження – загальну тенденцію простих одиниць основних частин мови.

Таблиця 2.4.

Динаміка приросту словотвірних типів дієслів-термінів

Словотвірчі типи	Обсяг вибірки				Разом
	50000	100000	150000	200000	
Разом у од.	95	95	95	59	344
простих (%)	50,7	48,7	36,4	25,4	
похідних (%)	42,3	43,5	45,8	58,2	
складних (%)	7	0,8	17,8	16,4	

Проведена методика відбору фактичного матеріалу дала підстави для таких висновків:

— вибірка у 200000 слововживань є репрезентативною і охоплює корпус термінів основних частин мови: термінологізовані іменники, термінологізовані прикметники, термінологізовані дієслова;

— прості терміни, незалежно від частиномовної приналежності, виявляють стабільність у вживанні: приріст їх не збільшується на кожному наступному етапі вибірки;

— збільшення досліджуваного корпусу термінів відбувається за рахунок не простих, а складних і похідних термінів, суфіксальних і префіксальних;

— частотність терміна обернено пропорційна до його структури: чим складніша структура терміна, тим рідше він зустрічається;

— врахування принципу тематичної продуктивності дозволяє встановити широку тематичну продуктивність економічної лексики, що складає лексико-семантичну основу фахового тексту кредитно-банківської субмови;

— у текстах кредитно-банківської субмови існує вибіркочність морфологічних категорій і словоформ як ознака термінотворення у досліджуваній субмові.

2.2. Системні зв'язки термінів кредитно-банківської субмови

Методика відбору фактичного матеріалу лише в комплексі з методичними прийомами та методами створює передумови для детального аналізу терміносистеми. Застосування системного підходу в термінознавчому дослідженні має на меті визначення того, що розуміється під “системою”.

Серед великої кількості різноманітних уявлень про термінологію як систему ми приймаємо ті, які постулюють системність об'єкта: термінологія є системою, тому що точно виражає систему понять певної галузі знань [21:7; 87:72]. Репрезентація системи як об'єктивної реальності пов'язана з поняттями структури і цілісності. Структура – певна множина елементів, пов'язаних між собою багатовимірними зв'язками, що функціонують як єдиний цілісний організм, якому притаманні інтегральні властивості, де виділяються основи, котрі ієрархічно пов'язані одні з одними [146:18].

Таке розуміння системи і системного підходу передбачає розгляд термінології не тільки як цілісного системного утворення, але і вивчення її на рівні окремих елементів (частин) цього цілого. Всебічний розгляд об'єкта дослідження вимагає виділення специфічних якостей термінів і терміносистеми, які характерні саме для системної організації, виділення інтегральних властивостей термінів і терміносистеми та виявлення закономірностей, які притаманні взаємодії і підпорядкованості елементів системи, виділення принципів, за якими об'єднуються окремі терміни в сукупності і виявлення законів функціонування їх у системі.

У відповідності із названими критеріями системності англійська КБТ є системою. За критерієм цілісності вона має субстрат – сукупність термінів, що реалізує систему понять. За критерієм елементності – вона репрезентує собою сукупність виділених певним чином елементів; за критерієм структурності – її елементи поєднані відношеннями, заданими у формі термінополя, ряду, групи; за критерієм зв'язку – її елементи пов'язані зв'язками родо-видовими, частини-цілого і т.д. Кожний термін КБТ репрезентує собою цілісну одиницю, що експлікує його дефініція, а сама КБТ є

елементом системи вищого порядку – системи загальноекономічної термінології. З іншого боку, кожний термін КБТ репрезентує собою систему нижчого порядку, наприклад, на словотвірному і морфологічному рівнях. За критерієм функціонування – терміни КБТ функціонують у спеціальних текстах даної субмови. Системний підхід дає підстави виокремити тематичні групи найвищого ступеня узагальнення: 1) банк; 2) кредит; 3) суб'єкт кредитування. Дані групи охоплюють систему понять про банківську діяльність на кредитному ринку (див. рис. 2.2).

У групі “кредит” виділяються тематичні групи “об'єкти кредитування” і “суб'єкт кредитування”. Групу “об'єкти кредитування” складають терміни на позначення кредитів в основні й оборотні засоби. В залежності від сфери функціонування кредиту в кругообороті засобів підприємств розрізняють кредити в основні й оборотні засоби. Серед них виділяється підгрупа термінів на позначення основних активів як активів кредитування, куди входять терміни на позначення затрат на реконструкцію, розширення й технічне переоснащення, спорудження нових об'єктів виробничого призначення й соціальної сфери. Оборотні засоби функціонують в сфері виробництва й обігу, що зумовлює специфіку об'єктів кредитування.

Решта термінів утворюють сукупність, яку можна назвати “суб'єкти кредитування” – підприємства й організації державної і недержавної форм власності, що виступають у ролі позикоодержувачів. Терміни цієї тематичної групи позначають важливий елемент кредитного механізму – одержувача позики, сторону в кредитній угоді, від якої інша сторона (кредитор) має право вимагати повернення грошей (майна) і оплати відсотків.

Група “активи банку”, як видно з рисунка, також структурується досить чітко. У сфері власних ресурсів банку лексичні одиниці вживаються на позначення понять про: 1) первинні резерви, до яких відносяться касові активи готівкою, резерви Національного банку, кошти на рахунках в комерційних банках, цінні папери; 2) вторинні резерви, до яких відносяться вкладення коштів в цінні папери державних та недержавних структур та кошти на короткострокових векселях, виписаних першокласними кредитоздатними

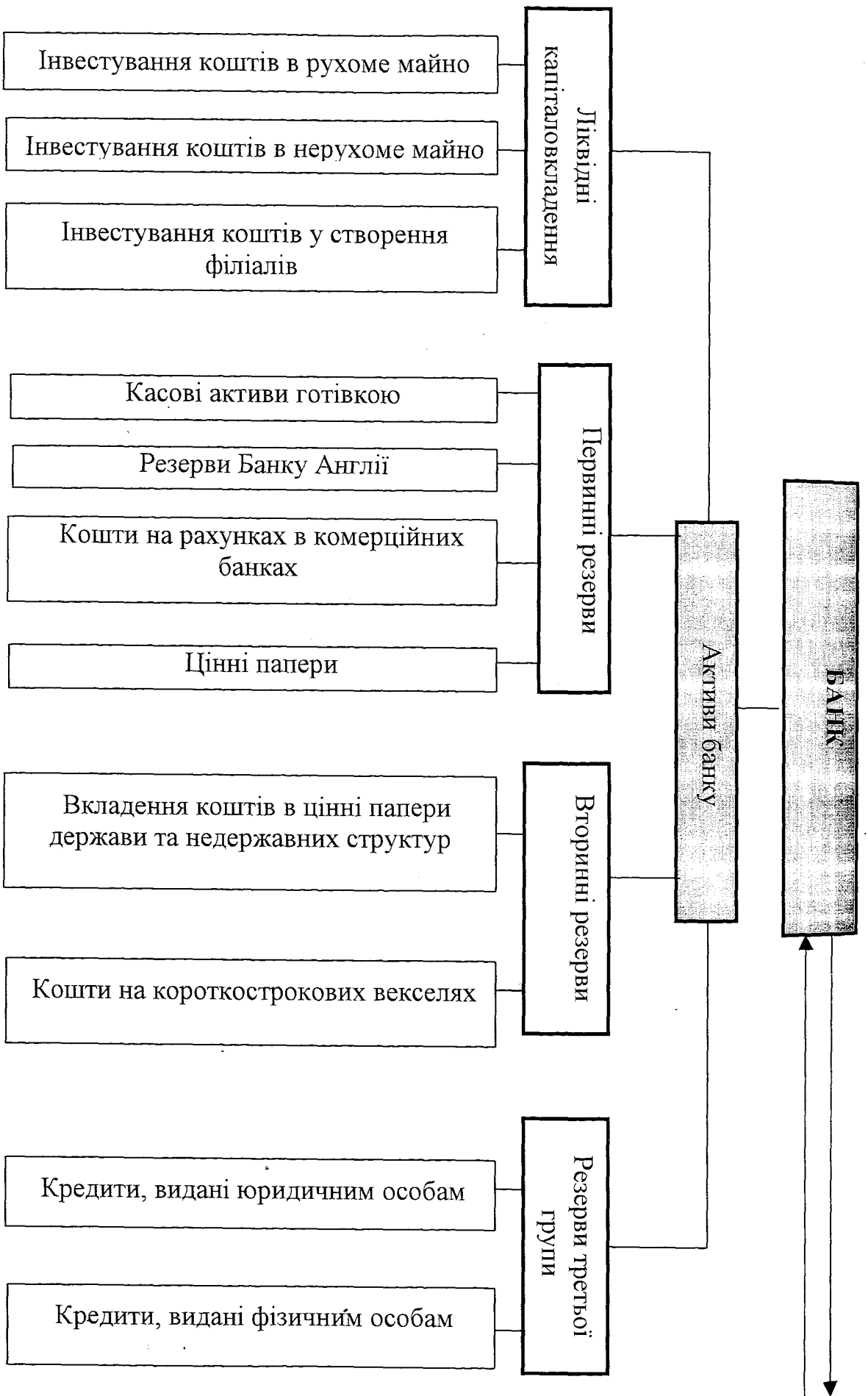
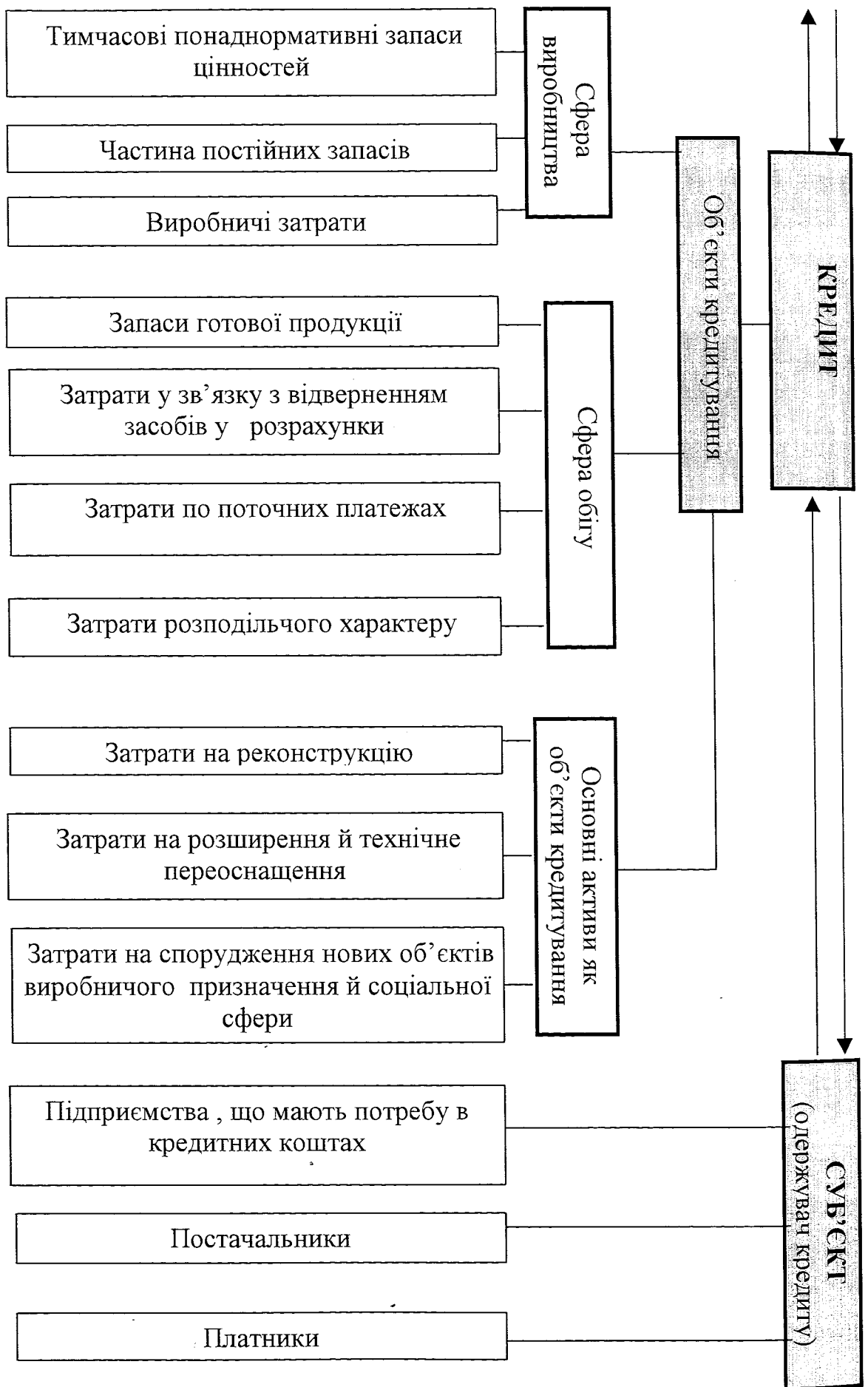

Рис. 2.2. Системно-структурна організація КБТ англійської мови

боржниками, які можуть без особливих перешкод продаватись на фондовому ринку; 3) резерви третьої групи, до яких відносяться кредити, що видані юридичним та фізичним особам і пов'язані з суттєвим ризиком їх своєчасного повернення та перетворення в первинні резерви; 4) капіталовкладення, куди входить інвестування коштів в рухоме й нерухоме майно, у створення філіалів. Слід зазначити, що поділ термінів на відповідні групи пов'язаний з певними труднощами, часто є неможливим без консультації зі спеціалістами профільюючих кафедр.

У кожній підмові, крім термінів основної терміносистеми, функціонують терміни багатьох інших терміносистем і, в першу чергу, суміжних галузей. У досліджуваній нами підмові домінує система термінів, яка розкриває тему підмови і становить її ядро, а з суміжних галузей найбільше представлено термінів фінансової сфери та термінів на позначення загальноекономічних понять. Загальноекономічні терміни і терміни фінансової системи становлять 75,4% загальної кількості досліджуваної терміносистеми, що свідчить про безсумнівний факт інтеграції терміносистем. Найбільшою кількістю термінів представлена група “об’єкти кредитування” (71,3%). Сюди ввійшли терміни, що означають поняття про окремі об’єкти й укрупнені. До перших відносять терміни на позначення різноманітних видів товарно-матеріальних цінностей і затрат. До других – терміни на позначення декількох видів товарно-матеріальних цінностей і затрат. Розподіл термінів у групі “об’єкти кредитування” такий: терміни на позначення об’єктів кредитування у сфері виробництва – 26,3%; терміни на позначення об’єктів кредитування у сфері обігу – 28,9%; терміни на позначення основних активів як об’єктів кредитування – 16,1%.

Для правильної організації кредитування й ефективного управління ним не досить наявності лише об’єкта – запасів товарно-матеріальних цінностей, здійснених затрат та інших операцій, що вимагають участі кредитних коштів. Важливою частиною процесу кредитування є суб’єкт-одержувач кредиту.

Група “суб’єкт кредитування” представлена незначною кількістю термінів – 3,4%.

Зазначимо дещо умовний характер класифікації термінів, що репрезентує відповідну структуру понять у кредитно-банківській підмові від загального до окремого. Так, зовсім не обов’язково, щоб затрати соціальної сфери входили до основних активів, а ті – до об’єктів кредитування. Затрати на соціальну сферу можуть безпосередньо бути об’єктами кредитування. Проте для зручності класифікації понять та їх систематизації допускаємо деяке спрощення.

Групу “активи банку” утворює 25,3% термінів, що репрезентують клас понять на позначення власних засобів банку, під якими розуміють суму коштів, що утворюють всі фонди (статутний, резервний, спеціальний та ін.). Таким чином, усі повнозначні одиниці підмови розділяються на три тематичні групи вищого ступеня узагальнення: “банк” – “кредит” – “суб’єкт кредитування”. У досліджуваній підмові домінує терміносистема “кредит”, яка розкриває тему підмови і становить її ядро.

Системно-структурний підхід до вивчення даної підмови дав можливість виділити специфічні системні якості терміна й терміносистеми, характерні саме для системної організації підмови; встановити закономірності, за якими відбувається взаємодія і підпорядкування елементів системи; встановити принципи, за якими об’єднуються окремі терміни в певні сукупності – групи. Системність терміна досліджуваної підмови проявляється в тому, що всі терміни у своїй взаємозалежності відображають і визначають місце кожного окремого терміна, і, у свою чергу, кожний окремий термін проявляється у взаємодії зі всіма іншими термінами, що утворюють терміносистему.

Понятійна система зумовлює особливу якість терміна – його системність, яка визначає методи і прийоми дослідження терміносистеми – застосування ономасіологічного й семасіологічного підходів у системному дослідженні. Взаємодоповнюючі результати такого аналізу дозволяють

розкрити картину існування термінів у системі та функціонування самої системи як цілого.

Термінам кредитно-банківської підмови як елементам понятійної системи властиві ті системні якості, які проявляються саме в системі. Це, перш за все, – структурна цілісність.

Структурна цілісність кредитно-банківського терміна виражається у тому, що він є одиницею номінації і елементом мовної системи. Так, як елемент загальномовної системи одиниця *tax* має певне денотативне значення: “sum of money (to be) paid by citizens (accoroling to income, value of purchases, etc) to the government for public purposes”. Приналежність *tax* до загальномовної системи проявляється у тому, що, вступаючи у зв’язки з загальноживаними одиницями, слово *tax* не змінює своє денотативне значення: *direct (indirect) taxes; single tax, to levy a tax on smb*. Потрапивши до іншої понятійної системи, слово *tax* набуває додаткової семантичної ознаки, яка експлікується в термінологізованій ЛСВ: *exact a contribution to the cost of government*. Термінологізований ЛСВ визначає місце терміна в системі і його взаємовідношення з іншими елементами системи, а також надає терміну нової інтегральної системної якості – співвідношення з певною підсистемою понять терміносистеми: *tax base, tax bracket, tax credit, tax selling*. Нова інтегральна сутність, що виражає сукупність властивостей позначеного терміном *tax* категоріального поняття експлікується серією термінологічних словосполучень. Всі ці значення, з одного боку, диференціюють основне значення терміна, з другого – доповнюють його, створюючи категоріальну цілісність поняття. Тому, у результаті термінологізації термін *tax* набув нової інтегральної системної якості. Вихідними для наукової системи термінів досліджуваної підмови є базисні терміни, які виражають конкретні системні явища – процеси, властивості, якості, об’єкти, предмети. Якісна специфіка цих термінів проявляється в тому, що вони володіють широким понятійним змістом, який реалізується в узагальненому лексичному значенні. Базисні терміни передають категоріальні

поняття кредитно-банківської терміносистеми. Системний підхід до аналізу терміносистеми дав можливість проявити дію принципу ієрархічності: терміни у межах терміносистеми розташовані групами, що змінюють одна одну. Кожна група, з одного боку репрезентує самостійне ціле, яке характеризується якісною специфікою і певним колом залежностей і відносин із попередньою групою термінів. З другого боку, ця група є елементом складної організації – усієї терміносистеми, куди входять всі групи, але не простою сумою, а як єдина сукупність, що знаходяться у складному переплетенні взаємодій, підпорядкованостей та інтеграції.

Отже, системний підхід до вивчення термінологічної лексики дає можливість через системні якості термінів, через системні чинники виявити фундаментальні закони формування термінології як системної цілісності, виявити інтегральні закономірності розвитку системи і взаємодії її частин, а також установити екстралінгвістичну детермінованість термінології як системи. Екстралінгвістична детермінованість терміносистеми є проблемою соціолінгвістичною, а соціолінгвістичний метод кореляції мовних і соціальних явищ з виявленням каузальних зв'язків між ними є необхідною умовою для розуміння окремих явищ у терміносистемі.

2.3. Іменникова термінологізація

Номінативний характер термінології передбачає певну ієрархію у вживанні різних частин мови у функції терміна. Перше місце одностайно віддається термінознавцями іменнику як основному засобу вираження наукового поняття.

Проте дещо категоричним є твердження О.Ахманової, що в європейських мовах система іменників настільки розвинена, існують настільки необмежені можливості утворювати віддієслівні іменники й абстрактні іменники від основ прикметників, що основний склад термінологічного списку для цих мов цілком може бути вичерпаним

іменниками [9:11]. Це положення є вимогою щодо стандартизованої термінології, репрезентованої в термінографічних жанрах, оскільки тут в ролі численних термінів переважно функціонують іменники як засіб термінування різних категорій понять (предмети, властивості, процеси, стани і т.д.). У термінологічних словниках ми майже не знаходимо дієслів, прислівників, прикметників без іменників, несубстантивованих прикметників, займенників і т.д. [16:60]. Погоджуючись з думкою, що уніфікована термінологія репрезентована переважно термінами-іменниками, утримаємось від категоричності твердження, що усі решта частини мови стають необхідними лише в процесі наукового викладу [16:63], адже вони теж – складова відповідної фахової підмови. Номінативний характер наукового стилю, який передбачає залучення у науковий текст іменникових структур дієслівного походження чи дієслівної семантики (субстантивовані дієслова), з одного боку, і граматична неоднорідність термінологічних систем з іншого, репрезентують собою діалектичну єдність термінології будь-якої галузі.

Ядро термінології складають повнозначні слова, загальні іменники. Саме цьому граматичному класу надається перевага в оформленні нового змісту наукового поняття. У зв'язку з цим О.Суперанська зазначає, що іменники можуть транспортувати зміст слів усіх інших номінативних частин мови і володіють необхідними для цього морфологічними засобами [135:96]. Іменникам властива абсолютна номінативна значущість, дещо послаблена у решти номінативних частин мови, які мають понижену здатність передавати зміст інших частин мови [135:123].

Термінознавча думка не виробила щодо цього єдиної точки зору на лексико-граматичний склад термінології. Одні дослідники вважають, що в найчистішому вигляді терміни репрезентовані іменниками [9; 16; 21; 94; 100; 123; 135; 174; 198]. Такий підхід базується на засадах абсолютної номінативної властивості іменника як основного засобу вираження наукового поняття. Такої ж думки дотримуються дослідники В.Гречко [30], Ф.Фасеев [140], В.Прохорова

[119]. Вони категоричні у визнанні винятковості іменника як єдиного термінологічно спроможного мовного знака.

Ствердження цими дослідниками винятковості іменника у функції терміна применшує вагомість інших термінологічних одиниць, наприклад, термінологічні словосполучення такі, як **електричний двигун, атомний двигун, вібраційний електрометр** В.Овчаренко вважає термінологічно неспроможними, оскільки їх значення повністю виводиться із значення компонентів [100:58]. На нашу думку, логічніше не відмовляти термінологічним словосполученням у термінологічній спроможності, оскільки ТСС у сучасній науковій літературі є конструктивним виразником наукового поняття. Вважаємо, що не можна не рахуватися з практикою мовленнєвого спілкування в галузі виробництва, науки, техніки, управ-ління, культури: визнаючи номінативну функцію словосполучень, їх ідентичність за цією ознакою з окремим словом, логічно було б визнати термінами як окремі слова, так і словосполучення, котрі виконують номінативну і сигніфікативну функції у відповідних сферах професійної діяльності.

Згідно з іншою концепцією, термінологія будь-якої субмови становить систему наукових назв різних категорій понять. Наголосимо – різних категорій понять, оскільки термінуються такі основні категорії: процеси (явища); предмети і властивості.

Диференціація наукових понять за категоріями логіки не дає підстав для висновків про винятковість іменника, не заперечуючи його суттєву перевагу в термінуванні цих понять. Ця винятковість не підтверджується і результатами дослідження багатьох галузевих субмов. Відсоткове співвідношення частин мови іменників, прикметників, дієслів у складі науково-технічної термінології німецької мови становить відповідно 94%, 4,6%, 1,4% [17:7]. Відсоткове співвідношення граматичних класів у англійській термінології фізики напівпровідників становить: іменників – 58,9%,

прикметників – 24,5%, дієслів – 16,6% [37:25]. Кількісне співвідношення лексико-граматичних класів у англійській субмові механізації процесів сільськогосподарського виробництва становить: іменників – 3449, дієслів – 1587, прикметників – 1154 [125:25]. Неоднорідність частиномовного складу підмови математичної логіки також підтверджується даними дослідження цього термінологічного пласту у праці Ф.Циткіної [147:13]. 60% LSP, за кількісними розрахунками Л.Гофмана, становлять іменники з прикметниками. Наступну позицію займають займенники, а дієслова посідають лише четверте місце [181:76]. Ядро англійської субмови суднобудування утворюють іменники та дієслова, а прикметники вживаються вдвічі рідше, ніж дієслова [103:5]. Наші спостереження над фактологічним матеріалом, аналіз термінологічних одиниць, зафіксованих у фахових словниках і у працях наукового жанру літератури з кредитно-банківської справи, дають підстави для висновків про граматичну неоднорідність кредитно-банківської підмови (іменни-ковий корпус складає 58,9%, прикметниковий – 30,3%, дієслівний – 10,8%).

Таким чином, практика підтверджує теорію питання граматичної субстанції термінології. Практична термінотворчість та практичне термінознавство здійснює характеристику вибірковості граматичних категорій у термінологічному фонді. Цю характеристику за граматичною ознакою частиномовної приналежності можна вважати сталою, тобто в науковому мовленні панують іменники, прикметники, відтіснивши дієслова на третє місце [92:57].

Термінознавці по-різному тлумачать домінуючу роль іменника: одні визначають цю тенденцію як номінативну, інші називають це субстантивністю мови науки. Аналіз досліджуваного нами матеріалу дає підстави для висновків про широкі номінативні властивості іменників, що, природно, дає їм право на перевагу в номінації явищ, на перевагу, але не на винятковість.

Враховуючи різницю синтаксичних функцій різних частин мови,

В.Даниленко вважає, що в іменників з їх синтаксичною незалежністю більше можливостей для вираження найрізноманітніших смислів, ніж у прикметників, які, на відміну від перших, виконують завжди залежну синтаксичну роль [35:39].

Щодо причин номінативності термінологічних структур у науковому дискурсі (чи у його сегментах), то, як показують наші спостереження, причини, передусім, у здатності цих структур до реалізації фінансово-економічних і кредитно-банківських понять, до абстрактних узагальнень тощо. Високу активність іменника (75,3% від усіх слововживань) спостерігаємо у текстах кредитно-банківської документації. Номінативність у цьому жанрі літератури розглядаємо як важливий параметр стилістичної диференціації тексту документа. Висока активність іменника зафіксована в тих галузях, де особливо необхідна понятійна точність, логічна послідовність, єдність конкретного й абстрактного.

Іменниковий корпус досліджуваної субмови складає 2156 одиниць (58,9%). Словниковий загал загальноновживаного мовного пласту – основне джерело поповнення КБТ, в межах якої ми зафіксували два типи термінів, що різняться основними лексико-семантичними особливостями та різними видами семантичного термінотворення.

Перший тип іменникового корпусу охоплює терміни – колишні загальноновживані слова, термінологізація яких здійснена шляхом збагачення побутового поняття, шляхом наукової конкретизації семантичної структури загальноновживаного слова у межах того самого денотату. Такі загальноновживані слова у ролі термінів відрізняються сферою вживання і виконуваною функцією. Як термінам їм відповідає дефініція з точнішими і конкретнішими параметрами змісту відповідних понять. Семантичною основою цього типу термінів є слова широкої семантики, які номінують різні абстрактні поняття. Семантичні кордони загально-вживаних слів зазнають наукової конкретизації тільки у випадку зміни сфери функціонування. До цього типу термінів ми відносимо одиниці типу *acceptance, accomodation, advance,agio, amortization annually,*

black log, balance, bank, bankrupt, bargain, barrowing, cash, exchange, credit, finance, fund, lend, money, market, stock etc. Термінологічне поняття, позначене такою лексичною одиницею, є ширшим, а побутове відповідно вузьким; диференціація і поглиблення семантичних структур цих одиниць відбувається на рівні сем в результаті зміни сфери функціонування. Якщо тлумачення загальноживаного слова набуває додаткових сем на позначення спеціальних ознак реалії кредитно-банківської сфери, то воно перетворюється на дефініцію, а дефінітивна функція є функцією, яку виконують терміни, на відміну від номінативної, яку виконують загальноживані слова.

Так, загальноживана лексема *money* тлумачиться у Longman Dictionary of Contemporary English як *coins stamped from metal or printed on paper & accepted when buying & selling, etc.* Дефініція цієї однієї з основних фінансових категорій у КБТ включає такі семи як *money as a unit of account* (гроші як одиниця обліку); *money as security* (гроші як застава); *money as store of value* (гроші як засіб збереження); *money as veil* (гроші як ціннісна оболонка).

Таким чином, побутове поняття, позначуване загальноживаною лексемою *money*, вливаючись у понятійну структуру фінансової базової категорії *money*, сполучається з нею в межах того самого мовного знака. Велика потенційність можливостей загальноживаних лексем першого типу вживатися у функції термінів кредитно-банківського бізнесу зумовлена двома факторами: 1) специфікою їх номінативної функції і 2) специфікою змісту побутового поняття, а саме – високим ступенем його абстрактності. Основний семантичний структурний компонент, спільний для лексеми першого типу і для потенційного терміна, містить термінологічну ознаку, на основі якої розвивається понятійний зміст наукового поняття. Таким спільним семантичним компонентом для загальноживаної лексеми *money* і для терміна КБТ *money* є дві семи: ”засіб платежу” і “міра вартості”.

Оскільки термінологізація лексем першого типу пов'язана перш за все зі зміною сфери функціонування, такий вид семантичного термінотворення вважатимемо функціональним. Саме в результаті зміни сфери функціонування

і стилістичної приналежності в семантичній структурі лексем першого типу з'являються нові семи, які позначають спеціальні ознаки, котрі дають можливість колишній загальноживаній лексемі виконувати не номінативну, а дефінітивну функцію.

Для розвитку наукового поняття необхідними є різні форми передачі його змісту, тому загальноживана лексема може знову проявитися у складі термінологічних словосполучень на позначення нових спеціальних ознак реалії кредитно-банківської сфери. Для прикладу, загальноживана лексема *money*, не термінологізуючись, входить до складу наступних термінологічних словосполучень КБТ: *money bag, money box, money certificate, money damage, money in hand, money interest* і т.д.

Використання лексем першого типу в ролі термінів має свої особливості: термінологічні семи в процесі функціональної термінологізації з'являються у структурі не будь-якої лексеми, а лише такої, яка вже у загальноживаній мові реалізувала необхідну для КБТ номінативну функцію: позначила у практиці мовців абстрактне побутове поняття, сполучуване з науковим у межах основного значення. Функціональна термінологізація не пов'язана ні з асоціативністю номінації, ні з семантичним переосмисленням понять за подібністю. Функціональна термінологізація – це процес залучення загальноживаних лексем у КБТ шляхом 1) зміни їх функцій з номінативної на дефінітивну; 2) поглиблення й наукової конкретизації побутового поняття, позначеного цією загальноживаною лексемою; 3) шляхом довантаження інформаційного об'єму в дефініції, на відміну від тлумачення. Функціонально-термінологізовані одиниці КБТ і загальноживані лексеми першого типу, на базі яких вони утворилися, позначають одну і ту ж реалію дійсності, тобто загальноживане слово набуває термінологічного значення в межах початково позначуваного денотата.

Другий тип семантичного термінотворення пов'язаний з переосмисленням загальноживаних одиниць для позначення спеціальних понять. Оскільки суб'єкт номінації, пізнаючи дійсність, сприймає нове через відоме

і засвоєне старе за допомогою інваріантних стійких ознак, то у процесі пізнання виділене наукове поняття може нагадувати побутове однією з цих ознак. У такому випадку мовець розв'язує завдання номінації наукового поняття шляхом переосмислення основного значення номінативної одиниці.

У зв'язку з цим вважаємо, що термін як елемент лексичної системи мови має всі риси, притаманні лексичним одиницям. Отже, термінологічне значення загальноновживаного слова, утворене в результаті другого типу семантичного термінотворення – це певний результат розвитку семантичної структури слова. Вибір за основу порівняння ознаки денотату, номінованої прямим значенням відповідного загальноновживаного слова, передбачає осмислення характеру зв'язку між предметами чи явищами екстралінгвістичної дійсності. Яскравість, образність, наочність вербальної ознаки, обраної суб'єктом номінації, складає основу семантичного механізму формування термінологічного значення. При цьому, як показують спостереження, у слова з порівняно простою семантичною структурою є більше шансів стати терміном.

Проведена нами класифікація термінів дозволила виділити такі тематичні групи загальноновживаних слів, залучених до КБТ семантичним способом:

1) назви тварин та частин тіла: *bear, bull, dingos, snake, piggy, eagle, tail, hand, head.*

2) предмети домашнього вжитку: *box, card, seat, churning, cushion, book, curb, match.*

3) назви частин будівель та предметів інтер'єру: *garage, hedge, floar, window, case, cable, ceiling, peg.*

4) назви одягу: *cap, collar, jacket, corset.*

5) інші предмети довкілля: *bubble, ballon, band, bar, kerb, coulisse, kites.*

6) назви станів, властивостей, якостей: *blowout, blip, boom, bulge, depth, life.*

Очевидно, через абстрактність понятійного апарату КБТ

найчисельнішою є шоста тематична група загальноновживаних слів на позначення не конкретних предметів, а абстрактних сутностей. Ця риса КБТ відрізняє її від інших терміносистем, куди мігрують загальноновживані слова конкретної семантики на позначення посуду, меблів, знарядь праці, частин рослин і т.д. [86:108]. У систему КБТ залучаються загальноновживані одиниці з сигніфікативним аспектом значення, у структурі якого домінуючі семи не тільки номінують стани, властивості, дії, якості реалій, а й виявляють відношення між ними. Коли ж до КБТ мігрують загальноновживані одиниці на позначення конкретних предметів, у семантиці яких головним є денотативний аспект значення, то при виборі певної ознаки денотата прямого номінативного значення акцент робиться на її яскравість, характерність, наочність. Таку яскраву ознаку денотата, позначеного лексемою *corset*, а саме – його функціональне призначення, було використано для номінації фінансового заходу, котрий діяв в Англії до 1980 р.: обмеження на ріст банківського кредиту у вигляді зобов'язань банку розміщувати частину своїх коштів у безвідсотковий депозит у Банку Англії в разі перевищення ліміту кредитування.

Аналіз досліджуваного лексичного матеріалу дозволяє зробити висновок, що при формуванні переосмисленого термінологічного значення актуалізується не будь-яка сема, а лише та, яка необхідніша для успішного здійснення завдання вторинної номінації. Крім того, в процесі переосмислення значення загальноновживаної лексеми можуть актуалізуватися семи, котрі входять до її семантичної структури потенційно або передбачаються там суб'єктом номінації на основі асоціативних зв'язків.

У процесі такого механізму семантичного переосмислення створилися термінологізовані одиниці тематичної групи зоонімів. Релевантна сема лексеми *bear*, на основі котрої розвинулось переосмислене термінологічне значення *інвестор, що грає на пониження курсу валюти, цін, товарів, облігацій* входить до семантичної структури цієї загальноновживаної одиниці потенційно: *важка хода ведмедя*. “Ведмеді” грають, “втоптуючи” рівень цін, а

“бики” грають на підвищення цін. Здатність бика різко підняти щось рогами стало тією релевантною семою, котра передбачалась потенційно в структурі лексеми *bull*.

Особливістю формування термінологічного значення загально-вживаних слів тематичної групи зоонімів є те, що в їхній семантичній структурі при цьому актуалізується не головна, провідна ознака номінативного значення, а другорядна, котра, проте, є найстійкішою при семантичному переосмисленні. Так, термін КБТ *snake* має значення *системи узгоджених коливань курсів ряду валют європейських країн*. Очевидно, що в процесі формування термінологічного значення актуалізувалася семантично другорядна ознака зовнішньої подібності тварини із кривою коливань валют.

При термінологізації лексем тематичної групи частин одягу, актуалізується комплекс сем, що входять до семантичної структури загально-вживаної одиниці або потенційно, або асоціативно. Так, залучена до КБТ лексема *cap* розвиває в результаті семантичного переосмислення такі компоненти значень: 1) фіксований максимум процентної ставки облігаційної позики; 2) угода, за якою банк гарантує клієнту фіксовану вартість позикових засобів за виплату премії. Поєднання функціональної ознаки і ознаки розташування денотата прямого номінативного значення лексеми *cap* зумовило осмислення зв'язку між екстралінгвістичними явищами, оскільки образне найменування фінансового інструмента чи кредитно-банківської операції повинно передавати сутність явища, номінованого переосмисленою загально-вживаною одиницею.

Передумовою того, щоб загально-вживана одиниця вийшла за межі лексики загального вжитку і змогла стати основою семантичного переосмислення у мовленнєвій практиці фахівців кредитно-банківської сфери, передумовою мають бути необхідні внутрішньо-семантичні потенції загально-вживаного слова, адже термінологічне значення надається мовцями не будь-яким словам, а лише тим, які вже реалізували свою номінативну функцію і позначили певне побутове поняття, що викликає асоціації з науковим, яке

потребує номінації.

Аналіз семантичних зрушень у структурі термінологізованих одиниць КБТ дає можливість дійти висновку, що перенесення значення загальноживаних слів на нові поняття з допомогою асоціації за подібністю – явище метафоризації, а перенесення ознаки за суміжністю визначає сутність процесів метонімізації. Згадані семантичні явища, котрі є в кожній мові, проф. В.Акуленко кваліфікує як семантичні універсалії [3:12].

Таким чином, термінологізація – це процес залучення, або залучення і переосмислення загальноживаних слів у терміносистему для номінації нових понять, а термінологізована одиниця – це колишнє загальноживане слово, яке покинуло межі лексики загального вжитку й у певному контексті та в результаті переосмислення або довантаження набуло термінологічного значення для ідентифікації нового поняття. В результаті термінологізації загальноживаного слова в його семантичній структурі виникає новий ЛСВ, який отримує функцію вираження нового поняття в межах терміносистеми.

Семантична трансформація метонімічного перенесення актуалізує дихотомію частина – ціле. В процесі формування термінологічного значення лексеми *eagle* метонімічні відносини частина-ціле стають провідними (*eagle* – американська золота монета вартістю 10 доларів із зображенням орла).

Терміни, створені другим типом семантичного термінотворення, ми поділили на 4 групи: 1) колишні загальноживані слова, переосмислені на основі подібності форми чи розташування (136 одиниць); 2) колишні загальноживані слова, переосмислені на основі подібності функцій (82 одиниць); 3) колишні загальноживані слова, переосмислені на основі подібності форми і функції одночасно (35 одиниць); 4) термінологічні одиниці, утворені в результаті метонімічного перенесення (13 одиниць).

Термінологізовані значення в структурі лексичних одиниць аналізованої нами субмови виникають в результаті будь-якого типу семантичних транспозицій, але домінуючим є функціональний тип переосмислення, в основі котрого закладено поліфункціональність екстралінгвістичних реалій.

Функціональна сема лежить в основі виявлення спільного для членів різних лексико-семантичних парадигм елемента. Звідси випливає очевидний висновок, що метафорична чи метонімічна зміна семантики слова є парадигматично зумовленим явищем. Метафора актуалізує асоціації, тобто зареєстровані підсвідомістю стійкі ознаки.

Перші три групи термінів – це термінологізовані одиниці, що утворились в результаті метафоричного термінотворення. Метафора пов'язана з порівнянням і є основним засобом вираження нового через відоме старе. Метафора спричиняється актуалізацією пізнавальної діяльності свідомості, котра продукує з допомогою теоретичного мислення нові ознаки відомих у побуті понять. Таким чином, суть метафори полягає у порівнянні, а її логічна основа в науковому тексті – це співвідношення побутового та наукового понять і, як результат цього співвідношення, перенесення за аналогією понять характерних ознак із побутового поняття на наукове. В межах КБТ метафоричним способом термінотворення охоплено 253 одиниці однослівних термінологізованих одиниць іменникового корпусу.

Продуктивність семантичного способу термінотворення в різних субмовах різна. У субмові математичної логіки вона складає серед однослівних термінів – 89%, а серед ТСС – 35,4% [147:47]. У сучасній англійській гірничій термінології продуктивність семантичного термінотворення серед однослівних термінів – 24% [12:208]. В українській радіотехнічній субмові семантичного переосмислення зазнали 145 одиниць [72:6]. Продуктивність семантичного способу термінотворення в англійській субмові радіоелектроніки – 15% [26:3], а в англійській металургійній термінології – 40,7% [71:12].

Різною є активність семантичної деривації в національній мові і в мові науки, а точніше семантичний спосіб творення термінів якісно відрізняється від семантичного творення загальноповживаних слів. В загальнолітературній мові можна відзначити лише деякі слова, які стали самостійними в результаті семантичного способу словотворення [35:98].

Термінологізація досліджуваної нами субмови об'єктивно пояснюється, з одного боку, законом економії мовних засобів, а з другого – тим, що абстрактні фінансово-економічні поняття кредитно-банківської сфери формуються на основі побутових узагальнень, отриманих в процесі пізнання світу, на котрі накладаються логічно осмислені наукові економічні поняття.

Отже, другим тип термінів іменникового корпусу охоплює терміни – колишні загальноживані слова, термінологізація яких здійснена шляхом семантичного переосмислення значення загальноживаного слова, що зумовило виникнення нового переносного значення на основі актуалізованих в процесі термінологізації сем смислової структури цього слова. Подібним термінологічним значенням термінів другого типу, на відміну від термінів першого типу, не властиві відношення включення, де виражені поняття співвідносяться з одним і тим же денотатом. В основі цього механізму розвитку термінологічного значення лежать асоціативні зв'язки між різними денотатами.

2.4. Прикметникова термінологізація

Проблема визнання за прикметником статусу терміна залишалась дискусійною, доки переважала точка зору на іменникову природу терміна. Вважалось, що система іменників в європейських мовах настільки розвинена, що основний термінологічний склад цих мов цілком може бути вичерпаний іменниками [9:11]. За прикметником заперечували право бути терміном і з причин “несамостійності його граматичних категорій”, і тому, що “абстрагування якостей і властивостей від їх носія досягається у мові через посередництво категорії “предметності” [16:63]. Але вказана особливість прикметника не є ознакою його в термінології. Це є лише ознака даної граматичної категорії. А різні поняття можуть мати різну частиномовну репрезентацію.

Наукове поняття про предмет, явище матеріалізується у субмові за

допомогою іменника. Наукове поняття про ознаку, властивість виражається у субмові переважно за допомогою прикметника. І якщо прикметник виражає спеціальне поняття, а також відповідає усім іншим лінгвістичним вимогам, котрі висуваються до нього як до терміна (однозначність у межах однієї субмови, стислість, системний характер), то чи є ще підстави вважати його лише “словоформою метамови” [9:11]? Тим більше, недостатньою для цього підставою, з нашої точки зору, є те, що семантика прикметника в структурі терміна відходить від загальнономовної через відповідність вимогам певної сфери знань [16:62]. Ми вважаємо, що семантику прикметника в субмові певної галузі знань слід розглядати диференційовано, тобто розрізняючи два різні типи прикметників: 1) терміни-прикметники і 2) термінологізовані прикметники. Терміни-прикметники виражають певні наукові поняття про ознаку, якість чи властивість процесу чи явища досліджуваної субмови і не мають відповідників у загальнономовній мові. Тому стосовно цього типу прикметників твердження, що їхня семантика відходить від загальнономовної [16:62], з нашої точки зору, не є коректним. Ад’єктивні терміни, тобто терміни-прикметники досліджуваної нами субмови, а саме: *financial, fiscal, monetary, multi-currency, taxable, cashable, cashless, cash-rich, excisable* не містять у своїй смисловій структурі загальнономовних значень. Інакше кажучи, смислова структура цих прикметників вичерпується значеннями, котрі виражають поняття про ознаку тільки кредитно-банківської сфери, не викликаючи певних асоціацій з іншими сфер. Такі ад’єктивні терміни можна віднести до абсолютних термінів.

Інакше виглядає справа з прикметниками, котрі є загально-вживаними за своїм походженням. Термінологізація таких прикметників супроводжується лексико-семантичними та лексико-граматичними змінами, котрі не є підставою для відмови цим прикметникам у праві функціонувати в ролі термінів у тексті.

У вищезгаданій праці С.Бурдіна зазначається, що такий прикметник у складі терміна виступає як його структурний елемент, поєднуючись з іменником настільки, що утворює з ним стійке словосполучення [16:61]. З

цього приводу варто зазначити, що в мовознавстві існує цілий ряд досліджень, спеціально присвячених валентності прикметника з іменником [8; 13; 32; 41; 143], де наголошується, що прикметники не мають своєї чіткої семантики. Вона вважається “розмитою” та “розпушеною”. Дослідники ставлять семантику прикметника в залежність від семантики іменника і таким чином декларують ускладненість семантичної структури прикметника. Наші спостереження дають підстави вважати, що лексичне значення прикметника не завжди залежить від лексичного значення сполучуваного з ним іменника. Властивість прикметника актуалізовувати в сполученні з одним і тим же іменником різні значення говорить про його семантичну незалежність. Ці думки висловлено також у праці І.Устинової [138:61].

Визнаючи за прикметником право самостійно виражати спеціальне поняття, ми робимо акцент на вживання прикметника у розкладних термінологічних словосполученнях (див. розділ 1.4.2), де зберігається самостійність кожного з компонентів ТСС. У складі тільки такого типу ТСС прикметник зберігає статус самостійного терміноелемента.

На різне призначення прикметника у складі ТСС звертає увагу О.Ахманова, пропонуючи чітко розрізняти, з одного боку, термінуючу функцію прикметника, коли він разом з означуваним іменником входить до складу словника у ролі цілком рівноправного терміна, від тих випадків, коли прикметник сам по собі не має термінологічного характеру [9:12]. Це положення слугувало критерієм у відборі ад’єктивної лексики до матеріалу нашого дослідження.

З поля зору дослідження усуваються таким чином прикметники, вжиті у нетермінологічному значенні. Корпус відібраних ад’єктивних термінів склав 1190 одиниць, із них лише 9 одиниць відповідають критерію абсолютного ад’єктивного терміна: *financial, fiscal, taxable, monetary, multi-currency, cashable, cashless, cash-rich, excisable*. Сміслова структура цих ад’єктивних термінів повністю вичерпується значеннями, котрі належать субмові кредитно-

банківської справи.

Семантичну структуру цих термінологізованих прикметників ми розглядаємо як лексико-семантичну парадигму, як один з рівнів парадигматичних відносин [139:89]. Парадигматичні відносини між лексико-семантичними варіантами (ЛСВ) у семантичній структурі прикметника передбачають наявність у ньому словникового інваріанта і семантичних варіантів.

Розглянемо семантичну структуру прикметника *convertible* за словником В.Мюллера: 1) оборотний, змінюваний, змінний, замінний; 2) відкидний; 3) *фін.* оборотний, конвертований. Властивість “обмінності” покладена в основу інваріантної ознаки, котра проявляється у всіх ЛСВ, які між собою різняться семантичною ознакою “способу обмінності”. Термінологізація цього прикметника зумовлена спільністю семантичної ознаки, вираженої твірним компонентом, що є основним носієм значення твірного слова-терміна і зберігається в похідному слові – в прикметнику. Основними морфологічними засобами термінологізації ад’єктивної лексики є афікси *-bile*, *-ive*, *-ist*, *-ic*, *-ed*, *-y*, *-able*.

Основним семантичним засобом термінологізації прикметників є розвиток власної семантичної структури загальноживаного прикметника.

Словник OSDE фіксує 9 ЛСВ семантичної структури прикметника *hard*: 1 (contrasted with soft) **firm**; not yielding to the touch; not easily cut; **solid**: as hard as rock. 2 (contrasted with easy) **difficult** (to understand or explain): she found it ~ to make up her mind. That man is hard to please. 3 causing unhappiness, discomfort, or pain; difficult to bear: have/be given a ~ time, experience difficulties, misfortunes, etc. 4 **severe**; **harsh**: a ~ farther; ~ words, showing no sympathy, take a hard line, be uncompromising. 5 (of the body) having hard muscles & not match fat: Exercises soon made the boys ~. 6 done, doing (something) with much effort or force; **strenuous**: a ~ worker. 7 (of the weather) **severe**: a ~ winter/frost. 8 (of sounds) The letter “c” is hard in “cat”. 9 (various uses) **hard** and **fast** (rules, etc.), that cannot be altered, hard of hearing, **deaf**.

Термінологізований прикметник *hard* розвинувся на основі першого лексико-семантичного варіанту загальноживаного прикметника для найменування спеціального поняття про ознаку реалії кредитно-банківської сфери: *hard currency, hard dollars. Hard currency* – тверда валюта: 1) валюта з стабільним курсом або курсом, який підвищується; 2) золото чи монета на відміну від банкноти; 3) конвертована валюта.

Термінологізація прикметника *hard* спричинила: а) граматичні зміни: термінологізований прикметник *hard* втратив в КБТ ознаки якісного прикметника, що виражається у формальній відсутності ступенів порівняння; б) семантичні зміни: термінологізований прикметник *hard* вступив до нового синонімічного ряду: *hard currency, convertible currency*. Таким чином, термінологізований прикметник *hard* відокремився не тільки морфологічно, але й лексико-семантично. Це відокремлення дозволило розвинути прикметнику власний ЛСВ: *hard dollars* – комісійна винагорода брокера готівкою за конкретні послуги. В основі інваріантної ознаки термінологізованого прикметника *hard* лежить поняття абстрактної якості “незмінності”.

Для виявлення інваріантної ознаки необхідним є зіставлення лексико-семантичних варіантів загальноживаного прикметника і відповідного термінологізованого, але одного зіставлення недостатньо. Необхідним є дефінітивний аналіз.

Дефінітивний аналіз термінологізованого прикметника *marginal* допомагає виявити інваріантну ознаку “граничності”, котра породжує різні варіантні ознаки у таких термінологічних словосполученнях: 1) *marginal cost of capital* – *зважена вартість додаткового капіталу, залучена за певний період*; 2) *marginal rate of tax* – *маржинальна ставка податку: ставка податку на найвищу частину прибутку при прогресивній системі оподаткування*; 3) *marginal efficiency of capital* – *маржинальна ефективність капіталу: річна дохідність останнього у часі додавання елементів капіталу*; 4) *marginal lender* – *другорядний кредитор*.

Дослідження питання функціонування прикметника як терміна є

набагато складнішим у порівнянні з вивченням термінологічних функцій іменника. На типову для прикметника синтаксичну функцію означення накладається класифікаційна функція, виконуючи яку, прикметники виступають виразниками гіпо-гіперонімічних відносин між поняттями, реаліями та явищами. Класифікаційну функцію прикметники виконують тільки у термінологічних словосполученнях розкладного типу, де обидва компоненти є семантично рівноправними: *balance: external balance, material balance, marginal balance; inflation: monetary inflation, steady inflation, structural inflation; money: cheap money, convertible paper money*. Проте синтаксична залежність прикметників не спустошує їх семантично. В.Даниленко наголошує, що на понятійно-змістовому рівні прикметники (у складі термінологічного словосполучення) виражають достатню і необхідну ознаку видової відмінності, конкретизуючи і звужуючи при цьому зміст поняття, вираженого іменником [85:39].

З точки зору прихильників суто іменникової природи терміна, прикметники як структурні елементи терміна не можуть утворювати співвідношень, які можливі між прикметниками у звичайному мовленні, тому в межах термінологічних систем для прикметників побудова синонімічних й антонімічних рядів у загальноприйнятому розумінні, навряд чи можлива [16:62-63].

Частково з такою точкою зору можна погодитись, але стосовно “двосторонньої імплікації протиставлення” [146:114] атонімічні ряди, утворені термінологізованими прикметниками, все ж таки можливі. Двостороння імплікація протиставлення характеризує “комплементарні антоніми” (термін Р.Цаголової), що перебувають у стані гіпо-гіперонімічних відношень з родовим терміном понятійної групи. Наприклад, гіпо-гіперонімічна група *debt* охоплює такі пари комплементарних антонімів: *ordinary debt – outstanding debt* (звичайний борг – непогашений борг); *private debt – public debt* (борг приватної особи і державний борг). Дві пари інших комплементарних антонімів об’єднані у гіпо-гіперонімічну групу *credit: agricultural credit –*

industrial credit (сільськогосподарський кредит – промисловий кредит);
immediate credit – intermediate term credit (негайне зарахування грошей на рахунок (при інкасуванні чеку) – середньотерміновий кредит).

Термінологізовані прикметники комплементарної пари антонімів не передбачають взаємозаперечення виражених ознак, вони лише корелюють на основі взаємного передбачення ознак, які розкривають певний аспект поняття.

Так, термінологізовані прикметники *private* і *public* виражають контрастні ознаки різних форм власності, не заперечуючи взаємно один одного у межах понятійної групи *debt*.

Комплементарна пара термінів-антонімів *immediate – intermediate* розкриває лише один бік родового поняття *credit* через протиставлення ознак терміновості, не передбачаючи їх взаємовиключення. У межах своєї понятійної групи кожна комплементарна пара термінологізованих прикметників-антонімів виконує класифікаційну функцію, виражаючи гіпонімічні зв'язки з гіперонімом. Термінологізовані прикметники комплементарної антонімічної пари є самостійним семантичним компонентом у складі термінологічного словосполучення розкладного типу. Проте дослідники деяких галузевих терміносистем вважають, що лише у складі ТСС усталеного типу прикметники, зливаючись у своєму значенні з визначуваним словом-терміном, відіграють роль семантичного компонента складеного терміна [9:12; 146:114]. І лише ця обставина, на їхню думку, є однією з необхідних умов віднесення даного типу прикметників до розряду власне термінів і включення їх у склад терміносистеми на правах повноправних членів [9:12; 146:114].

Це твердження розходиться з думкою В.Даниленко, котра вважає, що у словосполученнях прикметників з іменниками типу **білий вірш, водяне небо, чорна температура, важка вода** і т.д. прикметники, взяті окремо, не є термінами (а іменники – терміни) [35:45]. Мовною ознакою термінологізації прикметника у словосполученні дослідниця вважає вільну сполучуваність обох компонентів по двох рядах: віртуальний (процес, фотон, фонема, частинка) і частинка (віртуальна, елементарна) [35:45]. Отже, ТСС не дає підстав вважати

терміном кожен прикметник у його складі.

Проте наявність прикметника у складі ТСС контрарної групи антонімів свідчить про термінологізацію цього прикметника у межах даної субмови. На відмінність між контрадикторними (суперечними) і контрарними (протилежними) поняттями у логіці вказував ще Г.В.Ф.Гегель: в основі контрарних і контрадикторних понять ... лежить рефлексивне визначення різного і протилежного [25:51]. Вважаємо, що контрарним термінам властиві відношення односторонньої імплікації притиставлення, коли зворотня імплікація не є обов'язковою. Мовною ознакою термінологізації такого типу прикметників слід вважати словотворчу вмотивованість і наявність середнього члена опозиції: *initial data – incomplete data – finite data* (вихідні дані – неповні дані – кінцеві дані); *primary debtor – secondary debtor – principal debtor* (першочерговий дебітор – другорядний дебітор – основний дебітор); *sluggish demand – active demand – keen demand* (вялий попит – пожвалений попит – великий попит); *initial deviation – average deviation – significant deviation* (початкове відхилення – середнє відхилення – значне відхилення); *cumulative dividend – noncumulative dividend – uncumulative dividend* (кумулятивний дивіденд (накопичення у разі невиплати) – ненакопичений дивіденд – некумулятивний дивіденд). Члени контрарної пари антонімів диференціюють родові поняття ознаками видової відмінності, виражаючи не стільки семантичну відмінність, скільки тотожність. Середній член контрарної групи нейтралізує крайнощі опозиції, виключаючи несумісність ознак. Проте навіть крайні члени контрарної групи антонімів не виражають протилежних значень у загальноприйнятому сенсі. Семантичною ознакою термінологізації прикметника у складі контрарної антонімічної групи є те, що він не тільки звужує своє загальноповживане значення, але й втрачає типові антонімічні зв'язки: *sluggish – keen* (у загальноповживаному значенні *keen – blunt*); *initial – significant* (у загальноповживаному значенні *initial – final*). Отже, наші спостереження також дають підстави вважати, що контрарній групі антонімів

терміном кожен прикметник у його складі.

Проте наявність прикметника у складі ТСС контрарної групи антонімів свідчить про термінологізацію цього прикметника у межах даної субмови. На відмінність між контрадикторними (суперечними) і контрарними (протилежними) поняттями у логіці вказував ще Г.В.Ф.Гегель: в основі контрарних і контрадикторних понять ... лежить рефлексивне визначення різного і протилежного [25:51]. Вважаємо, що контрарним термінам властиві відношення односторонньої імплікації притиставлення, коли зворотня імплікація не є обов'язковою. Мовною ознакою термінологізації такого типу прикметників слід вважати словотворчу вмотивованість і наявність середнього члена опозиції: *initial data – incomplete data – finite data* (вихідні дані – неповні дані – кінцеві дані); *primary debtor – secondary debtor – principal debtor* (першочерговий дебітор – другорядний дебітор – основний дебітор); *sluggish demand – active demand – keen demand* (вялий попит – пожвалений попит – великий попит); *initial deviation – average deviation – significant deviation* (початкове відхилення – середнє відхилення – значне відхилення); *cumulative dividend – noncumulative dividend – uncumulative dividend* (кумулятивний дивіденд (накопичення у разі невиплати) – ненакопичений дивіденд – некумулятивний дивіденд). Члени контрарної пари антонімів диференціюють родові поняття ознаками видової відмінності, виражаючи не стільки семантичну відмінність, скільки тотожність. Середній член контрарної групи нейтралізує крайнощі опозиції, виключаючи несумісність ознак. Проте навіть крайні члени контрарної групи антонімів не виражають протилежних значень у загальноприйнятому сенсі. Семантичною ознакою термінологізації прикметника у складі контрарної антонімічної групи є те, що він не тільки звужує своє загальноживане значення, але й втрачає типові антонімічні зв'язки: *sluggish – keen* (у загальноживаному значенні *keen – blunt*); *initial – significant* (у загальноживаному значенні *initial – final*). Отже, наші спостереження також дають підстави вважати, що контрарній групі антонімів

властива одностороння імплікація притиставлення, тобто зворотня імплікація протиставлення не є обов'язковою. *Initial deviation* не обов'язково передбачає *significant deviation*.

Контрарну групу термінологізованих прикметників вважаємо градуальною на підставі східчастості вираження однієї і тієї ж спеціальної ознаки чи властивості. Опозиція контрарної групи термінологізованих прикметників характеризується ще й тим, що її крайні члени виражають мінімальний і максимальний ступінь даної ознаки, репрезентуючи собою межу протиставлення. Середній ступінь градації ознаки передається середнім членом контрарної опозиції.

Антонімічні опозиції термінологізованих прикметників в досліджуваній субмові – це характерні відношення слів лексичної системи мови, оскільки думка у процесі пізнання предметів і явищ прямує до виділення властивостей протилежних, оскільки “поняття внутрішнього одночасно народжується з поняттям зовнішнього, поняття правого з поняттям лівого, поняття світлого з поняттям темряви, поняття спокою з поняттям руху і т.п.” [38:9]. На рівні парадигматичних відношень діє принцип максимальної доцільності термінів.

Цей принцип, за нашими переконаннями, спрацьовує і на рівні контрадикторних антонімів, оскільки відношення передбачення несумісних ознак носить тут обов'язковий характер: *irrevocable credit – revocable credit* (безвідкличний акредитив – відкличний акредитив); *long(-term) credit – short(-erm) credit* (довгостроковий кредит – короткостроковий кредит); *cheap money – dear money* (багатий ринок кредиту, який характеризується низькими процентними ставками – обмежений ринок кредиту з високим рівнем процентних ставок); *general deposit – special deposit* (загальний депозит – депозит для спеціальних цілей). Характерною ознакою контрадикторних термінологізованих прикметників є те, що вони зберігають у даній субмові властиві їм у загальноповсякденній мові антонімічні кореляції: *cheap – dear, general – special, long-term – short-term* і т.п.

У контрадикторних антонімів зворотна імплікація заперечення носить обов'язковий характер, оскільки їх диференціальні семи експлікують несумісні ознаки [146:108].

Контрадикторна пара термінологізованих прикметників позбавлена середнього члена протиставлення, а зіставлення членів контрадикторної опозиції передає ідею протилежності ознак. Ця протилежність є зворотною. Термінологізовані прикметники контрадикторної опозиції корелюють на основі контрасту виражених ознак. Вони вичерпують об'єм наукового поняття про ознаку чи властивість, що дає право вважати їх конверсивами, адже конверсія – це суттєва ознака фіксованих понять. Необхідною умовою контрадикторної опозиції термінологізованих прикметників є відношення імплікації заперечення. У контрадикторних антонімів диференціальні семи несумісні і мають взаємозаперечуючий характер.

Термінологізований прикметник, зберігаючи у складі терміноло-гічного словосполучення семантичний статус виразника наукового поняття спеціальної ознаки, робить цей неоднослівний термін багатопонятійним, на відміну від однопонятійного (однослівного терміна чи термінологічного словосполучення усталеного типу). Самостійний компонент (термінологізований прикметник *transferable*) у складі ТСС розкладного типу *transferable shares* (акції, дозволені до продажу) руйнує однопонятійність основного члена ТСС, доповнюючи його значення своїм власним. У складі ТСС *short anchor* прикметник не зберігає свого семантичного статусу самостійного виразника наукового поняття спеціальної ознаки.

Однопонятійність неоднослівного терміна не порушується (*short anchor* – інструмент казначейства США з дуже коротким терміном в операціях по рефінансуванню). Прикметник *short* з іменником *anchor* репрезентує собою семантичне зрощення, котре актуалізується в однопонятійності ТСС усталеного типу шляхом метафоризації. Деякі дослідники галузевих термінологій української мови розглядають подібне

вживання прикметника у ТСС усталеного типу як метафору [15:89; 78:96; 93:30]. Якісні прикметники, вжиті у таких метафоричних словосполученнях, часто зберігаючи ідею якісної ознаки предмета (у переосмисленому значенні), набувають цілісного лексичного значення разом із головним членом словосполучення, і це значення в основному відповідає дефініції, що розкриває суть означуваного поняття [78:96]. Розвиваючи цю думку на матеріалі лінгвістичної термінології російської мови, термінознавці Б.Головін та Р.Кобрін наголошують на активній участі в термінотворенні прикметника як необхідного елемента складеного терміна, підкреслюючи при цьому несамостійну, залежну функцію означення, яку прикметник виконує у структурі складеного терміна [29:71]. Аргументація цієї точки зору хибує, з одного боку, тим, що ці термінознавці не диференціюють роль прикметника у різних за ступенем злиття складених термінах (у нашій роботі – ТСС), з іншого боку – тим, що вони наголошують на несамостійності синтаксичної функції означення. Проте аналіз свідчить, що функція означення є не характерною рисою прикметника у термінології, а лише його лексико-граматичною характеристикою як граматичної категорії.

Ми пов'язуємо термінологізацію значення прикметника у складі термінологічного словосполучення КБТ з понятійною співвідносністю спеціальної ознаки чи властивості предмета або реалії кредитно-банківської сфери, вираженої термінологізованим лексико-семантичним варіантом загальноновживаного прикметника. Термінованість як ознаку і, відповідно, зміну розшарування чи звуження значення можна спостерігати під час вживання в науковому контексті прикметників, котрі виступають у складі словосполучень термінологічного характеру. У складі такого словосполучення *hot money – гарячі гроші* (короткотермінові засоби, отримані в результаті спекулятивних чи арбітражних операцій і котрі швидко переказуються з однієї країни в іншу з метою отримання прибутку від зміни валютних курсів чи доходів цих країн) термінологізований

прикметник *hot* зазнає якісних змін у своїй семантичній структурі. На основі ЛСВ *незаконно придбаний* загальноживаного прикметника *hot* розвивається новий ЛСВ, котрий номінує новостворене поняття про спеціальну ознаку і якість фінансової операції: короткотерміновість і спекулятивність. Новостворене термінологічне значення загальноживаного прикметника *hot* у складі термінологічного словосполучення *hot money* розвивається внаслідок вживання ад'єктивної одиниці в новому функціональному стилі: спочатку прикметник набуває нового відтінку значення, а згодом воно оформляється в новий термінологізований ЛСВ.

На семантичному рівні термінологізація прикметника пов'язана із звуженням його значення, що спричиняє зміни лексико-граматичних зв'язків з іншими словами. Такі зв'язки стають обмеженішими і стійкішими. Термінологізовані прикметники вступають до інших антонімічних рядів (не *keen – blunt*, а *sluggish – keen*). Термінологізовані прикметники позбуваються у складі термінологічних словосполучень деяких ознак морфологічних категорій, наприклад, ступенів порівняння (термінологізовані прикметники *pure* і *hot* не можуть утворювати ступенів порівняння у складі ТСС *pure competition* (чиста конкуренція), *hot money* (гарячі гроші)).

Термінологічна значущість ад'єктивної лексики стає очевидною в результаті вибіркового закріплення за окремим ЛСВ спеціального поняття про ознаку чи властивість. У зв'язку з цим важко погодитись з думкою В.Овчаренка про те, що прикметник виконує головним чином атрибутивну функцію щодо іменника і, лише сполучаючись з ним, може виражати поняття, наприклад у сполуках *електричне поле*, *первинна обмотка* тощо [100:58]. Саме з цієї причини, вважає дослідник, тобто внаслідок неспроможності виражати поняття, прикметник не може вживатися у мовленні ізольовано від значення іменника або його еквівалента [100:58]. Але залишається неаргументованим, чому саме термінознавець заперечує існування інших логічних категорій понять, окрім

категорії предметності. Адже термінуються різні категорії понять: процеси (явища); предмети техніки, матеріали, а також властивості.

Серед досліджень семантики термінологізованого прикметника привертають увагу праці В.Полковського [111; 112], В.Прача [118], О.Єрченко [48] та О.Іващишин [53], виконані на матеріалі економічної, лісотехнічної, медичної термінологій та термінології в галузі екології і сірчаного виробництва. Ці дослідження об'єднує аналогічний підхід з використанням методики "значення-смісл" С.Гурського. На відміну від традиційних семантичних досліджень, котрі зводяться до встановлення похідності термінологізованого значення від загальноживаного, ця методика дає можливість виділити та описати семантичний інваріант прикметника і встановити закономірності його функціонування для породження різних смислів при актуалізації слова в мовленні.

Наші спостереження дають підстави вважати, що ступінь широти семантики термінологізованого прикметника безпосередньо пов'язаний з категорією конкретності/абстрактності. Для характеристики абстрактних іменників у досліджуваній субмові вживаються, як правило, термінологізовані прикметники абстрактного значення, які позначають ознаки, що не сприймаються безпосередньо органами чуття, а усвідомлюються в результаті осмислення. Ці ознаки можуть або об'єктивно належати предмету (*general mortgage bond; horizontal price movement*) або йому приписуватись (*fair market price; favourable trade balance*).

Конкретне в семантиці прикметника ми також розуміємо традиційно— це ознаки, які є чуттєво даними, відчутними на дотик, безпосередньо сприйнятними. Якісні ознаки (кольористичні, смакові), ознаки, що сприймаються органами чуття і пов'язані з розмірністю предмета чи явища, а також відносні ознаки (котрі вказують на матеріал, на подібність проявів ознак) є такими, що не потребують опосередкованих міркувальних операцій і тому тлумачаться як конкретні ознаки [39:39].

В ад'єктивному корпусі досліджуваної субмови виявлена обмежена кількість термінологізованих прикметників кольористичної семантики у складі термінологічних словосполучень лише усталеного типу: *black Friday, black market, black-scholes options, blue button, evergreen credit, green rates of exchange, green shoe clause, grey market, grey wave, white knight, white sheets, red clause, pink form issue, pink sheets, Yellow Book, yellow sheets*.

Термінологізовані прикметники смакової семантики у досліджуваній субмові не виявлені, за винятком твірної основи прикметника *sweet* у терміні *sweetener* (умова випуску цінного паперу, котра покликана збільшити його привабливість (наприклад, акціонерний варрант, що додається до облигації)). Якісні ознаки на позначення розмірності, а також ті, котрі пов'язуються з конкретною точкою відліку, з еталоном, репрезентовані у КБТ такими ТП: *big* (*big figure, big number, big ticket leasing*); *deep* (*deep discount bonds, deep in the money*); *exact* (*exact interest*); *full* (*full compensation, full convertibility, full coupon bond*); *hard* (*hard currency*); *heavy* (*heavy market*); *high* (*high coupon*); *large* (*large exposures*); *long* (*long bond*); *low* (*low coupon stock*); *narrow* (*narrow market*) і т.д.

Відносні ознаки, що вказують на матеріал і на подібність проявів ознак містять ТП, котрі складають у КБТ малочисельну групу: *silver* (*Silver Bubble, Silver Thursday*); *golden* (*golden parachutes, golden rule of banking, golden rule of public finance, golden share*); *metallic* (*metallic currency, metallic silver*); *paperless* (*paperless payments*); *bearish* (*bearish covered write, bearish tendency*); *bullish* (*bullish opinion, bullish tendency, bullish market*); *piggy* (*piggy bank*).

Кількісний аналіз ад'єктивної лексики КБТ дозволив нам встановити відсоткове співвідношення термінологізованих прикметників за показником конкретності – абстрактності: 3% і 97%. Переважна більшість термінологізованих прикметників абстрактної семантики пояснюється тим, що КБТ носить абстрактний характер, не пов'язана з виробничою діяльністю, з

матеріальними знаряддями праці. Відмінною рисою ад'єктивної лексики КБТ є її структурна одноманітність: переважна більшість термінологізованих прикметників – це похідні одиниці. Відношеннями мотивації з ними пов'язані іменники, рідше – дієслова (як термінологізовані, так і дієслова-терміни).

Потрапляючи під дію процесу термінологізації, колишні загальноживані прикметники зазнають змін у своїй семантиці й у функціональному плані: якщо прикметник у загальноживаній мові визначає якості та властивості предмета, конкретизуючи його, то в КБТ термінологізований прикметник диференціює ці властивості, класифікуючи денотати. Функціональних змін зазнають також прикметники оцінної семантики. Якщо в загальноживаному значенні ці прикметники передають суб'єктивно-модальну оцінку предмета чи реалії, то, термінологізуючись, вони позбуваються функції оцінювання, стають або нейтрально-оцінними (*bad and doubtful debts*), або просто нейтральними (*fair rate of return; fine bill*).

Компонентний аналіз термінологізованих прикметників КБТ показав, що у складі семантичної структури лише окремих термінологізованих прикметників зберігається сема оцінювання, але характер оцінювання змінюється, оскільки оцінка реалій кредитно-банківської сфери базується не на суб'єктивно-модальних критеріях, а на критеріях екстралінгвістичного характеру.

Аналіз фактичного матеріалу дозволяє зробити висновок, що термінологізація ад'єктивної лексики в КБТ здійснюється морфологічними і лексико-семантичними засобами. Нове термінологічне значення прикметника, закріплене без тривалої еволюції, мотивується загальноживаним значенням, але це є свідченням того, що термінологізаційні процеси не порушують тотожності слова.

2.5. Дієслівна термінологізація

Як зазначалося вище, існує думка про неодмінну іменникову природу

терміна[9:11-12; 16:58-60; 21:13; 94:64; 100:57-59; 123:150; 135:97; 174:113; 198:101]. Однак термінознавча практика свідчить, що іменуються й інші частини мови, хоча ступінь їх термінування різний.

Конструктивною в цьому відношенні є концепція Д.Лотте, котрий вважав, що термінуються основні категорії понять: процеси, предмети, властивості, одиниці вимірювань [87:28].

З працями В.Даниленко в термінознавство увійшла думка про те, що термінування основних категорій понять можливе не в теоретичному плані, а в результаті функціонування термінологій в жанрово-стилістичних різновидах, де та ж термінологія функціонує не ізольовано від контексту, а в широкому контексті, у викладенні теорій, у полемічному спростуванні різних наукових точок зору [35:41]. Наші спостереження над конкретним матеріалом фахових текстів дають підстави вважати, що термінологізовані дієслова, як і дієслово-терміни однозначно номінують поняття процесів (дій та станів) досліджуваної терміносистеми, не викликаючи асоціації з іншими поняттями процесів, приналежними до інших сфер екстралінгвістичної діяльності.

Неаргументованою, на наш погляд, є також думка, що категорія особи є гальмом на шляху ізольованого використання дієслів, заважає їм стати повноцінним виконавцем дефінітивної функції [16:61]. Так, наприклад, дієслово *to debit*, вжите у словнику звичайно у формі інфінітива (тобто позбавлене категорії особи) виконує дефінітивну функцію на позначення процесу *дебітувати, відносити на дебет рахунку*. Вказане дієслово-термін не викликає жодних асоціацій з іншими поняттями про процес (дію чи стан), а також одночасно називає поняття про операцію кредитно-банківської справи. Термінологізоване дієслово загальнолітера-турної мови, звужуючи і конкретизуючи свою семантику, набуває в текстах досліджуваної підмови особливого значення, відмінного від того загальноповсякденного, у котрому воно існує в інших пластах лексики.

Отже, у питаннях розподілу термінів за частинами мови маємо підстави

приєднатися до думки термінознавців, котрі відносять до термінів не тільки іменники, але й дієслова та прикметники [35; 88; 105; 147; 108:18-19].

Системні зв'язки між твірними дієсловами і похідними від них термінами-іменниками свідчать про термінологічні потенції дієслівної категорії. Функціональний підхід до природи терміна дає можливість дослідити природу термінів-дієслів, тобто простежити у кожному окремому випадку вживання, чи є це дієслово словом у функції терміна чи власне терміном. Для зручності перший тип дієслів кваліфікуємо як термінологізоване дієслово, а другий – як дієслово-термін.

До кола дослідження цього розділу не входять загальноновживані дієслова, які зустрічаються в наукових текстах у своїх основних значеннях, а також загальнонаукові дієслова, які виражають найбільш загальні поняття наукової категоризації дій та процесів, тобто ті дієслова, які належать до загальнонаукової лексики, що складає основу мови науки.

Під дієсловом-терміном розуміємо (слідом за В.Алексенко) дієслово, яке виражає спеціальне наукове поняття про дію, процес чи стан, характерний для даної галузі науки. Дієслівним корелятом такого терміна є термін-іменник, який отримав фіксацію в галузевих словниках з кредитно-банківської справи. Термінологізованим дієсловом вважатимемо лексико-семантичний варіант загальноновживаного дієслова, тобто дієслово у термінологізованому значенні [4:12-13].

У дефініції дієслова-терміна розкриваються суттєві риси відповідного поняття про процес чи стан як члена даної системи наукових понять. Вихідними є закони тієї чи іншої наукової сфери. Основне призначення дефініції дієслова-терміна полягає в тому, щоб вказати на специфіку даного процесу, виділити його із ряду інших процесів. Багатозначні дієслова у своїй смисловій структурі, окрім термінологічних значень мають ще і загальноновживані.

У загальноновживаних дієсловах, котрі мають більше 2-х значень у своїй

смісловій структурі, поняття про дії чи стан кредитно-банківської сфери виражаються відповідними окремими значеннями. У цьому випадку всі елементи семантичної структури зв'язуються воєдино спільним семантичним компонентом.

Так, загальноживане дієслово *to balance* має у своїй смисловій структурі три значення: 1) *keep or put (something? Oneself) in a state of balance: Can you balance a stick on the end of your nose?* 2) *(accounts) compare debits and credits and record the sum needed to make them equal; (of the two sides of a balance-sheet) be equal: My accounts balance.* 3) *Compare (two objects, plans, arguments, etc.) (in order to judge the relative wieght, value, thuth, etc.) a balanced diet, one with the quantity L variety of food needed for good health.* Усі три елементи семантичної структури дієслова *to balance* зв'язуються спільним семантичним компонентом: підтримувати частини цілого у стані рівноваги. Подібний за характером зв'язок значень простежуємо в смисловій структурі дієслів-термінів з основним термінологічним значенням. Наприклад, дієслово-термін *to endorse* має у своїй смисловій структурі три значення: 1) *write one's name on the back of a cheque;* 2) *write comments, etc in, on the back of (a document);* 3) *approve, support, a claim, statement, etc.*

Перше значення смислової структури дієслова-терміна є термінологічним: індосанувати (жировати), тобто здійснювати передавальний напис на векселі, чеку, іншому цінному папері, який засвідчує перехід прав за цим документом до іншої особи. Друге значення є простим розширенням першого лексико-семантичного варіанту. Третій ЛСВ активізує нетермінологічну сему “підтверджувати” або “підтримувати”. Слід зауважити, що у смисловій структурі дієслова-терміна друге значення є просто розширеним значенням попереднього лексико-семантичного варіанту. Основне значення дієслова-терміна може бути стилістично маркованим: *to bust – slang for burst.*

Значення загальноживаного дієслова об'єднуються в смислову

структуру на основі спільної семантичної ознаки процесу. Такою спільною семантичною ознакою є спільна сема, яка вказує на спільні відмінні риси певного процесу чи стану. У смисловій структурі дієслова-терміна неосновні значення в багатьох випадках є метафоричним перенесенням основного термінологічного значення. Так, в смисловій структурі дієслова-терміна *to depreciate* поряд із термінологічним значенням: *make or become less in value*, утворюється загальноживане значення *принижувати, недооцінювати*. Термінологізація значення загальноживаного дієслова не пов'язана з особливими семантичними процесами, відмінними від тих, котрі відбуваються під час розвитку семантичної структури іменника.

У процесі аналізу дієслівного терміноутворення в семантичній структурі багатозначного дієслова можна виявити ряд лексико-семантичних варіантів, котрі входять у досліджувану нами терміносистему. Наприклад, загальноживане дієслово *to lodge* розвиває у своїй семантичній структурі два термінологізованих лексико-семантичних варіанти: 1) давати на зберігання, депонувати; 2) відкривати кредит. Інакше кажучи, має місце термінологічна полісемія, що також є природним проявом законів розвитку лексики.

Перехід в терміносистему більш ніж одного лексико-семантичного варіанта багатозначного загальноживаного дієслова свідчить про розвиток у терміна власної семантичної структури в межах більш розгорненої структури нейтрального полісемічного дієслова. Філіація термінологізованого значення йде від загального до конкретного, а це спричиняє розподіл термінологізованих ЛСВ на трьох рівнях узагальнення: загальному, частковому, поодинокому (одичному): загальноживане дієслово *to negotiate* має три значення, які належать до субмови кредитно-банківської справи: 1) здійснювати угоду; 2) передавати, пускати в обіг чек (вексель); 3) здійснювати інкасування.

Усі три термінологізовані значення об'єднуються в семантичну єдність, в основі якої лежить архісема *discuss, confer in order to come to an agreement*.

Таким чином, із семантичної структури багатозначного дієслова *to negotiate* виділяється багатозначний кредитно-банківський термін, що має власну смислову структуру у кількості трьох компонентів, котрі розподіляються за рівнем узагальнення:

- 1) високий рівень узагальнення: здійснювати угоду;
- 2) середній рівень узагальнення: передавати, пускати в обіг чек, вексель;
- 3) вузькоспеціальний рівень узагальнення: здійснювати інкасування (банківська операція стягнення певної суми коштів з боржника за дорученням векселетримача).

Розвиток термінологізованого значення йде від загального до вузькоспеціального, тобто між ЛСВ різного рівня узагальнення встановлюються гіпо-гіперонімічні зв'язки. Таким чином, значення “здійснювати угоду” визначається як гіперонімічне, а значення (2) “пускати в обіг чек (вексель)” і (3) “інкасувати” визначаємо як гіпонімічні значення в структурі термінологізованого дієслова *to negotiate*. Обидва гіпоніми включають значення гіпероніма і спеціалізують його.

Гіпо-гіперонімічні відносини в межах смислової структури термінологізованого дієслова *to negotiate* свідчать про ієрархічність цієї структури, котра розвинулась в межах більш розгорненої структури загальноживаного дієслова *to negotiate*.

Дослідження проводилося на матеріалі 344-х дієслівних термінів, отриманих в результаті суцільної вибірки з фінансових видань (Journal of Money, Credit and Banking), з бюлетнів і річних звітів банків, деяких спеціальних монографій.

Досліджувані одиниці об'єднані деякою семантичною спільністю, тобто належать до трьох лексико-семантичних груп (ЛСГ): 1) дієслова на позначення операцій формування ресурсів банку; 2) дієслова на позначення кредитних операцій; 3) дієслова на позначення руху коштів на банківських рахунках.

Класифікація ЛСГ базується на екстралінгвістичному зв'язку понять, з якими співвідносяться досліджувані дієслова на позначення дій банківської діяльності. Відправною точкою розподілу дієслів по ЛСГ слугував кількісний аналіз матеріалу, в результаті якого визначилося зазначене співвідношення кількісних показників трьох ЛСГ в загальному масиві відібраної дієслівної лексики, що подано у таблиці:

Таблиця 2.5.

Розподіл дієслівної лексики по ЛСГ

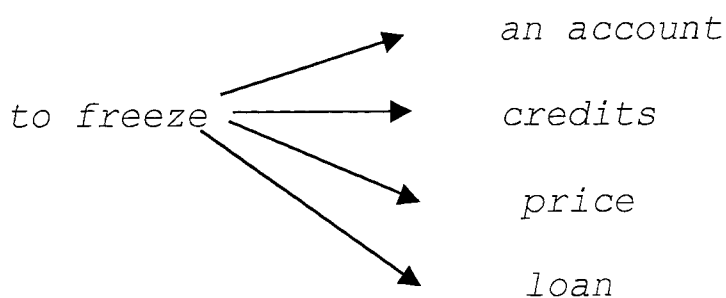
Лексико-семантичні групи дієслів в КБТ	Дієслово-термін	Термінологізоване дієслово	Усього
I. ЛСГ: дієслова на позначення операцій формування ресурсів банку	8	69	77
II. ЛСГ: дієслова на позначення кредитних операцій	5	95	100
III. ЛСГ: дієслова на позначення руху коштів на банківських рахунках	9	158	167

Аналіз дієслівного корпусу КБТ передбачає розгляд ряду тісно взаємопов'язаних проблем, серед яких однією з основних можна вважати визначення кількості термінологізованих дієслів у даній підмові. В цілому в англійській кредитно-банківській термінології 322 дієслова утворено способом термінологізації. Причина високого ступеня термінологізації дієслівного корпусу полягає в тому, що мав на увазі О.Потебня, коли звертав увагу на здатність дієслів вживатися у значній кількості випадків [117:356]. Але поряд з цим позначення одним і тим же дієсловом великої кількості конкретних проявів дійсності знебарвлює своєрідність цих проявів, тобто процесів. Адже дієслово “прив’язане” до своїх граматичних форм: часу, особи, способу, стану, виду. Така “прив’язаність” не дозволяє дієсловом абстрагуватися в достатній мірі, аби канонізуватися як терміни. Проте важко погодитися з думкою деяких

дослідників, ніби термінологічна неспроможність дієслів полягає в тому, що вони слабо піддаються координації за ступенем вираженої ними абстракції [16:60; 21:13; 174:89; 184:183]. Адже будь-яка термінологія репрезентує собою не просто сукупність імен на позначення реалій і дій (чи процесів), а й чітку систему назв на позначення понять про ці реалії та дії (процеси).

Денотативне значення термінологізованого дієслова зумовлюється матеріальною сутністю економічної реалії — дія, стан, процес. Сигніфікативний аспект значення термінологізованого дієслова полягає у понятійному відображенні цієї реалії стану.

Таке розуміння термінологічної спеціалізації дієслова дає змогу вбачати у значенні дієслова *to freeze credits* появу нової термінологічної семи “заборона користування”. Саме завдяки цьому новому компоненту семантична структура дієслова *to freeze* поглиблюється з проекцією на конкретну мікросистему термінів, що позначають процеси блокування різних видів рахунків:

Нові, набуті у терміносистемі, термінологічні семи сприяють розширенню парадигматичних зв'язків термінологізованих дієслів. Так, загальноновживане дієслово *to hammer*, отримавши нову термінологічну сему “оголошення платонеспроможності боржника” нове парадигмозначення реалізує з конкретизатором *market*: *to hammer the market* (збивати ціни шляхом продажу акцій). Внутрішня спроможність дієслова *to hammer* бути термінологізованим пояснюється ще й словотворчими можливостями: включаючись до терміносистеми кредитно-банківської справи, дієслово *to*

hammer легко утворює похідні відповідники: *hammered* — оголошений банкрутом; *hammering* — офіційне оголошення про банкрутство.

За своїми словотворчими можливостями дієслово *to gamble* також підлягає термінологізації: *gambler* — біржовий спекулянт, *gambling* — гра на біржі, спекуляція.

Специфіка термінологічного значення термінологізованого дієслова полягає в тому, що основне значення загальноживаного дієслова є багатозначним. А однозначність термінологізованого дієслова підтримується у терміносистемі науковою дефініцією — визначенням значення терміна, що позначає процес, дію чи стан.

Процес, дія, стан — матеріальні сутності наукових реалій, що зазнають об'єктивних змін, розвиваються, тому розвиваються і відповідні поняття про них, що є причиною порушення первинної однозначності терміна. Так, термінологізоване дієслово *to meet* розгалужує свою систему значень новими (*to meet* — оплачувати, покривати, витримувати конкуренцію, подолати кризу, оплачувати у термін, оплачувати вартість).

Однозначність термінологізованого дієслова — це лише тенденція, яка підтримується у терміносистемі науковим визначенням значення, але не гарантується ним повністю. Похідне термінологічне значення руйнує однозначність загальноживаного дієслова: термінологізоване дієслово *to hypothecate* (обтяжувати іпотечною заставою) розгалужує однозначність семантичної структури загальноживаного дієслова *to hypothecate*, яке вже реалізувало свою номінативну функцію, позначивши у мовній практиці поняття про спеціальний процес — “заставляти” (нерухомість).

Термінологізовані дієслова, утворені на базі однозначних загальноживаних, подібно до дієслів-термінів, для реалізації свого термінологічного значення не потребують контексту. Дієслово-термін позначає єдине поняття про спеціальний процес в певній галузі і позначає це спеціальне поняття поза терміносистемою: *to finance* позначає єдине спеціальне поняття “фінансувати” в межах терміносистеми і поза нею. Будучи власне терміном,

дієслово-термін *to finance* в загальноновживаній мові зберігає помітну відокремленість і відчутну віднесеність до певної спеціальної сфери знань — кредитно-банківського бізнесу.

Зовсім по-іншому виглядає справа із термінологізованими дієсловами, утвореними на базі багатозначних загальноновживаних дієслів. Значення таких дієслів формуються у контексті і тісно з ним по'язані: “*In addition? Customers cannot substitute retail loans for corporate loans or vice versa, whereas banks can and do divert funds from one market to the other...*” [Б. 23:136]. Мінімальний контекст, у якому реалізувалося значення термінологізованого дієслова, є словосполученням *to divert funds* (переміщувати кошти), в межах якого колишнє загальноновживане дієслово спеціалізувалося. Особливістю його значення є те, що в загальноновживаній мовній практиці дієслово позначало загальний процес, у терміносистемі — спеціальний.

Коли нове термінологічне значення колишнього загальноновживаного дієслова стає фактом терміносистеми, закріплюється в ній, то мінімальний контекст із передумови формування спеціального значення перетворюється на засіб актуалізації термінологізованого значення, стає частиною форми цього значення, оскільки легко відтворюється фахівцем у спеціальній мовній практиці. Так, текстуальне оточення термінологізованого дієслова *to fix (to fix a dividend, to fix a price, to fix a rate)* стає частиною термінологічного значення, оскільки таке оточення є передбачуваним і легко відтворюваним. На відміну від термінологізації іменника, де найменування одного предмета стає найменуванням іншого, тут мова йде не про зміну денотативної основи значення, а про наукове визначення і тлумачення наукового поняття про процес, дію чи стан, позначеного загальноновживаним дієсловом. Іноді поняття про процес, побутове і наукове, можуть розходитися (*to divert* у загальноновживаній мові — відводити, відхилити; відволікати; забавляти, розвеселяти і *to divert* у терміносистемі — переміщувати гроші, кошти, фонди і т.д.). За всіх передумов мінімального контексту найменування дії в

конкретному категоріальному розумінні залишається тотожною, змінюється лише понятійний зміст, а найменування дії набуває додаткової спеціалізації.

Дослідження підтвердило гіпотезу, що колишні загальноживані дієслова підлягають термінологізації за умови, що мінімальний контекст репрезентований власне терміном чи словом у термінологічній функції. Виявлено домінуючу роль правосторонніх лексичних конкретизаторів як конструктивний фактор вербальної термінологізації. Вважаємо, що семантичній конденсації підлягають дієслова, де правосторонні лексичні конкретизатори репрезентовані власне термінами: *to commit finances* (здійснити вкладення фінансів), *to guarantee aval* (гарантувати по векселю аваль у вигляді надпису). Значення дієслів у таких словосполученнях є конструктивно зумовленими, бо існує необхідність в існуванні правосторонніх членів конструкції, які в свою чергу передбачають певне вербальне оточення, що легко відтворюється у субмові. *Aval* у своєму контекстуальному оточенні передбачає лексему *to guarantee*, що наближає таке словосполучення до семантично сконденсованого, усталеного.

Якщо ж мінімальний контекст репрезентований переосмисленим загальноживаним словом у термінологічній функції, то таке дієслівне словосполучення наближається до ідіоматичного через нерозкладність компонентів: *to go a bull* — грати на підвищення; *to go a bear* — грати на пониження. І хоча деякі дослідники [80:58; 94:65] вважають дієслово квазіномінативною категорією, все ж це не заважає термінологізованим дієсловам виконувати дефінітивну функцію номінації спеціального поняття про процес, дію чи стан. Основою для розмежування семантично сконденсованого дієслівного словосполучення і нерозкладного словосполучення є різний ступінь розкладності на компоненти та зміна фактичного синтаксичного зв'язку між компонентами у нерозкладному словосполученні (*to go a bear*). Образно переосмислене у субмові загальноживане слово *bear* виникає у номінації поняття про процес готовою формою і включається у зміст форми на правах одного з компонентів. Додатковий прийом зміни

синтаксичних зв'язків дозволяє йому сполучатися з іншим, несумісним з точки зору реальності компонентом і в такому складі формувати назву нового поняття про процес, дію чи стан.

Семантично сконденсоване дієслівне словосполучення є вільним поєднанням двох знакових одиниць, зорганізованих на основі живого синтаксичного зв'язку, що вільно реалізується: *to overrate the value of share* (завищувати вартість акції). На відміну від вільного, поєднані компоненти нерозкладного словосполучення утворюють один знак, єдність значення якого у плані змісту не впливає із суми значень компонентів, а у плані форми виражається зміною реального синтаксичного зв'язку.

Матеріал дослідження свідчить, що такі нерозкладні словосполучення (як, наприклад, *kiting of checks* — використання фіктивних чеків для отримання коштів до їхньої інкасації) функціонують у субмові як одна мовна одиниця, як один легко відтворюваний мовцем структурно складний знак для номінації спеціального поняття про фінансову дію. Процес термінологізації позбавляє компоненти дієслівного словосполучення власних значень, інтегрує їх в єдиному змісті, якого набуває нова одиниця. У процесі термінологізації разом із втратою власного значення компоненти словосполучення втрачають кожен, зокрема, номінативну функцію, а набувають дефінітивної як єдиний структурно складний знак. В результаті такого логіко-лінгвістичного процесу вільне сполучення знаків перетворюється в назву поняття про фінансовий процес, в один, але структурно складний знак.

Отже, термінологізоване дієслово – одиниця загальноживаної лексики, яке в умовах певного контексту стає виразником наукового поняття про дію, стан, тобто стає терміном. При цьому воно зазнає змін як у семантичній структурі, так і в функціональному плані: за термінологізованими дієсловами закріплюються спеціалізовані значення, вони втрачають свої попередні синтагматичні зв'язки, змінюючи або звужуючи їх. Актуалізуються зв'язки з

термінами-іменниками. Зазнають змін словотворчі можливості. Включаючись до терміносистеми, дієслово активізує свою здатність утворювати похідні відповідники. Синтаксичні зв'язки дієслова, що термінологізується у складі нерозкладного словосполучення, зазнають змін. Таким чином, зміни семантичних, словотворчих, синтаксичних властивостей дієслова, що спеціалізується, є процесом дієслівної термінологізації, яка проявляється на відповідних мовних рівнях.

Висновки до розділу

Проведений у другому розділі аналіз категоріальної репрезентації термінологізаційних процесів в КБТ дає підстави вважати, що однією із особливостей досліджуваної субмови є високий ступінь термінологічної спеціалізації, яка охоплює не тільки іменники, прикметники, але й дієслова.

У межах іменникового корпусу субмови (58,9%) зафіксовано два типи термінів, що різняться основними лексико-семантичними особливостями та різними видами семантичного термінотворення. Перший тип термінів – це колишні загальноживані слова, термінологізація яких здійснена шляхом збагачення побутового поняття, шляхом наукової конкретизації семантичної структури загальноживаного слова у межах одного і того ж самого денотату. Такі загальноживані іменники у ролі термінів відрізняються сферою вживання та виконуваною функцією. Як термінам їм відповідає дефініція з точнішими і конкретними параметрами змісту відповідних понять. Оскільки термінологізація лексем першого типу пов'язана перш за все із зміною сфери функціонування, такий вид семантичного термінотворення вважаємо функціональним.

Другий тип семантичного термінотворення пов'язаний з переосмисленням загальноживаних одиниць для позначення спеціальних понять. Проведена нами класифікація термінів дозволила виділити такі

тематичні групи загальноновживаних слів, залучених до КБТ семантичним способом: 1) назви тварин та частин тіла; 2) предмети домашнього вжитку; 3) назви частин будівель та предметів інтер'єру; 4) частини одягу; 5) інші предмети навколишньої дійсності; 6) назви станів, властивостей, якостей.

Терміни, створені другим типом семантичного термінотворення, ми поділили на 4 групи: 1) колишні загальноновживані слова, переосмислені на основі подібності форми чи розташування (136 одиниць); 2) колишні загальноновживані слова, переосмислені на основі подібності функцій (82 одиниці); 3) колишні загальноновживані слова, переосмислені на основі подібності форми і функції одночасно (35 одиниць); 4) термінологічні одиниці, утворені в результаті метонімічного перенесення (13 одиниць).

Подібним термінологічним значенням термінів другого типу, на відміну від термінів першого типу, не властиві відношення включення, де виражені поняття співвідносяться з одним і тим же денотатом. В основі цього механізму розвитку термінологічного значення лежать асоціативні зв'язки між різними денотатами.

Термінологізовані ад'єктивні одиниці становлять 99,2% від усього ад'єктивного корпусу КБТ, в межах якого лише 9 одиниць відповідають критерію абсолютного ад'єктивного терміна.

Основними морфологічними засобами термінологізації ад'єктивної лексики є афіки: *-bile, -ive, -ist, -ic, -ed, -y, -able*.

Основним семантичним засобом термінологізації прикметників є розвиток семантичної структури загальноновживаного прикметника.

Диференційовано антонімічні ряди, утворені термінологізованими прикметниками: 1) комплементарні антоніми, що перебувають у стані гіпогіперонімічних відношень з родовим терміном понятійної групи; 2) контратні антоніми з відношеннями односторонньої імплікації протиставлення різних ознак чи властивостей; 3) контрадикторні антоніми з відношеннями передбачуваності несумісних ознак чи властивостей. Контрадикторні термінологізовані прикметники, на відміну від контрарних, зберігають у даній

субмові властиві їм у загальноновживаній мові антонімічні кореляції.

На семантичному рівні термінологізація прикметника пов'язана із звуженням його значення, що спричиняє зміни лексико-граматичних зв'язків з іншими словами. Такі зв'язки стають обмеженішими і стійкішими. Термінологізовані прикметники вступають до інших антонімічних рядів, позбуваються у складі термінологічних словосполучень деяких ознак морфологічних категорій, наприклад, ступенів порівняння.

Аналіз ад'єктивного корпусу дає підстави вважати, що ступінь широти семантики термінологізованого прикметника безпосередньо пов'язаний із категорією конкретності (абстрактності). Кількісна обробка матеріалу дозволила нам встановити відсоткове співвідношення термінологізованих прикметників за показником конкретності – абстрактності: 3% і 97%. Факт переважної більшості термінологізованих прикметників абстрактної семантики пояснюється тим, що КБТ носить абстрактний характер, не пов'язана з виробничою діяльністю, з матеріальними знаряддями праці. Відмінною рисою ад'єктивної лексики є її структурна одноманітність. Переважна більшість термінологізованих прикметників – це похідні одиниці. Відношеннями мотивації з ними пов'язані іменники, рідше – дієслова (як термінологізовані, так і дієслова-терміни).

Досліджувані одиниці дієслівного корпусу (344 одиниць) об'єднані деякою семантичною спільністю, тобто належать до трьох лексико-семантичних груп: 1) дієслова на позначення операцій формування ресурсів банку; 2) дієслова на позначення кредитних операцій; 3) дієслова на позначення руху коштів на банківських рахунках.

Класифікація ЛСГ базувалась на екстралінгвістичному зв'язку понять, з якими співвідносяться досліджувані дієслова на позначення дій банківської діяльності. Відправною точкою розділу дієслів по ЛСГ слугувала кількісна обробка матеріалу, в результаті якої визначилося співвідношення кількісних показників трьох ЛСГ в загальному масиві відібраної дієслівної лексики.

Досліджено зміни семантичних, словотворчих, синтаксичних властивостей дієслова, що спеціалізується. Встановлено, що термінологізація значення загальноживаного дієслова не пов'язана з особливими семантичними процесами, відмінними від тих, котрі відбуваються під час розвитку семантичної структури іменника.

Системний аналіз категоріальної репрезентації термінологізаційних процесів КБТ виявив високий ступінь термінологічної спеціалізації, яка охоплює основні частиномовні структури.

З таких концептуальних позицій ми виходимо в дослідженні питань термінологізації. Значний інтерес при цьому ставлять процеси семантизації термінологізованих одиниць у сфері функціонування, до розгляду яких ми переходимо.

Основні результати розділу опубліковані у трьох працях автора [44; 45; 46].

РОЗДІЛ 3

АНГЛІЙСЬКА КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ У ФАХОВОМУ ДИСКУРСІ

3.1. Термінологізована одиниця і контекст

Дослідження функціонування термінів у фаховому тексті лише розпочинається, хоча важливість цього аспекту у вивченні термінологій зазначалась давно. Зауважимо, що якщо раніше термінознавці у своїй роботі над термінологією обмежувались сферою фіксації термінів, їх систематизацією та нормалізацією, то дедалі частіше об'єктом термінознавчих досліджень стає сфера функціонування термінів, умови і особливості процесу їх функціонування.

Функціонування термінів тісно пов'язане із основною функцією мови – функцією пізнавально-інформативного змісту, тобто з реєстрацією та збереженням нагромаджених людством знань, оскільки наукова термінологія як найбільш інформативна група лексики охоплює засоби вираження наукових понять. Поняття “функціонування термінів” у термінознавстві є широким за обсягом і включає умови функціонування термінів у тексті, особливості процесу функціонування, функціонування термінів у текстах різної жанрової приналежності, отже до уваги беруться різні аспекти реального життя термінів.

Під функціонуванням термінологічних одиниць розуміємо їх властивість проявляти особливості своєї структурної організації, особливості реалізації валентних і когнітивних потенцій у процесі використання в комунікації. Не розділяємо при цьому думку деяких зарубіжних мовознавців, що слово взагалі не має власного значення поза контекстом [159:32; 217:106].

Дослідник субмови робототехніки Б.Шуневич у поняття “функціонування термінів” включає такі аспекти: 1) частотність термінів;

2) розподіл термінів у тексті; 3) сполучуваність термінів як з іншими термінами, так і з нетермінологічними одиницями, а також із стройовими словами (детермінативами); 4) вживаність словозмінних форм [151:85].

Дослідження термінів здійснюється переважно у синтагматичному плані, що особливо доцільно для з'ясування семантики й ознак, властивих термінам у сфері парадигматики. Особливості функціонування термінів простежуємо переважно в наукових статтях, а також у монографічних працях. Привертають увагу дослідження В.Попової [116] про функціонування термінів в усному мовленні, публікації О.Іващишин [53] з питань функціонування термінології сірчаного виробництва та інші [33; 52; 112; 124].

Аналіз функціонування термінів окремих субмов здійснюється на різних мовних рівнях: морфологічному, лексичному, семантичному, синтаксичному. Функціонування термінологізованих одиниць, похідних від загальноновживаних лексем у термінознавстві трактується як явище омонімії [51:45; 134:16; 155:51; 178:11; 184:147].

Умовою реалізації термінологічного значення термінологізованої лексеми є науковий текст, де колишня загальноновживана лексема вживається в чітко окресленому науковому значенні на відміну від повсякденного розмитого значення слова в побутовому розмовному мовленні. Нове контекстуальне оточення колишніх загальноновживаних слів стає умовою розвитку семантичної структури новоствореної термінологізованої одиниці. *Additionally, for large, specialised or important contracts, Borrowers shall advertise the invitations in Development Business and/or well-known technical magazines, newspapers and trade publications of wide international circulation* [Б. 18:12].

Практика аналізу показує, що реалізація усіх семантичних і когнітивних потенцій термінологізованої одиниці можлива лише в контексті, хоча на думку Д.Лотте, до терміна висувається вимога незалежності його значення від контексту [87:59]. Відхилення від принципу незалежності терміна

від контексту він допускав лише у двох випадках: 1) якщо відомо, яке поняття номінується, то вважалося можливим опускати визначальні частини видового терміна, замінюючи його родовим компонентом; 2) з метою уникнення частого повторення одного і того ж видового терміна слід замінювати його відповідними вказівними словами (цей, той, даний) [87:74].

О.Реформатський розвиває думку Д.Лотте до категоричнішої форми, вважаючи, що термін не потребує контексту, як звичайне слово, оскільки він 1) член певної термінології, яка й виступає замість контексту; 2) може вживатися ізольовано, наприклад, у текстах реєстрів чи технічних замовлень [121:110]. Аналогічних концептуальних позицій дотримувались Р.Будагов, М.Бергер, С.Бурдін, Т.Панько, І.Квітко, поділяючи ідею контекстної незалежності терміна [11; 14; 16; 59; 105]. На даному етапі розвитку термінознавчої думки превалюючою є інша концепція – контексто-залежного терміна [29; 35; 71; 79; 84; 108:18]. Ми розглядаємо таку категоричну диференціацію як недоцільну, не адекватну фактичному функціонуванню термінів, тому що вимоги щодо контекстності терміна слід розмежовувати залежно від того, чи це термін зафіксований, чи функціонуючий. Зафіксований термін може відповідати вимогам “ідеального терміна”. А функціонуючий, на наш погляд, підлягає під вплив синтагматичних процесів фахового мовлення (субституція, контекстуальна синонімія та ін.).

Нам не видається доцільним абсолютизувати думку про незалежність терміна від контексту, бо саме в спеціальних текстах, як уже зазначалось, стають термінами загальноживані лексеми, виконуючи своє основне функціональне навантаження – вираження наукового поняття. А однозначність і точність – це ті властивості, якими володіє термін, коли він входить до певної термінологічної системи у сфері фіксації. Зміст терміна повністю розкривається тільки через його реальне функціонування, тобто тільки тоді, коли він виступає як елемент субмови, фахової комунікації, дискурсу.

Це особливо стосується тих термінів, яким притаманна багатозначність, реальний вихід з якої забезпечує контекст у спеціальній літературі. Термінознавці-практики, досліджуючи галузеві терміносистеми, вважають необхідним залучення контексту для семантизації терміна [33; 71; 77; 108:18; 124].

Вивчаючи проблему застосування контекстологічного аналізу у зіставному дослідженні функціонування терміна і загальноновживаного слова на матеріалі термінології доменного виробництва, Є.Коновалова доводить, що функціонування терміна у мовленні мало чим відрізняється від функціонування загальноновживаного слова. При цьому дослідниця виділяє певні риси, властиві функціонуванню терміна: 1) тематично зумовлена обмеженість багатозначного терміна; 2) обмеження вживання терміна зумовлене також тим, що термін виражає поняття з певної галузі знань; 3) термін не вживається фігурально у даній спеціальній сфері. Далі, аналізуючи функціонування терміна в контексті, дослідниця вводить поняття “тематичної ситуації”, створюваною самим характером тексту. Тематична ситуація, на її думку, знімає решту значень семантично-реалізованого слова, крім термінологічного [71:36].

Критерій “тематичної ситуації”, запропонований Є.Коноваловою, можна успішно поєднати із застосованою нами методикою виявлення контекстуальних умов реалізації термінологічного значення. Така методика, на нашу думку, є виправданою, оскільки в різних контекстах загальноновживані слова можуть вживатися і в функції термінів, і в функції загальноновживаних слів.

Для контекстуальної реалізації термінологічного значення ми пропонуємо такі умови: 1) термінологічне оточення фахового дискурсу; 2) заповнюваність семантичної структури термінологічного оточення завдяки дефінітивній функції термінологізованої одиниці (а не звичайному тлумаченню загальноновживаного слова); 3) потреба вжити загальноновживане слово саме у термінологічному значенні для реалізації висловлювання. Так, у реченні дискурсу фахової дисципліни “... The balance of the purchases account would then

be transferred by crediting the purchases account (thus closing it) and debiting the trading account.” (Business Accounting) колишня загальноживана одиниця balance має всі вищезазначені умови, необхідні для контекстуальної реалізації нею термінологічного значення: 1) наявність у контексті висловлювання термінів досліджуваної субмови (crediting, purchases account, trading account, debiting); 2) для заповнення семантичної структури цього висловлювання необхідними є всі семи, що утворюють дефініцію терміна balance (difference between two columns of an account (money received and money paid out, etc.); 3) функціонування даної одиниці в термінологічному значенні зумовлено потребою: для розуміння смислу висловлювання приблизного тлумачення поняття “balance” недостатньо. На відміну від цього у реченні “A small child has to learn to keep its balance before it can walk far” (Oxford Student’s Dictionary of Current English) лексема balance функціонує як загальноживана одиниця, оскільки: 1) відсутнє термінологічне оточення фахового дискурсу; 2) для заповнення семантичної структури висловлювання достатньо сем, що утворюють тлумачення загальноживаного слова, а не дефініцію (condition of being steady; condition that exists when two opposing forces are equal); 3) відсутня потреба включати одиницю balance у загальнолітературний контекст у термінологічному значенні. Отже, в ході дослідження встановлено, що лише за усіх трьох умов контекстуальна реалізація термінологічного значення стає можливою, а колишня загальноживана одиниця набуває синсемантичної орієнтації. Лише при реалізації усіх трьох умов вважатимемо контекстуальну реалізацію термінологічного значення здійсненою.

Вимога незалежності терміна від контексту пов’язується термінознавцями з вимогою його однозначності [123:150; 135:112; 137:154; 200:39; 205:116], але практика аналізу показує, що ця вимога є швидше бажаною, ніж реальною. Більше того, повторюваність певного контексту закріплює за терміном строго визначене значення [35:60]. Цікаві думки з цього приводу висловлює О.Крилов. Він вводить поняття двох стилістичних

різновидів контексту: спеціального наукового контексту, який містить у собі послідовно викладену інформацію про систему наукових понять і професійний контекст, у якому подано інформацію про виробничий процес [77:92].

У своїй подальшій типологізації контексту дослідник вводить поняття “внутрішнього контексту”, під яким розуміє окрему, закінчену в смисловому відношенні мінімальну частину, репрезентовану сполученням терміна з певним колом слів. Аналогічно до терміна “внутрішній контекст” В.Даниленко вживає термін “стандартний контекст”, а Б.Головін – “контекст словосполучення” [29:67; 35:60]. Дослідник прядильної термінології А.Крилов доводить, що зміст терміна повністю розкривається тільки через його реальне функціонування, коли “внутрішній контекст” допомагає розмежувати значення терміна, котрий має властивість категоріальної полісемії [77:90-92; 108:18].

З терміном “внутрішній контекст” можна погодитись, коли мова йде про розмежування загальноновживаного слова і терміна. Але, з іншого боку, дослідник дещо перебільшує цю роль, вважаючи, що саме внаслідок постійного вживання у складі термінологічних словосполучень загальноновживане слово набуває спеціального значення.

Розмежування двох стилістичних різновидів контексту дозволяє проаналізувати в них поведінку асимільованої терміносистемою загальноновживаної лексеми внаслідок використання її “у процесах вторинної номінації”. Діапазон лексичної сполучуваності при цьому у терміна і загальноновживаного слова різний.

За словником *Webster's New Dictionary* лексема *bear* зафіксована із визначеннями *heavy, partly – carnivorous*, за словником *OSDE* – із визначеннями *large, heavy, with thick fur*. У термінологічному словнику лексична сполучуваність даної лексеми є іншою: ***protected bear* (продавець, котрий має акції і грає на пониження); *uncovered bear* – продавець, що не має покриття**. Отже, спостерігаємо набуття переосмисленими загальноновживаними одиницями

нових властивостей – синсемантичної орієнтації.

Оскільки для процесу термінологізації суб'єкт номінації обирає лексеми, що вже якимось чином реалізували свої номінативні потенції у загальнолітературній мові, то подальший хід теоретичної думки веде до визначення конкретизаторів нових ознак, котрі розширюють діапазон лексичної сполучуваності.

Вимога незалежності терміна від контексту, про що мова йшла вище, швидше означає вимогу того, щоб термін завжди однозначно розуміли представники одного фаху, щоб його адекватне тлумачення забезпечувала понятійна система, а не мовна, членом котрих він є, адже термін – це завжди член певної термінології, в межах якої він є однозначним. Термінологія для терміна є тим “полем”, яке дає йому точність і одно-значність, поза яким слово втрачає свою характеристику терміна [121:103].

Реалізація сполучувальних потенцій термінологізованої одиниці можлива лише в контексті. Але, з огляду на різне розуміння самого терміна “контекст” в термінознавстві, вважаємо за потрібне вичленити такі різновиди контексту: 1) контекст фаховий, зумовлений екстралінгвістичними чинниками: сфера наукового спілкування, науковий тип мислення, сфера функціонування субмови; 2) понятійний контекст, зумовлений сукупністю родо-видових понять фахової дисципліни; 3) внутрішній контекст – це безпосереднє мовленнєве оточення термінологізованої одиниці, реалізація нею сполучувальних потенцій, втілена в матеріальних знаках, вибір і функціонування яких обумовлений попередніми типами контексту.

Типологія контексту представлена такою схемою:

Рис. 3.1. Типологія контексту у КБТ англійської мови

При вирішенні питання про залежність терміна від контексту, нам важливо акцентувати думку, що контексту не потребує абсолютний термін, вся семантична структура якого вичерпується термінологічним значенням і завжди є рівноцінною сама собі. Інакше виглядає справа з терміноло-гізованими одиницями, котрі потребують специфічних умов для функціонування і реалізації термінологічного значення у фаховій сфері. Слово виконує номінативну чи дефінітивну функцію, тобто або є засобом чіткого позначення, і тоді воно – простий знак, чи засобом логічного визначення, тоді воно – науковий термін” [20:12-13].

Питання функціонування терміна тісно пов’язане з вирішенням основного питання специфіки терміна, яке В.Гак формулює альтернативно: що таке термін – властивість лексичної одиниці (особливий вид слова чи словосполучення) чи це є особлива функція лексичної одиниці [24:68]. Це питання пов’язане також з розмежуванням загальноживаної лексики і термінології. Так, наприклад, Ю.Апресян наголошує, що дослідники терміносистем виходять за межі своєї компетенції, досліджуючи семантику термінів, адже “не все в значеннях таких слів входить до структури мови”

[7:18]. Далі вчений зазначає, що серед іменників набагато більший відсоток слів, в значенні яких переважають семантичні елементи різних **термінологічних систем і штучних мов наук**, які не належать до природної мови [7:34].

Правомірним, з нашої точки зору, є підхід до проблеми специфіки терміна у роботах В.Лейчика та В.Перебийніс. Вони вважають протиставлення “термін – загальноживане слово” коректним лише до певної міри – лише з точки зору їх функціонування [84:53; 108:17]. Ми вважаємо за доцільне вести мову не про опозицію “термін” і “загальноживана лексема”, а про опозицію їх прагматичного функціонування.

Враховуючи погляди на специфіку терміна як на функціональне поняття і як на структурно-субстанційне, в контексті нашого дослідження наголосимо, що основною функцією терміна є функція вираження наукового поняття, тобто дефінітивна. Якщо семантична структура висловлювання у спеціальному контексті потребує виконання двоплановою одиницею саме цієї функції (дефінітивної, а не номінативної), то ця одиниця є термінологізованою. Тобто термінологізація відбувається за певних контекстуальних умов. Саме в спеціальному тексті термінологізована одиниця починає виконувати функцію знака для позначення наукової реалії, тому семіотичний аспект значення зазнає змін.

Враховуючи погляди на однозначність терміна як властивість, тобто його незалежність від контексту, вважаємо, що їх зовнішні протиріччя є наслідком різного розуміння самого терміна “контекст”. Одні автори під контекстом розуміють сферу функціонування термінології [29:60; 35:25; 40:8; 151:85]. Інші розрізняють жанрові висловлювання фахового мовленнєвого спілкування, ситуації спілкування, вважаючи, що саме тут термін проявляє особливості своєї структурної організації [96:18; 116:11]. Прихильники поза-контекстності терміна розуміють під контекстом термінологічне поле. Термінологія, на їхню думку, для терміна є тим “полем”, котре дає йому точність і однозначність [121:105; 135:110].

Поняття “поля” є аналогічним поняттю тематичного контексту. Термінознавці розрізняють: контекст науки, контекст ситуації, контекст установки, лінгвістичний або мовленнєвий контекст [116:16], словесний і понятійний [148:35-36], тематичний контекст [147:24-25], спеціальний науковий і фаховий контексти [77:92-93], стандартний контекст [35:60]. Б.Головін, Р.Кобрін вживають при цьому поняття терміни мови і терміни мовлення [29:60].

Оскільки питання позаконтекстності терміна залишається багато в чому дискусійним, ми розділяємо точку зору Т.Кияка про відносну незалежність терміна від контексту [63:8; 198:77]. Ця думка знаходить підтримку у деяких вчених [61:13; 92:39; 108:18; 127:5]. Відносна однозначність терміна полягає в тому, що саме в контексті виявляється і уточнюється його зміст.

Аналіз праць з проблем термінознавства показує, що об’єктом термінознавчих досліджень були переважно структурно-субстанційні характеристики термінологічних одиниць. Проте, важливим є також вивчення функціонування термінів у сфері парадигматики, адже воно виявляє закономірності їх реального життя на синтагматичному рівні, тому ми вважаємо, що саме функціонально-комунікативний підхід до вивчення субмови є перспективним, оскільки приводить до правильного розуміння не тільки її структури й організації, але і її функціональних особливостей. Так, вивчаючи специфіку “поведінки” термінологізованих одиниць у тексті кредитно-банківської справи, простежуємо, що їх функціонування зумовлене прагматикою галузевої субмови як складової соціально-економічної науки.

Наголосимо, що спеціальний текст ми розглядаємо як 1) науковий текст жанру монографії; 2) текст журнальної статті періодичних видань; 3) текст кредитно-банківського документу.

Саме в структурі тексту термін виконує ті функції, які термінознавці визначають як номінативну, комунікативну, когнітивну, дефінітивну. Оскільки

повною мірою вони проявляються лише у тексті, то текстотвірність можна також вважати однією із функцій терміна, адже термінологізація на рівні тексту є реалізацією потреби у номінації нового поняття, що має бути включеним до тексту і сконденсованим до об'єму термінологізованої одиниці.

Досліджуючи специфіку функціонування термінів у текстах різних жанрів, ми виходимо з того, що номінація нового поняття термінологізованою одиницею є засобом вербалізації думки, її лінгвальним вираженням. Оскільки номінація нових понять і закон економії мовних засобів являють собою діалектичну єдність, то цілком справедливо припустити, що це якимось чином проявляється у структурній організації спеціального тексту, де хід теоретичної думки виявляє ієрархію наукових понять. Терміни як свідомо створені номінативні одиниці покликані не тільки виражати суть поняття, а й передавати зв'язки між ними: гіпо-гіперонімічні, частини й цілого, кореляції у просторі та часі тощо.

Гіпо-гіперонімічна класифікація проявляється на синтагматичному рівні через функціонування ядерного компонента – терміна на позначення родового поняття. Аналіз певного числа утворень з одним і тим же ядерним компонентом – назвою родового поняття свідчить про його термінотворчу активність у терміносистемі [126:22]. Це стосується термінології різних субмов, у т.ч. і досліджуваної нами КБТ. У структурі цієї терміносистеми ми виділили з метою подальшого диференційного аналізу такі лексико-тематичні групи:

Перша лексико-тематична група “Менеджмент кредитних операцій” об'єднує 11 ядерних елементів, які утворили 331 ТСС, тобто коефіцієнт термінотворчої активності (к.т.а.) у цій групі становить 30.

Друга лексико-тематична група “Сучасна практика організації кредитно-банківської справи” об'єднує 9 ядерних елементів, які утворили у цій групі 279 ТСС. Отже, к.т.а. другої тематичної групи становить 31.

Третя лексико-тематична група “Форми безготівкових розрахунків та

управління ними” об’єднує 5 ядерних елементів, які утворюють тут 265 ТСС. К.т.а.=53. Проте на синтагматичному рівні термінологічна активність ядерного елемента змінюється залежно від жанрової приналежності тексту і від активності ядерного елемента у своїй тематичній групі.

Кількісно це виглядає так:

Таблиця 3.1.

К.т.а. ядерних елементів у різножанрових текстах

Жанрова приналежність тексту	Тематичні групи		
	I	II	III
кредитно-банківська документація	12	19	26
текст журнальної статті	10	23	10
текст наукової монографії	13	21	9

Діапазон вибірки у кожному жанрі складав 1000 слововживань. Активними у всіх типах текстів виявилися ядерні елементи II групи, оскільки члени цієї групи акумулюють у собі характеристики регуляторів банківської діяльності, основи управління банківськими операціями і ознаки та характеристики конкуренції на кредитному ринку. Ядерні елементи III тематичної групи особливо активні у жанрі кредитно-банківської документації, що зумовлене прагматикою тексту документа. Тексти наукових монографій активізують ті ядерні елементи, які відповідають змісту і тематиці наукового викладу.

Традиційним засобом введення в текст монографії нового ядерного елемента є його вживання, в ролі опорних компонентів дефініцій у контекстуальних об’єднаннях пояснювального типу (аргументаційному дискурсі): *“This kind of **account** (deposit account) is one which will be concerned normally with putting money into the bank and not with – drawing it for some time. The usual object of having a deposit **account** is that interest is given on the balance held in the account, while interest is not usually given of balances in current account”* [Б. 41:1]. Такі опорні елементи на позначення родових понять

вводяться в текст наукової статті розгорнуто, з поясненням та описом притаманних новому поняттю рис.

Іншим типом тлумачення ядерного елемента є описові звороти із пояснювальною конструкцією “*this means*”. “*A firm may borrow money from a bank by means of a bank overdraft. This means that the firm is allowed to pay more out of the bank account, by paying out cheques, for a total, amount greater than account*” [Б. 41:31]. “*A petty cash book will be used for payments of cash. This means that there will not be a need for cash columns in the cash book itself*” [Б. 41:1].

Ознакою наукового викладу в статті чи монографії є контекстуальні сегменти, які пояснюють причину тієї чи іншої термінологічної номінації. Такі стислі побіжні дефініції є економним засобом пояснення причини термінологізації того чи іншого поняття при введенні його у текст: “*The term “credit note” takes its name from the fact that the costomer’s account will be credited with the amount of the allowance so as to shoe the reduction in the amount owing by him*” [Б. 41:56]. “*The term “debit note” stems from the fact that as the liability to the supplier is accordingly redused his personal account must be debited to record this*” [Б. 41:57]. “*Alternative names in use for the returns outwards journal are Returns Outwards Book or Purchases Returns Book, the latter name arising from the fact that it consists of the purchases which are returned to the supplier at a later date*” [Б. 41:59]. Виділені контекстуальні сегменти сприяють створенню у свідомості реципієнта цілісного образу об’єкта кредитно-банківського бізнесу, номінованого саме цим, а не іншим терміном. Ядерні компоненти, будучи предметом наукового викладу, розширюють семантико-когнітивний простір наукового тексту завдяки саме таким контекстуальним сегментам, як *takes its name from, stems from the fact* і інші.

Одним з різновидів стислої побіжної дефініції тексту наукової статті чи монографії є описовий зворот із приєднувальним сполучником *that is (i.e.)*: “*Therefore the debtor should know the length of the term of credit, i.e. how many days or weeks or months he has in which to pay the bill*” [Б. 41:64]. Контекстуальне

комбінування прислівника *therefore* із приєднувальним зворотом, що починається зі сполучника *that is*, є підсумком ходу наукової думки, її попереднього контекстуального викладення та дискурсної будови.

Системність спеціального тексту підтримують і контекстуальні повторення, які актуалізують інформативну цінність термінологізованої одиниці. В наступному прикладі такі функції виконує лексема *books*: “*The books in which entries are made prior to their posting to the ledger are known as subsidiary books or as books of prime entry*” [Б. 41:69].

Системність синтагматичних відносин лінійної структури спеціального тексту передбачає варіативність термінів. Мовна варіативність термінів спеціального тексту представлена в досліджуваній субмові двома типами одиниць, серед яких особливо продуктивними є займенники. “*The method chosen should be that which allocates cost to each period in accordance with the amount of benefit...*” [Б. 41:115]. “*The basic formula used to find the requisite percentage to apply with this method is...*” [Б. 41:113].

Займенники, що виступають у ролі субститутів термінологізованих одиниць, є синсемантичними мовними знаками, оскільки їх значення може бути встановлене лише на основі значення терміна-антецедента і на основі аналізу мінімального контекстуального ланцюга, в межах якого реалізується субституція термінологізованої одиниці: “*In essence, factors provide their clients with three closely integrated services covering sales accounting and collection, credit management which can include protection against sales invoices. Factors assume total responsibility for these functions...*” [Б. 41:63].

Реалізуючи у мовленнєвому ланцюжку функцію термінованого субститута, займенники корелюють не з будь-якою термінологізованою одиницею, а лише з такою, що виступила по відношенню до них антецедентом. Між таким терміном-антецедентом і займенником-субститутом виникають відношення контекстуальної синонімії, котрі зафіксовано дослідниками різних субмов. У мовленнєвому ланцюгу з терміном-антецедентом може корелювати одночасно декілька займенникових

субститутив: “by the time a debt is written off as bad, it will be recorded in the debtor's ledger account. It is prudent therefore that when such debt is recovered, it also must be reflected in the debtor's ledger account” [Б. 41:163]. В основі такого типу субституції лежить асиметрія мовного знака.

Наступним класом одиниць, що виконують функції термінованих субститутив, є слова широкого семантичного змісту. Контекстуальне звуження семантичного змісту таких субститутив відбувається внаслідок їх кореляції з терміном-антецедентом: “Looking back quite a few years, the charge for depreciation always used to be shown in the fixed as set account themselves. This method has now fallen into disuse” [Б. 41:122].

Основу такої синтагматичної варіативності слова широкої семантики *method* і термінологічного словосполучення the charge for depreciation складає різне найменування одного і того ж поняття. Контекст є тим фактором, котрий зумовлює нове денотативне значення для слова широкого семантичного змісту *method*. Контекстуальне звуження семантичного змісту слів широкої семантики відбувається внаслідок їх функціонування у ролі субститутив.

Хоча слова широкої семантики набувають обумовленого контекстом нового денотативного значення, основа такої варіативності – понятійна співвідносність. Отже, функціонування цих слів у ролі субститутив термінологізованих одиниць активізує сигніфікативний аспект значення. Між терміном і словом широкого семантичного змісту у ролі субститута також встановлюється відношення контекстуальної синонімії: “The work ... has been based on various assumptions. These assumptions are known as the “concepts” of accounting” [Б. 41:134].

Обидві одиниці *assumptions* і *concepts of accounting* у контекстуальному ланцюжку є функціонально еквівалентними одна одній. Вважаємо так з огляду на думки, висловлені К.Авербухом, про те, що у власне синтагматичному смислі нічого не змінюється – заміна відбувається чисто парадигматична, коли на одне місце лінійного ланцюга знаків підставляються різні знаки однієї

парадигми [1:12]. У нашому випадку і слово широкої семантики *assumptions* і термін *concepts of accounting* і займенниковий субститут *this* – члени однієї парадигми, котра об'єднує мовні одиниці на позначення поняття “основи бухгалтерського обліку в банку”. Члени цієї лінійної парадигми об'єднані не тільки контекстуально, вони пов'язані і функціонально, оскільки саме в даному відрізку тексту їх об'єднує функція вираження спеціального поняття “основи бухгалтерського обліку в банку”. Факт лінійного вживання різнотипних субститутів одного терміна підтверджує асиметрію мовного знака, котра є основою вторинних номінацій.

Асиметрія мовного знака лежить і в основі ще одного типу субституції – дублетності як часткового прояву синонімії. Проте, якщо в основі попереднього типу субституції лежить понятійна співвідносність (слова широкого змісту і терміни по-різному номінують одне і те ж поняття), то в основі дублетної субституції лежить денотативна співвідносність: різне найменування одного і того ж денотата, співвідносного з різними поняттями: “*Alternative names in use for the returns outwards journal are Returns Outwards Book or Purchases Returns Book*” [Б. 41:59]. *Returns Outwards Book* і *Purchases Returns Book* є лише до певної міри контекстуально-зумовленими варіативними найменуваннями, оскільки з'явилися у дискурсній будові тексту в результаті функціонування терміна *returns outwards journal*.

Для дублетної субституції характерні відношення рівнозначності, адже функція вираження спеціального поняття дублетом не залежить від сфери реалізації цієї функції (рівень парадигматики чи спеціальний текст). Відношення варіантності субституції даного типу не залежить від контексту. Оскільки дублети репрезентуються у тексті на первинному етапі фіксації терміна, то у текстах наукових статей вони є поодиноким явищем: “*The amounts owing for expenses are usually added together and shown as one figure. These could be called expense creditors, expenses owing, or accrued expenses*” [Б. 41:180].

Дублети зв'язані у тексті відношеннями еквівалентності в рамках одного денотата і репрезентують собою автосемантичні знаки. Те, що у наведених вище прикладах дублети вживаються паралельно, свідчить про відношення рівнозначності між поняттями, які виражені терміном-антецедентом і дублетом-субститутом. Для спеціальних текстів кредитно-банківської справи характерні складені терміни-дублети, об'єднані формально-семантичними зв'язками. Як у лінійній структурі тексту, так і за його межами дублет виражає поняття, тотожне поняттю, вираженому терміном. Складений дублет і складений термін тотожні за семантичним обсягом завдяки компоненту їхньої структури на позначення родового поняття: *returns outwards book i purchases returns book*. Причиною паралельного функціонування складених термінів-дублетів у лінійній структурі тексту є різні ознаки поняття, які термінуються: *"The items prepaid are also added together & are called prepayments, prepaid expenses or payments in advance"* [Б. 41:179]. Так у терміні *prepayments* відображена суттєва ознака, яка покладена в основу термінування поняття, а складені дублети *prepaid expenses* і *payments in advance* використовують різні ознаки однієї дефініції: попередньо оплачені видатки і авансовий платіж. Варіативність висловлювання даного контекстуального об'єднання здійснюється завдяки синонімічності загальноживаних слів, які залучаються у сферу функціонування субмови в результаті процесу термінологізації. Термінологізуючись у спеціальному контексті, колишнє загальноживане слово *prepayments* залучає до контексту висловлювання інші члени синонімічного ряду, до якого само належить.

Функціонування дублетів у лінійній структурі тексту зумовлено фактором інтегративності відношень між терміном-антецедентом і дублетом-субститутом, який набуває одного з терміном функціонального призначення. Будь-яка кредитно-банківська реалія є об'єктивно різноаспектною і тому семантично різнобічною. У структурі тексту вона може бути позначена через

різні термінологічні кваліфікатори, у тому числі через субститут-гіперонім: “The balance sheet however is not part of double-entry, it is simply a list of the balances remaining after the trading & profit & loss accounts have been prepared” [Б. 41:105].

Відношення заміщення між терміном і гіперонімом-субститутом, хоча гіперонім є ширшим за своїм семантичним об’ємом, зумовив контекст. Відношення включення між гіперонімом і терміном також зумовлюються контекстуально: ... *when sales, purchases and the various expenses were taken into the profit calculations...*

Терміни *sales* і *purchases*, виражаючи поняття видових ознак, містять весь комплекс гіперонімічних ознак терміна-гіпероніма *expenses* на позначення родового поняття *видатки*.

Зафіксовані випадки, коли співгіпоніми, тобто гіпоніми, що належать до однієї гіпо-гіперонімічної парадигми, об’єднуючись у контекстуальну гіпонімічну парадигму, експлікують не всі ознаки терміна-гіпероніма, а лише ті, які є комунікативно релевантними у даному контексті: “Other example of current assets are cash itself, stocks of goods, debtors & bank balances” [Б. 41:107]. Основна ознака гіпероніма, яка експлікується гіпонімічною парадигмою – це готівка або засоби, репрезентовані готівкою і призначені для перетворення в готівку як засіб обігу та платежу. Відношення включення і заміщення, які характеризують гіпо-гіперонімічні зв’язки у тексті реалізуються завдяки постійним парадигматичним зв’язкам між терміном-гіперонімом і його гіпонімами як членами однієї терміносистеми.

Типовим засобом комунікативної організації спеціального тексту є об’єднання гіпероніма і співгіпонімів відношеннями взаємної субституції: “The double-entry system has an account ... Thus, there will be a shop Premises Account (for transactions in Motor Vans)... Each account should be shown on a separate page. Взаемокореляція співгіпонімів і гіпероніма у тексті є методом розчленування поняття на складові частини з одного боку і об’єднання його в

одне ціле – з іншого. Подібне роздріблення поняття на складові елементи є важливим на шляху до його розуміння. Подібний гіпонімічний ряд у структурі тексту уявляється відкритим зі сторони співгіпонімів і закритим з боку гіпероніма: *“Some people describe all accounts either as Personal Accounts or as Impersonal Accounts. Personal accounts are those of debtors and creditors. Impersonal accounts are then divided up further into Real Accounts and Nominal Accounts.”*

Домінантою контекстуального гіпо-гіперонімічного об'єднання є гіперонім *account*. Слідом за ним в процесі розвитку змісту родового поняття вибудовується контекстуальний ряд співгіпонімів, які реалізують у тексті логіко-понятійну ієрархію родового терміна *account*. Відношення співгіпонімів гіпо-гіперонімічного контекстуального ряду до гіпероніма ґрунтовано на виділенні диференційних видових ознак банківських рахунків. За допомогою співгіпонімів на позначення цих видових ознак доповнюється основний понятійний об'єм терміна-гіпероніма і тим самим експлікується його системна інтегральна сутність. Спільність категоріальних ознак гіпонімів на позначення родового поняття рахунку дозволяє їм як необхідним і достатнім елементам входити в даний гіпонімічний ряд для розкриття сутності цього поняття, його категоріальної цілісності у лінійній структурі тексту. Якщо на рівні парадигматики гіпоніми формують довкола гіпероніма багатогранну опозицію, то у синтагматичній площині термін – виразник родового поняття з терміном – виразником видового поняття формують бінарну опозицію. У тексті цю опозицію переконливо ілюструє дефініція, де ознаки видового поняття пояснюються через ознаки найближчого родового: *“Such an item of expense for an expense that had taken place, but which cannot be calculated with substantial accuracy is known as a provision. The item of estimated expense for bad debts is therefore known as a provision for bad debts”* [Б. 41:153].

Таким чином, термін, підпадаючи під різні види субституції, плідно виконує у тексті функцію фіксації і передачі наукового поняття, а незбіг

варіантів терміна дає можливість уникнути монотонності висловлювання у науковому тексті. Субститути, корелюючи з терміном, дають можливість встановити місце поняття, термінованого цим терміном, в системі однорідних понять, а також сприяють виділенню певного аспекту поняття, вираженого терміном. Доповнюючи новими елементами значення терміна в тексті, субститут сприяє поглибленню змісту поняття, яке є предметом наукового викладу у тексті. Тому, робимо висновок, що субституція у фаховому дискурсі є складовою частиною процесу термінологізації у сфері функціонування. Введення в текст субститутів спричиняє додаткове інформаційне навантаження на реципієнта, а сам контекст експлікує процес семантичного переосмислення чи доповнення поняття, що є фактом розвитку тексту і його комунікативної перспективи.

З цих концептуальних теоретичних позицій ми виходимо, досліджуючи термінологічну фактуру англійської кредитно-банківської підмови.

3.2. Семантичний аналіз корпусу спеціальних текстів

Виділення термінів із структури спеціального тексту є складним завданням не тільки для лексикографа, але й для термінознавця. Завдання є складним через невизначеність критеріїв термінологічності тієї чи іншої одиниці тексту.

Оскільки при визначенні специфіки терміна дослідники наголошують на важливості дефінітивної функції, дефінітивність можна вважати обов'язковим критерієм для встановлення термінологічності тієї чи іншої одиниці. На необхідність дефініції як основної характеристики терміна орієнтували В.Виноградов, О.Суперанська, Т.Панько, В.Даниленко, Т.Кияк та інші [20; 35; 63; 105; 135]. Проте Б.Головін та Р.Кобрін зазначають, що критерій дефінітивності допоможе визначити тільки клас базових термінів, котрі виражають найбільш актуальні поняття предметної галузі, оскільки не всі

поняття дефінуються в науковій, навчальній і технічній літературі і, відповідно, більшість як мовних, так і мовленнєвих термінів не буде розглянута [29:62].

Надійним критерієм термінологізації, на думку Ф.Циткіної, можна вважати включення слова в одно- або двомовний фаховий словник і функціонування його в науковому мовленні для вираження спеціального поняття [147:46].

Дещо іншої думки дотримується В.Овчаренко. Він пропонує за терміни вважати лише окремі мовні знаки, семантично цілісні (синтетичні за значенням) утворення, що виражають спеціальні поняття, але не вільні (аналітичні за значенням) сукупності знаків, які сполучаються для вираження таких понять за тими структурними чи структурно-семантичними моделями, що діють у мові [100:23]. Отже, за цим критерієм ідентифікація терміна зводиться до виділення відповідного спеціального поняття і мовного знака, що його виражає.

Проблему термінологічності чи нетермінологічності словосполучення у процесі відбору його з тексту Б.Головін та Р.Кобрін пропонують вирішити за допомогою інформаційного та статистичного критеріїв, а також за допомогою критерію логічних теорем [29:63-70]. Проте, на думку дослідників, жоден з цих критеріїв не може бути застосованим автономно, оскільки інформаційний критерій без комп-лексного застосування інших не забезпечує формування термінологічного словника, який би адекватно описував понятійну систему конкретної предметної галузі [29:65]. Зіставлення експертних оцінок і частотних характеристик може допомогти у виробленні критерію термінологічності [108:17].

Особливості розподілу термінологічних одиниць у тексті, встановлені лише за допомогою статистичного критерію, характеризують термінологічну одиницю формально, виявляючи її актуалізацію у лінійній структурі тексту.

В основі критерію логічних теорем лежить розмежування термінів мови

і термінів мовлення. Згідно логічної теореми Б.Головіна, якщо одиниці мови, котрі позначають певне ціле – термін, то всі одиниці, що позначають частини цілого – також терміни [29:70].

Нам уявляється, що процедура виділення термінів з тексту згідно критерію логічних теорем є методично коректною лише в тому випадку, коли ядерне слово справді є терміном, тобто коли воно дійсно відображає наукове поняття. У протилежному випадку питання термінологічного статусу тієї чи іншої одиниці тексту не знайде свого вирішення в рамках логічної теореми.

Інакше бачить проблему термінологічного статусу одиниці тексту Г.Щедровицький, вважаючи, що тільки автор може вирішити, які слова є термінами в його роботі [152:524], проте далі дослідник виявляється непослідовним, наголошуючи, що терміни мають бути “надіндивідуальними”.

Стисло класифікацію різних підходів до проблеми “термін – нетермін” знаходимо у І.Мархасева [89:86]. Розмежовуючи три основні підходи до цієї проблеми в термінознавчих дослідженнях – нормативний, дескриптивний і емотивно-етичний, термінознавець акцентує останній, в основі якого лежить розмежування термінів мови і термінів мовлення, започатковане Б.Головіним.

Дослідник субмови теплогазопостачання І.Мархасев пропонує започаткувати четвертий підхід до проблеми – комунікативний – в основі якого лежатиме не протиставлення терміни мови – терміни мовлення, а їх діалектична єдність і взаємообумовленість [89:87-88].

Проте бачення дилеми “термін-нетермін” І.Мархасевим перетворює її у форму запитання: наскільки є термінологічним даний компонент у даному словосполученні? [89:87]. Ми не поділяємо думки І.Мархасева щодо шкали термінологічності, оскільки, як показав аналіз текстової фактури досліджуваної нами субмови, термінологізація загальноживаного слова – це якісна зміна, а не плавне багатоступеневе перетворення. Слово або має дефініцію, або її не має,

або виконує дефінітивну функцію, або її не виконує, тому перехідних випадків при термінологізації бути не може.

Зважаючи на суперечливість різних точок зору щодо проблеми відбору термінів з тексту, ми вважаємо очевидною перевагу дефінітивного критерію, що є основою семантичного аналізу при визначенні термінологічного статусу текстуальної одиниці. Інші критерії можуть слугувати допоміжним методичним апаратом при оцінюванні термінологічності одиниць тексту.

У плані семантичного аналізу спеціальних і наукових текстів дослідники по-різному розмежовують лексику цих текстів: на загальнолітературну лексику і фразеологію, загальнотехнічну і спеціальну [63; 67; 92]. Інші виділяють загальноповсякденну лексику, загальнонаукову, власне термінологічну і міжгалузеву або загальнопрофільну [5; 75].

Плюралізм класифікацій не має принципового характеру з точки зору методики демаркації терміна з тексту. Розмежування лексики наукових текстів спостерігається переважно у тому, що термінознавці поділяють її на фахову, котра об'єднує власне терміни і термінологізовані загальноповсякденні слова, і загальнолітературну лексику. Для нашого дослідження принциповим є інше: дослідити відмінності функціонування у тексті власне термінів і термінологізованих структур.

Для дослідження функціонування термінолексики у субмові важливим є виділення такого її показника, як питома вага у спеціальному тексті, адже терміни – основа лексики будь-якого спеціального тексту. Під питомою вагою термінів у спеціальному тексті розуміємо відсоткову частку термінологічних слововживань серед всіх слововживань тексту.

Під таким кутом зору ми провели аналіз особливостей функціонування термінів досліджуваної субмови, обстеживши лексичний склад текстів різних жанрів. Результати представлено у наступній таблиці. В ній зіставлено питому вагу термінів в обстежених текстах статей галузевого журналу (ЖС), у тексті кредитно-банківської документації (КБД), у тексті

наукової статті (НС).

Таблиця 3.2.

Питома вага термінів в різножанрових текстах

Одиниця тексту	ЖС	КБД	НС
К-ть слововживань	25320	9568	11071
К-ть терміновживань	6153	8151	3542
Частка у %	24,3	85,2	32,3

Тексти досліджуваної субмови, незалежно від жанрової приналежності, репрезентують єдине смислове ціле, що має свою певну дискурсну структуру. Організацію цієї структури значною мірою забезпечує термін, як функціональний елемент структури, що здійснює текстотвірну функцію. Важливість цієї текстотвірної функції полягає в тому, що саме термін об'єднує у тексті у номінативну конструкцію не лише термінологізовані одиниці, а й загальнолітературні слова, позбавлені термінологічного статусу. Здійснення цієї функції стає можливим завдяки спеціалізації, усунення значення колишньої загальноновживаної одиниці, що виражається у звуженні її семантичного обсягу, у видозміні колишнього значення аж до виникнення нового. Номінативні конструкції спеціального тексту відображають і вирізняють з-поміж інших реалій саме ті, про які йде мова; наприклад, у наступному уривку це прогноз інфляції, складений на основі показників-індикаторів росту: “For instance, in the United Kingdom, periodic inflation reports were published, providing an inflation forecast based on an array of indicators” [Б. 14:21]. Це дає підстави для висновків про певну системність термінів не тільки у парадигматиці, але й на синтагматичному рівні, у лінійній структурі тексту.

Номінативні конструкції, на які припадає основне смислове навантаження, створюють лексико-семантичні блоки, які відображають певний фрагмент об'єктивної дійсності. Це також дає підстави говорити про зв'язність термінів у тексті та їх системність. Від адекватної орієнтації на текстотвірну

функцію номінативної конструкції як стрижня інформації усього лексико-семантичного блоку залежить надійність комунікації у ньому.

Номінативна конструкція здійснює текстотвірну функцію завдяки терміну-фіксатору наукового знання у динаміці. Аналіз структурно-сміслового аспекту фахового тексту журнальної статті дає можливість виявити різноманітність функціонування термінів на позначення реалій кредитно-банківської справи у тексті. В наукових текстах і текстах галузевих журнальних статей не зафіксовано особливих відмінностей у формах використання і способах розкриття значення термінів. The Global Environment Facility (GEF) is a financial mechanism that provides grant & concessional funds to developing countries for projects & activities that aim to protect the global environment & thereby promote environmentally sound and sustainable development. [Б. 36:27]. Функціонування складеного терміна The Global Environment Facility з поясненням, тлумаченням значення терміна, з одного боку, посилює номінативну функцію терміна в тексті, а з другого – сприяє більш повному розкриттю семантичної структури введеного в текст терміна.

Серед способів введення в текст статті галузевого журналу нового терміна помітно виділяється дефініція, котра проте не вирізняється строгістю наукового визначення і чітко фіксованою композицією. “The menu of options in such deals may entail, in addition to steep discounts on debt buybacks, sizable discounts on discount bonds, par bonds with interest rates substantially bellow market levels, the write-off of past-due interest, and the provision of less than full collateralization of principal on bonds issued as part of the package” [Б. 14:15].

Семантизація терміна у тексті відбувається не через вказівку на найближче родове поняття right і видові диференціації, а через опис змісту номінованого терміном the menu of options поняття про право купівлі чи продажу фінансового інструмента протягом певного часу за домовленою ціною.

Відсутність чіткої композиційної будови дефініції терміна *the menu of options* не заважає проте експлікації приналежності цього терміна до певного класу понять кредитно-банківського бізнесу: *right to buy or sell at a certain price within a certain period of time*. Як виявилось в ході аналізу фактологічного матеріалу, строгі наукові дефініції в текстах статей галузевого журналу відсутні. Зумовлено це самою прагматикою тексту статті, для реципієнта якої чіткі наукові визначення, точна інформація не має вирішального значення. Зумисне виділення термінів в лінійній структурі фахового тексту відбувається з допомогою ввідних конструкцій: *to refer to, that is, to stem from* і т.д. Наприклад: “The term “payment system” refers to the instruments, organization, operating procedures, and information & communications systems used to initiate and transmit payment information from payer to payee and to settle payments – that is, transfers of money” [Б. 14:2].

Якщо у тексті наукової статті вставні конструкції у дужках виконують дефінітивну функцію, то в журнальній статті функціонування лексичного еквіваленту у дужках пов’язане з додатковим поясненням як терміна, так і поняття, ним номінованого: *In 1973-92 East Asian countries saved (improved current account balances) on average around 70 percent of favorable shocks, compared with only 30 percent for countries in Africa and Latin America* [Б. 17:21].

Якщо ж за умовами контексту необхідність в наукових даних з’являється, то вони розміщуються у виносках: *Trade integration is here defined as ratio of total trade (exports plus imports) to GDP* [Б. 17:28]. Функціонування терміна у виносці узгоджене з прагматикою тексту статті галузевого журналу: у лінійній структурі тексту його поява відволікала б увагу фахівця, який володіє відповідними фоновими знаннями.

Аналіз фактологічного матеріалу дає можливість простежити, що розгортання значення кредитно-банківського терміна в структурі тексту журнальної статті відбувається в довільній формі, що є суб’єктивною

причиною збільшення довжини необхідного описового контексту. А об'єктивна причина збільшення обсягу описового контексту полягає, на нашу думку, у великій насиченості текстів галузевих журналів інформацією, основним носієм якої є термін. Якщо намір автора якнайповніше розкрити зміст терміна не задовільняють побіжні термінологічні уточнення, вставні конструкції у дужках чи уточнення у виносках, то він вдається до докладнішого тлумачення нововведеного терміна. Наприклад, тлумачення банківського терміна *price adjustment* займає окремий розділ під одноіменним заголовком [Б. 19:19-20].

Нарощення обсягу інформації в широкому за обсягом контексті як основний спосіб розкриття змісту номінованого терміном поняття слугує засобом експлікації однієї із сторін реалії кредитно-банківського бізнесу, вагомою в даному контексті. Переважно описується певний аспект фінансових та кредитних категорій, банківських операцій, економічного інструментарію, що використовується у банківському бізнесі: “Most corporate capital creation is financed by retained earnings and bank loans. Although this phenomenon is not wholly understood, greater stock market liquidity in developing countries is linked to a rise in the amount of capital raised through bonds and bank loans, so that corporate debt-equity ratios rise with market liquidity. Stock markets tend to complement – not replace – bank lending and bond issues” [Б. 14:10]. Мінімальний описовий контекст містить тлумачення принципу формування основного капіталу корпорацій, що фінансуються за рахунок чистого прибутку компанії, не розподіленого серед акціонерів і скерованого на резерви банківської позики.

Поєднання поширеного описового контексту і номінацій банківських понять як результат термінологізації у лінійній структурі цього контексту – ознака логічно розчленованого викладу фахової інформації у тексті статті галузевого журналу. Виявлені нами способи семантизації термінів у лінійній структурі тексту статті галузевого журналу (тлумачення, опис значення, побіжне розкриття змісту терміна) – конструктивні шляхи реалізації

дефінітивної і комунікативної функції терміна як текстуальної одиниці.

Аналіз текстового матеріалу галузевих журналів свідчить, що різноманітність функціонального використання банківських термінів віддзеркалює загальні особливості функціонування терміносистеми у галузевій періодиці, де форма реалізації термінологічного значення є okazіональною у кожному конкретному випадку висловлювання. Аналізуючи термінологізаційні процеси у синтагматиці, розглядаємо модель тексту галузевої періодики як певну функціональну систему – сукупність номінативних сегментів, об'єднаних у комунікативні блоки загальною функціональною орієнтацією. Отже, введення термінів у текст, реалізація у ньому термінологічного значення визначається необхідністю передачі екстралінгвістичного змісту реалії, необхідністю узгодження форми і змісту терміна з його функцією відносно цілого тексту. Актуальні процеси термінологізації об'єднуються функціональною спрямованістю, що забезпечує реалізацію таких основних категорій фахового тексту, як зв'язність та цілісність.

Ці основні категорії тексту реалізуються по-різному в залежності від типу тексту, адже текст певної жанрової приналежності має закони організації, характерні саме для нього.

Організація тексту кредитно-банківського документа визначається офіційно-діловим стилем – стилем службових документів, а основні текстотвірні функції терміна у документі скеровані на дотримання таких стильових рис, як об'єктивність змісту і нейтральність тону викладу, повнота інформації і стислість викладення, типологізація і стандартизація мовних засобів.

Кредитно-банківський документ репрезентує собою певний тип мовленнєвих актів, прагматика яких чітко відображена у назві: чек, вексель, акція, рахунок-фактура, облігація і т.д. Для того, щоб реалізація прагматики банківського документа стала можливою, сам документ має відповідати стандартним нормам, до числа яких належать формуляр документа і набір його реквізитів (характер і зміст банківської операції, дата і сума,

найменування і номери рахунків учасників розрахунків; найменування установ банків, де відкриті рахунки, підписи осіб, що вповноважені підписувати розрахунково-грошові документи, відтиск печатки). Аналіз організації кредитно-банківського документа засвідчує неоднорідність його текстового матеріалу: зв'язний текст поєднується з дискретним текстом банківських реквізитів.

Категорія когерентності є важливою, але не домінуючою рисою текстів кредитно-банківських документів. У більшості своїй кредитно-банківський документ – це дискретний текст, що є сукупністю відрізків, які можуть бути незакінченими висловлюваннями. Деякі висловлювання можуть бути усунені з тексту документа без порушення його цілісності. Наведемо приклад:

The Jameson Construction
Co. Ltd.
Durban, S.A.

The Aluminium Alloy Co.Ltd
Birmingham
Dear Sirs

3 August 1999

Many thanks for your letter of 30 June enclosing your catalogue and details of your terms. We have decided to place the attached order with you and would be glad if you would give it your early attention.

We have instructed The General Bank of South Africa to open a credit for E625 in your favour, valid until 15 September [Б. 23:121].

Виділене можна усунути з тексту акредитиву без порушення його цілісності, когерентності, деформацій когнітивного змісту.

Комунікативна спрямованість тексту документа реалізується завдяки текстотвірній функції терміна як основної структурної одиниці тексту документа. Аналіз корпусу банківських документів дає можливість зазначити, що комунікативна спрямованість цих текстів визначає їх основні характеристики (композицію, мовні засоби, засоби організації тексту,

інформативність). Основні стилістичні і лінгвістичні ознаки текстів документів взаємно обумовлюють одна одну і утворюють систему. Домінуюча риса інформативності, економності і стиснення інформації досягається за рахунок мовних засобів усіх рівнів, проте саме на семантичному рівні створюється той ступінь термінологічної насиченості, яка робить банківський документ максимально інформативним в обмежених композиційних рамках документа. Терміни недискретних відрізків тексту володіють великою семантичною ємкістю. Іноді вони можуть містити зміст цілих словосполучень: “As required by your customer, we have included all charges in our invoice, which amounts to &601.53”.

Під значенням абсолютного терміна *invoice* розуміється рахунок-фактура, який виписує продавець для оплати покупцем вартості товарів, які реалізуються. Рахунок-фактура містить опис та вартість товарів, інші дані про товар та способи постачання (вага товару, маркування тощо). Отже, за обсягом вміщеного в них змісту деякі терміни рівноцінні судженню. Компресія інформації на семантичному рівні досягається завдяки використанню слів з найбільшим семантичним навантаженням. У ролі таких слів функціонують гіпероніми – слова родової семантики, слова-експлікатори відношення частина-ціле, аббревіатури різного типу.

Експліцитність і ємкість тексту кредитно-банківського документа досягається поєднанням вербальної і цифрової інформації, що збільшує ступінь термінологічної насиченості тексту документа.

Прагматична спрямованість – реалізувати меншою кількістю мовних засобів якомога більше інформації – здійснюється засобом субстантивації–перевагою іменника над іншими частинами мови. Стандартизація мови документа відобразилась і на регламентації мовних засобів дієслівного корпусу, а саме на продуктивності дієслів з послабленою семантикою: *dated*, *to enclose*, *to deliver a collection order* (передати доручення інкасо), *to attach* і т.д.

Кодифікованість тексту документа спостерігаємо на рівні його композиційної структури. Основну ідею документа відображає його назва

(payment order, credit-advice, cheque, bill for collection, advice of collection, draft і т.д.), а основна тема експлікована у ключовому реченні. Кожний окремий реквізит займає певне місце в документі. Причому в різних документах один і той же реквізит може займати різні положення. Реквізити документа, комунікативні, мовні та інші параметри його структурної організації формують систему маркерів тексту документа, основу якої складають терміни. Маркери об'єднуються єдиною семіотичною сутністю, що створює можливість повного і миттєвого розшифрування інформації. Основні маркери інформації тексту документа – терміни, котрі організовані на рівні тексту кредитно-банківського документу у певні прагматично задані стереотипно-комплексні ланцюги. Стереотипність спостерігаємо у використанні певного ланцюга згідно типу документа. Наявність стереотипних ознак в текстах документів на композиційному рівні дозволила зробити припущення, що це є виявом реалізації текстотвірної функції терміна, який формує довкола себе стереотипно-комплексний ланцюг. Наприклад: please accept the draft (акцептуйте трату), please attach the invoice (додайте рахунок-фактуру), present the cheque for collection (пред'явіть чек на інкасо). Відносний термін draft і абсолютні терміни cheque і invoice у дискурсній будові тексту документа беруть участь у створенні такої його стильової риси, як стандарт. Вибір терміна і побудова стереотипно-комплексного ланцюга у тексті кредитно-банківського документа повинні забезпечувати чітке і однозначне сприйняття інформації з питань фінансів і кредиту, з питань ефективного використання основних фондів, оборотних коштів і банківських кредитів при затвердженні фінансових звітів і балансів, а також під час виконання фінансових, кредитних і касових планів. Стандартизація мовних засобів – один із принципів організації тексту документа, пов'язаний з дією принципу мовної економії. Реалізація стереотипності знаходить свій прояв у високому ступені повторюваності стереотипно-комплексних ланцюгів. Функціонування стереотипно-комплексних ланцюгів розглядаємо як засоби семантичної категорії тексту – когезії.

Поєднання жанрової стереотипності оформлення і стереотипності термінологічного оформлення тексту документа визначає специфіку термінологізаційних процесів у вузьких рамках тексту кредитно-банківської документації.

Висновки до розділу

Таким чином, результати дослідження третього розділу – Англійська кредитно-банківська термінологія у фаховому дискурсі – дають підстави вважати, що термінологізаційні процеси у синтагматиці відбуваються за певних контекстуальних умов: 1) термінологічне оточення фахового тексту; 2) семантизація структури термінологічного оточення завдяки дефінітивній функції термінологізованої одиниці (а не звичайному тлумаченню загальноживаного слова); 3) контекстуальне оточення, котре вимагає чітких семантичних меж для реалізації висловлювання. Лише при реалізації усіх умов вважаємо контекстуальну реалізацію термінологічного значення здійсненою.

Встановлюємо типологію контексту у досліджуваній субмові: 1) контекст науковий, зумовлений екстралінгвістичними чинниками: сфера наукового спілкування, науковий тип мислення; 2) понятійний контекст. Зумовлений сукупністю родовидових понять; 3) внутрішній контекст – це безпосереднє мовленнєве оточення термінологізованої одиниці, реалізація нею словосполучувальних потенцій, втілена в матеріальних знаках, вибір і функціонування яких обумовлений попередніми типами контексту.

Аналіз певного числа утворень з одним і тим же ядерним компонентом дав можливість встановити його термінотворчу активність у досліджуваній терміносистемі. Коефіцієнт термінологічної активності ядерного елемента змінюється залежно від жанрової приналежності тексту і від активності ядерного елемента у своїй тематичній групі. Активними у всіх типах текстів виявилися ядерні елементи другої лексико-тематичної групи “Сучасна практика організації кредитно-банківської справи”, оскільки члени цієї групи

акумулюють у собі характеристики регуляторів банківської діяльності, основи управління банківськими операціями і ознаки та характеристики конкуренції на кредитному ринку.

Ядерні елементи третьої лексико-тематичної групи “Форми безготівкових розрахунків та управління ними” особливо активні у жанрі кредитно-банківської документації, що зумовлено прагматикою текста документа. Тексти наукових монографій активізують ті ядерні елементи, які відповідають змісту і тематиці наукового викладу.

Субституцію у спеціальному дискурсі розглядаємо як складову частину процесу термінологізації у сфері функціонування. Введення в текст субститутів спричиняє додаткове інформаційне навантаження на реципієнта, а сам контекст експлікує процес семантичного переосмислення чи доповнення поняття, що є фактом розвитку тексту і його комунікативної перспективи.

Обстеження лексичного складу текстів різних жанрів дало можливість зіставити питому вагу термінів в текстах статей галузевого журналу, у тексті кредитно-банківської документації, у тексті наукової статті. Велика питома вага термінів у тексті документа – це лінгвістична і стилістична ознака текста цього жанру. За рахунок великої питомої ваги термінів створюється той ступінь термінологічної насиченості, який робить банківський документ максимально інформативним в обмежених композиційних рамках документа.

Вивчаючи у третьому розділі специфіку “поведінки” термінологізованих одиниць у тексті кредитно-банківської справи, доходимо висновку, що їх функціонування зумовлене прагматикою галузевої субмови як складової соціально-економічної науки.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження ми виявили певні закономірності і особливості процесів термінологізації в сучасній англійській мові на рівні фахової кредитно-банківської субмови. Термінологізаційні процеси досліджено як на рівні парадигматики, так і на синтагматичному рівні.

Визначенням кількісного складу термінологізованих іменників, прикметників і дієслів (відповідно: 2156, 1190, і 344) нам вдалося розв'язати завдання виділення зі складу загальноекономічної термінології кредитно-банківської терміносистеми, її фахових термінів і термінологічних словосполучень.

Системно-структурний підхід до вивчення терміносистеми даної підмови дав можливість виділити специфічні системні якості терміна і встановити системно-структурну організацію КБТ.

Провівши відбір фактичного матеріалу, ми робимо висновок, що:

- вибірка у 200.000 слововживань є репрезентативною і охоплює корпус термінів основних частин мови: термінологізовані іменники, термінологізовані прикметники, термінологізовані дієслова;
- прості терміни, незалежно від частиномовної приналежності, виявляють стабільність у вживанні: приріст їх не збільшується на кожному наступному етапі вибірки;
- збільшення досліджуваного корпусу термінів відбувається за рахунок не простих, а складних і похідних термінів, суфіксальних і префіксальних;
- частотність терміна обернено пропорційна до його структури: чим складніша структура терміна, тим рідше він зустрічається;
- у текстах кредитно-банківської субмови має місце вибірковість морфологічних категорій і словоформ, як ознака термінотворення у досліджуваній субмові.

Результати дослідження дають підстави для висновків про граматичну

неоднорідність кредитно-банківської субмови (іменниковий корпус складає 58,9 %, дієслівний – 10,8 %, прикметниковий – 30,3 %).

У межах іменникового корпусу ми виділили два типи термінологізованих одиниць.

Перший тип термінологізованих іменників охоплює терміни – колишні загальноновживані слова, термінологізація яких здійснена шляхом збагачення побутового поняття, шляхом наукової конкретизації семантичної структури загальноновживаного слова у межах того самого денотату. Такі загальноновживані слова у ролі термінів відрізняються сферою вживання і виконуваною функцією. Як термінам їм відповідає дефініція з точнішими і конкретнішими параметрами змісту відповідних понять. Семантичною основою цього типу термінів є лексеми широкої семантики, які номінують різні абстрактні поняття. Семантичні межі колишніх загальноновживаних слів у результаті термінологізації зазнають наукової конкретизації тільки у випадку зміни сфери функціонування.

Другий тип термінологізованих одиниць іменникового корпусу охоплює терміни – колишні загальноновживані слова, термінологізація яких здійснена шляхом семантичного переосмислення значення загально-вживаного слова, що зумовило виникнення нового переносного значення на основі акцентованих в процесі термінологізації сем смислової структури цього слова. Термінологічним значенням термінів другого типу, на відміну від термінів першого, не властиві відношення включення, де виражені поняття співвідносяться з одним і тим же денотатом. В основі цього механізму розвитку термінологічного значення лежать асоціативні зв'язки між різними денотатами.

Системно-структурний підхід до аналізу мовних фактів дав можливість дослідити прагматичну реалізацію термінологізованих одиниць КБТ у лінійній структурі фахового і наукового дискурсу, який ми розглядаємо як необхідну умову реалізації термінологічного значення. Функціонуюча термінологізована одиниця кредитно-банківської субмови є залежною від контексту, оскільки

са́ме в рамках спеціального контексту вона стає терміном, виконуючи своє основне функціональне навантаження – вираження наукового поняття. Функціонуюча термінологізована одиниця підлягає під вплив синтагматичних процесів фахового мовлення (субституція, контекстуальна синонімія тощо).

Ми встановили необхідні умови контекстуальної реалізації термінологічного значення: 1) термінологічне оточення фахового дискурсу; 2) заповнюваність семантичної структури термінологічного оточення завдяки дефінітивній функції термінологізованої одиниці, а не звичайному тлумаченню загальноновживаного слова); 3) потреба вжити загальноновживане слово саме у термінологічному значенні для реалізації висловлювання. В ході дослідження встановлено, що лише за усіх трьох умов контекстуальна реалізація термінологічного значення стає можливою, а колишня загальноновживана одиниця набуває синсемантичної орієнтації.

У дослідженні встановлено типологію контекстів в літературі з кредитно-банківського бізнесу: 1) контекст фаховий, зумовлений екстралінгвістичними чинниками: сфера наукового спілкування, науковий тип мислення, сфера функціонування субмови; 2) понятійний контекст, зумовлений сукупністю родо-видових понять фахової дисципліни; 3) внутрішній контекст – безпосереднє мовленнєве оточення термінологізованої одиниці, реалізація нею сполучуваних потенцій, втілена в матеріальних знаках, вибір і функціонування яких обумовлені попередніми типами контексту.

У системно-структурній організації КБТ диференційним аналізом було виділено три тематичні групи термінів і встановлено термінотворчу активність ядерного елемента на позначення родового поняття в залежності від жанрової приналежності тексту і від активності ядерного елемента у відповідній лексико-тематичній групі. Активними у всіх типах текстів виявилися ядерні елементи другої групи “Сучасна практика організації кредитно-банківської справи”, що об’єднує 9 ядерних елементів, які утворюють у цій групі 279 ТСС. Пояснюємо це тим, що члени цієї групи акумулюють у собі характеристики регуляторів

банківської діяльності, основи управління банківськими операціями і ознаки та характеристики конкуренції на кредитному ринку. Ядерні елементи третьої лексико-тематичної групи особливо активні у жанрі кредитно-банківської документації, що зумовлено прагматикою тексту документа. Тексти наукових монографій активізують ті ядерні елементи, які відповідають змісту і тематиці наукового викладу.

Субститути, корелюючи у лінійній структурі тексту з термінологізованою одиницею, дають можливість встановити місце поняття, терміноване цією одиницею в системі однорідних понять, а також сприяють виділенню певного аспекту поняття, вираженого терміном. Доповнюючи новими елементами значення терміна в тексті, субститут сприяє поглибленню змісту поняття, яке є предметом наукового викладу. Отже, субституція у науковому дискурсі є складовою частиною процесу термінологізації у сфері синтагматики. Введення в текст субститутів спричиняє додаткове інформаційне навантаження на реципієнта, а сам контекст експлікує факт семантичного переосмислення чи довантаження поняття – факт розвитку тексту і його комунікативної перспективи.

Основна ознака сучасного термінологізаційного процесу – його посилена інтенсифікація і продуктивність. Це пояснюється передусім екстралінгвістичними чинниками – різницею у пізнанні довколишнього світу: природознавчим способом пізнання з одного боку і соціально-економічним – з іншого. Якщо хімік чи фізик, дослідивши певне явище, номінує його, то така номінація є суб'єктивно-свідомим актом термінування щойно пізаного.

У ході ж соціально-економічного пізнання економічні зміни в суспільстві (фінансові реформи, нововведення, розвиток кредитного ринку) пізнаються поступово, а тому такі терміни не створюються, а формуються теж поступово шляхом переосмислення чи довантаження існуючих понять.

Теоретичні передумови, обґрунтовані у даній праці, та результати, отримані під час проведення дослідження, можуть бути використані для

подальшої наукової розробки проблем вивчення семантичних аспектів термінологізації, а також залучених у цей складний мовний процес морфологічних та синтаксичних засобів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авербух К.Я. Терминологическая вариантность: теоретический и прикладной аспекты // Вопросы языкознания. — 1986. — №6. — С. 38-45.
2. Агапова Г.Н. Английская химическая терминология как совокупность трёх семиотических систем: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. университет. — М., 1975. — 17 с.
3. Акуленко В.В. Вопросы интернационализации словарного состава языка. — Харьков: Изд-во Харьков. ун-та. 1972. — 216 с.
4. Алексенко В.А. Опыт исследования словообразовательной системы терминологических глаголов в современном английском языке. (На материале терминов электроники): Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ин-т. — М., 1972. — 34 с.
5. Андренко Л.М. Терминологическое значение общеупотребительных слов: (англ. яз.): Автореферат дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ин-т ин. яз. — М., 1980. — 27 с.
6. Антонова М.В. Системные связи узкоспециальной терминологии (на материале профпатологической лексики современного английского языка): Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Ленингр. гос. пед. ин-т. — Л., 1983. — 18 с.
7. Апресян Ю.Д. Экспериментальное исследование семантики русского глагола. — М.: Наука, 1967. — 430 с.
8. Афанасьева О.В. Лексическая сочетаемость английских прилагательных, обозначающих большой размер (big, large, vast, enormous, immense, extensive, ample, expansive) в современном английском языке: Дис... канд. филол. наук: 10.02.04. — М., 1977. — 154 с.
9. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. — М.: Советская энциклопедия, 1966. — 608 с.

10. Бабенко В.С. Состав и функционирование немецкой общественно-политической терминологии (по произведению Ф. Энгельса "Anti-Duhring"): Дис... канд. филол. наук: 10.02.04. — Черновцы, 1964. — 365 с.
11. Бергер М.Г. Лингвистические требования к термину // Русский язык в школе. — 1965. — №3. — С. 64-68.
12. Бонелис М.Д. Об основных способах образования горных терминов в современной английской горнорудной терминологии // Вопросы романо-германской филологии. — М.: 1-й МГПИИЯ. — 1961. — С. 204-243.
13. Босова Л.М. Исследование семантического поля beautiful: Дис... канд. филол. наук: 10.02.04. — Л., 1980. — 206 с.
14. Будагов Р.А. Очерки по языкознанию. — М.: Изд-во Академии Наук СССР, 1953. — 280 с.
15. Буракова О., Байбакова І. Метафора як засіб термінотворення // Тези II-ї Міжнародної наукової конференції "Проблеми української науково-технічної термінології". — Львів: ЛПІ. — 1993. — С. 88-90.
16. Бурдин С.М. О терминологической лексике // Научные доклады высшей школы. — 1958. — №4. — С. 57-64.
17. Былинович В.Н. Структурно-семантические и функциональные характеристики основных частей речи в системе научно-технической терминологии (на материале немецкого языка): Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Минск. гос. пед. ин-т ин. яз. — Минск, 1977. — 25 с.
18. Вергун Л. Особливості структурної організації терміносистеми англійської мови (на матеріалі педагогічної лексики) // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство. — 1999. — №1. — С. 66-69.
19. Винник В.О. Принципи добору реєстру термінологічних словників // Історія, стан і перспективи розбудови української термінології. — Київ: НМК ВО. — 1992. — С. 15-20.

20. Виноградов В.В. Русский язык (грамматическое учение о слове). — М. — Л.: Учпедгиз, 1947. — 248 с.
21. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии // Труды МИИФЛ: Сборник статей по языкознанию. — 1939. — Т.5. — С. 3-54.
22. Вовк Л. Термін та термінологічна лексика в німецьких текстах з біржової і банківської діяльності // Іноземномовний текст за фахом. — Львів: Світ. — 1998. — С. 129-135.
23. Волкова М.А. Атрибутивные словосочетания в семантической структуре текста // Единицы языка в функциональном аспекте. — Тула: Тульский гос. пед. ин-т им. Л.Н.Толстого. — 1991. — С. 9-14.
24. Гак В.Г. Ассиметрия лингвистического знака и некоторые общие проблемы терминологии // Семиотические проблемы языка науки, терминологии и информатики. — М.: Изд-во Москов. ун-та. — 1971. — С. 68-71.
25. Гегель Г.В.Ф. Наука логики: В 4 т. — М.:Наука, 1972. — Т.3. — 392 с.
26. Генари В.А. Происхождение нескольких продуктивных моделей образования новых терминов в английской радиоэлектронике // Второй семинар по вопросам теории и практики перевода научной и технической литературы. — М.: НТОРЭИС им. А.С.Попова. — 1969. — С. 3-4.
27. Глядчишина З.М., Шашкіна Н.І. Презентація термінологічної лексики, створеної засобом семантичної деривації, на заняттях з іноземними студентами та аспірантами // Теорія та прагматика терміно-логічної лексики. — К.: НМК ВО. — 1991. — С. 16-17.
28. Гнатищенко І.М.^а Сучасна німецька медична термінологія (аспекти етимології, структури та інтеграції): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Чернівецький держуніверситет. — Чернівці, 1996. — 24 с.
29. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах. — М.: Высшая школа, 1987. — 104 с.

30. Гречко В.А. О структуре словаря науки // Тезисы докладов III-й лингвист. конф. "Актуальные проблемы лексикологии". — Новосибирск: НГУ. — 1971. — С. 7-9.
31. Гринёв С.В. Основы лексикографического описания терминосистем: Автореф. дис... д-ра филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. ун-т. — М., 1990. — 43 с.
32. Гумовская Г.Н. Семантическая структура и сочетаемость некоторых прилагательных английского языка, обозначающих большой размер пространственной протяженности (huge, spacious, capacious, commodious, roomy, wide, broad): Дис... канд. филол. наук: 10.02.04. — М., 1984. — 187 с.
33. Гумовська І. Семантико-стилістичні аспекти функціонування юридичної термінології в економічному тексті // Іноземномовний текст за фахом: лінгводидактичні аспекти. — Львів: Світ. — 1998. — С. 136-142.
34. Гумовська І. Дери́ваційні процеси правничої термінології в економічних текстах // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство. — 2000. — №1 — С. 99-104.
35. Даниленко В.П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. — М.: Наука, 1977. — 248 с.
36. Дацюк Л.С. Семантична характеристика англійських термінів у галузі фізики напівпровідників // Іноземна філологія. — Львів: Вища школа. — 1987. — №88. — С. 25-29.
37. Дацюк Л.С. Системообразующие и системополученные свойства термина (на материале английских терминов в области физики полупроводников): Дис... канд. филол. наук: 10.02.04. — Львов, 1989. — 168 с.
38. Деборин А.М. Заметки о происхождении и эволюции научных понятий и терминов. // Вопросы языкознания. — 1957. — №4. — С. 9-12.
39. Деева И.М. Полисемия и моносемия в сфере английских прилагательных: Учебное пособие к спецкурсу. — Л.: ЛГПИ им. А.И.Герцена, 1988. — 69 с.

40. Динес Л.А. Функционирование многокомпонентного составного термина в частноотраслевой терминосистеме // Функционирование языковых единиц. — Саратов: Изд-во Саратов. ун-та. — 1986. — С. 3-10.

41. Докторевич Д.Л. Прилагательные, объединённые значением *strong-weak* в современном английском языке: Дис... канд. филол. наук: 10.02.04. — Л., 1972. — 173 с.

42. Дуда О.І. До питання про кореляцію загальноживаного слова і терміна // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Мовознавство. — 1998. — №1. — С. 151-154.

43. Дуда О.І. Місце поняття в структурі термінологічного значення // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія: Мовознавство — 1999. — №1. — С. 74-78.

44. Дуда О.І. Атрибутивна термінологізація в англійській кредитно-банківській субмові // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Мовознавство. — 1999. — №2. — С. 94-107.

45. Дуда О.І. Вербальна термінологізація в англійській кредитно-банківській субмові // Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції “Іноземні мови сьогодні і завтра”. — Тернопіль: ТДПУ. — 1999. — С. 18-19.

46. Дуда О.І. Два типи субстантивної термінологізації в англійській кредитно-банківській підмові // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Мовознавство. — 2000. — №1. — С. 107-113.

47. Дудок Р. Англійська мова економіки // Іноземномовний текст за фахом: лінгводидактичні аспекти. — Львів: Світ. — 1998. — С. 116-119.

48. Єрченко О.В. Визначення інваріантного значення та варіантів смислів прикметників (в процесі навчання студентів-медиків) // Тези доповідей регіональної наук.-метод. конф. “Лінгвістика тексту за фахом та проб-

леми прикладного термінознавства”. — Львів-Рівне: ЛДУ ім. І.Франка. — 1993. — С. 98.

49. Завгороднєв Ю.А., Дуда О.І. Способи утворення фінансово-економічних термінів у сучасній англійській мові // Іноземна філологія. — 1999. - №111. — С.201-207.

50. Заверико Н., Хейлік Т. Роль транстермінологізації у формуванні української лексики з інформатики // Тези II-ї МНК “Проблеми української науково-технічної термінології”. — Львів: ЛПП. — 1993. — С. 155-156.

51. Звегинцев В.А. Семасиология. — М.: Просвещение, 1957. — 240 с.

52. Іваницький Р.В. Лексикографічні аспекти нормалізації термінів (на матеріалі німецьких, англійський, українських та російських термінологічних одиниць): Дис... канд. філол. наук: 10.02.04. — Чернівці, 1995. — 184 с.

53. Іващишин О.М. Структурні особливості та семантична диференціація термінів-словосполучень у науково-технічних текстах // Іноземна філологія. — Львів: ЛДУ. — 1996. — Вип.109. — С. 41-44.

54. Канделаки Т.Л. Значение терминов и системы значений научно-технических терминологий // Проблемы языка науки и техники. — М.: Наука. — 1970. — С. 12-92.

55. Капанадзе Л.П. Взаимодействие терминологической лексики с общелитературной (на материале совр. русс. яз.): Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 / Моск. гос. пед. ин-т. — М., 1966. — 16 с.

56. Карцевский С. Об асимметричном дуализме лингвистического знака // Звегинцев В.А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. — М.: Наука, 1965. — Часть II. — С. 85-90.

57. Касымова М.Х. О взаимодействиях общелитературной и терминологической лексики узбекского языка // Тезисы международной конференции “Иностранные языки в научной деятельности специалиста”. — Ташкент: МГУ и ТГУ. — 1991. — С. 129-130.

58. Квитко И.С. Научно-техническая терминология (текст лекции). —

Львів: Укр. поліграф. ін-т, 1974. — 18 с.

59. Квитко И.С. Термин в научном документе. — Львів: Вища школа, 1976. — 128 с.

60. Квитко И.С., Лейчик В.М., Кабанцев Г.Г. Терминоведческие проблемы редактирования. — Львів: Вища школа, 1986. — 150 с.

61. Кириллова Т.С. Пути формирования и лексикологические особенности английской терминологии подъязыка медицины (дерматология-венерология): Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 / Пятигорский гос. пед. ин-т ин. яз. — Пятигорск, 1990. — 17 с.

62. Кияк Т.Р. Оценка степени мотивированности терминологической лексики (на материале немецких научно-технических терминов): Дис... канд. филол. наук: 10.02.04. — Черновцы, 1977. — 199 с.

63. Кияк Т.Р. Лингвистические аспекты терминоведения: Учебное пособие. — К.: УМК ВО, 1989. — 104 с.

64. Клюева Т.Б. Образование терминов-словосочетаний и их функционирование в специальном медицинском тексте: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / МГУ. — М., 1992. — 15 с.

65. Книгницкая М.И. Термины-интернационализмы и их содержательная мотивированность (на материале английских и немецких терминологических единиц): Дис... канд. филол. наук: 10.02.04. — Черновцы. — 1990. — 186 с.

66. Ковалик И.И. Научно-технические термины в сфере языка и речи // Семиотические проблемы языка науки, терминологии и информатики. — М.: Изд-во Московского ун-та. — 1971. — С. 409-411.

67. Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту. — К.: В-во Київського ун-ту, 1970. — 308 с.

68. Козланюк Т., Полташевська О. Зіставно-типологічний аналіз української та англійської радіоелектронної термінології в практиці перекладу // Тези І-ї МНК “Проблеми української науково-технічної термінології”. — Львів: ЛПІ. — 1992. — С. 151-153.

69. Колобаев В.К. Слова широкой семантики и способы их конкретизации в английской научной литературе. (На материале медицинской научной публицистики): Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Ленинград. гос. пед. ин-т. — Л., 1983. — 14 с.

70. Коломиец З.Г. Лексико-семантические и структурно-функциональные характеристики ботанической терминологии современного английского языка: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Одесский гос. ун-т. — Одесса, 1989. — 16 с.

71. Коновалова Е.Д. Сопоставительный этимологический и контекстуальный анализ термина и обиходного слова в англ. яз.: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / ЛГПИ им. Герцена. — Л., 1964. — 18 с.

72. Кочан И.Н. Именное словообразование в системе украинской технической терминологии (на материале радиотехники): Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 / Ин-т языковедения им. А.А.Потебни. — Киев, 1987. — 18 с.

73. Кочерган М.П. Слово і контекст // Мовознавство. — 1976. — №6. — С. 21-30.

74. Кочерган М.П. Лексична сполучуваність і антонімія // Мовознавство. — 1979. — №5. — С. 28-37.

75. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. — К.: Видавничий центр “Академія”, 1999. — 288 с.

76. Крыжановская А.В. Сопоставительное исследование терминологии современных русского и украинского языков. Проблемы унификации и интеграции. — К.: Наукова думка, 1985. — 204 с.

77. Крылов А.И. Термин и контекст // Языковые единицы и контекст. — Ленинград: ЛГПИ, 1973. — С. 89-96.

78. Куньч З. Метафора як засіб термінотворення // Тези III-ї Міжнар. наук. конф. “Проблеми української науково-технічної термінології”. — Львів: ЛПІ.

— 1994. — С. 95-96.

79. Кусаковська В.А. Співвідношення віртуального та актуального значення слова в англійській субмові архітектури: Автореферат дис... канд. філол. наук: 10.02.02 / Одеська державна академія будівництва та архітектури. — Одеса, 1994. — 15 с.

80. Кухарж И. К общей характеристике номинации // *Travaux linguistique de Prague: Etudes Structurales dediees an VI Congres des slavistes*. Prague. — 1968. — Т.3. — Р. 57-68.

81. Ланина Г.А. Терминология и номенклатура физической географии. (На материале английского языка): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / МГУ. — М., 1975. — 26 с.

82. Ланюк Е.Т. До питання про становлення галузевої лексичної системи (на матеріалі німецької торгово-економічної лексики ранньо-нововерхньонімецького періоду): Дис... канд. філол. наук: 10.02.04. — Львів, 1971. — 278 с.

83. Левицький В.В. Сучасне розуміння структури лексичного значення // *Мовознавство*. — 1982. — №5. — С. 12-19.

84. Лейчик В.М. Об относительности существования термина // *Семиотические проблемы языков науки, терминологии и информатики*. — М.: Из-во Московского университета, 1971. — С. 436-442.

85. Лингвистический аспект стандартизации терминологии. — М.: Наука, 1993. — 132 с.

86. Литвин О. Загальновживана лексика – джерело поповнення термінологічних систем // Тези II-ї МНК “Проблеми української науково-технічної термінології”. — Львів: ЛПІ. — 1993. — С. 107-109.

87. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. — М.: Из-во Академии наук СССР, 1961. — 158 с.

88. Макеева Л.Н. Термилогизация глагола в современном английском языке: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Киев. гос. пед. ин-т ин. яз.

— К., 1990. — 18 с.

89. Мархасев И.Р. Язык и речь в коммуникативно-ориентированном терминоведческом исследовании // Пути повышения эффективности речевого воздействия в условиях деловой коммуникации. — Челябинск: УОП ЧПИ. — 1990. — С. 86-88.

90. Микитюк О. Абстрагування й узагальнення в процесі термінотворення // Тези II-ї МНК “Проблеми української науково-технічної термінології”. — Львів: ЛПІ. — 1992. — С. 137-139.

91. Микитюк О.Р. Українські абстрактні іменники в загально-вживаній і термінній лексиці: Дис... канд. філол. наук: 10.02.04. — Львів, 1997. — 282 с.

92. Митрофанова О.Д. Научный стиль речи: проблемы обучения. — М.: Из-во Русский язык, 1976. — 200 с.

93. Михайлишин Б.В. Українська науково-технічна термінологія та її зв'язок із загальнонародною мовою // Тези I-ї Міжнар. наук. конф. “Проблеми української науково-технічної термінології”. — Львів: ЛПІ. — 1992. — С. 29-30.

94. Михайлишин Б.В. Комунікативний аспект української ринкової терміносистеми // Мовознавство. — 1998. — №4-5. — С. 64-67.

95. Михайлова В.И. Структура многокомпонентных терминов и создание автоматических словарей: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ин-т. — М., 1992. — 14 с.

96. Непийвода Н.Ф. Детерминологизация как результат взаимодействия общелитературной и терминологической лексики: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 / ИЯ им. А.А.Потебни. — Киев, 1983. — 22 с.

97. Нечитайло О.І., Нечитайло О.В. Запозичення із загально-літературної мови як засіб термінотворення у метамові обчислювальної техніки // Тези доповідей Міжнародної наукової конференції “Питання стандартизації, інтернаціоналізації та автоматизації перекладу термінологічних одиниць”. — Чернівці: ВНДКІ Держстандарту СРСР. — 1991. — С. 120-121.

98. Никитин М.В. Лексическое значение слова (структура и комбинаторика). — М.: Высшая школа, 1983. — 128 с.
99. Никитина Ф.А. Формальный аппарат современной американской лингвистики // Язык и идеология: критика идеалистических концепций функционирования и развития языка. — К.: Вища школа, 1981. — С. 62-79.
100. Овчаренко В.М. Структура і семантика науково-технічного терміна. — Харків: В-во Харківського ун-ту, 1968. — 72 с.
101. Орлова А.С. Медицинская лексика современного английского языка в научном и художественном тексте: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Одесский гос. ун-т. — Одесса, 1990. — 16 с.
102. Осадчук М. Творення українських термінів з обчислювальної техніки семантичним способом // Тези другої Міжнародної наукової конференції “Проблеми української науково-технічної термінології”. — Львів: ЛПІ. — 1993. — С. 100-102.
103. Павлова С.А. Классы слов и тематические группы лексики в английском подязыке судостроения и судоремонта: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Одесский гос. ун-т. — Одесса, 1991. — 16 с.
104. Панько Т.І. Від терміна до системи. Становлення марксистсько-ленінської політекономічної термінології у східнослов'янських мовах. — Львів: Вища школа, 1979. — 148 с.
105. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. — Львів: Світ, 1994. — 216 с.
106. Перебийніс В.С. Деякі закономірності в розвитку термінологічної лексики // Мовознавство. — 1974. - №4. — С. 3-12.
107. Перебийніс В.С. Теоретичні та прикладні проблеми структурно-математичної лінгвістики // Мовознавство. — 1981. - №4. — С. 3-13.
108. Перебийніс В.С., Муравицька М.П. Теоретичні проблеми автоматизації в термінографії // Мовознавство. — 1986. - №4. — С. 14-22.
109. Пилипенко Р.Є. Комунікативно-функціональні особливості

сучасного німецького ділового листа (на матеріалі міжнародної кореспонденції банківських установ): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський університет ім. Т.Шевченка. — Київ, 1997. — 23 с.

110. Письмиченко А.Н. Способы образования и перевод технических терминов в процессе развития терминосистемы (на материале английских и русских строительно-индустриальных терминов) // Теория и практика перевода. — Киев: Выща школа, 1983. — Выпю 9. — С. 121-126.

111. Полковський В.П. Терминологизация прилагательных и их перевод (на примере *keen*) // Тезисы докладов научно-практ. конференции “Научно-тех. перевод и информационное обеспечение научно-тех. Прог-ресса”. — Воронеж: Воронежский политехнический институт. — 1991. — С. 70-71.

112. Полковський В.П., Горпинчук В.В. Семантический аспект терминологизации и функционирования экономических терминов в украинском и русском языках // Проблеми зіставної семантики. Матеріали республіканської наукової конференції. — Київ-Черкаси: Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. — 1992. — С. 65-66.

113. Полковський В., Стельмах О. Аббревіатури в газетах: їх функції і значення // Проблеми лінгвістики тексту та лінгвометодики. — Львів: ЛДУ ім.І.Франка. — 1992. — С. 38-39.

114. Полковський В., Стельмах О. Англійська економічна терміносистема і проблеми перекладу // Тези доповідей І-ї Міжнародної наукової конференції “Лексикографічні та методичні концепції викладання чужоземних мов у вищому технічному навчальному закладі”. — Львів: Державний університет “Львівська політехніка”. — 1994. — С. 186-187

115. Попов Ю.В. Зіставне дослідження семантичної деривації в сучасній російській та англійській мовах: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Одесский гос. ун-т. — Одесса, 1996. — 16 с.

116. Попова В.М. Функционирование терминологической лексики в устной научной речи: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.01 / Одесский

гос. ун-т. — Одесса, 1997. — 18 с.

117. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. — М.: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР, 1958. — Т. I-II. — 536 с.

118. Прач В.П. Семантическая структура английских общепотребительных слов и процессы их терминологизации (на материале лексики по лесотехническим специальностям): Дис... канд. филол. наук: 10.02.01. — Львов, 1990. — 211 с.

119. Прохорова В.Н. О некоторых явлениях в словообразовании специальной терминологии русс. языка в XVIII веке // Сборник статей по языкознанию, посвящённый акад. В.Виноградову. — М.: Книга, 1958. — С. 263-278.

120. Резников Л.О. Гносеологические вопросы семиотики. — Л.: Кн. палата, 1964. — 304 с.

121. Реформатский А.А. Введение в языковедение. — М.: Просвещение, 1967. — 544 с.

122. Реформатский А.А. Термин как член лексической системы языка // Проблемы структурной лингвистики. — Москва: изд-во Наука, 1968. — С. 103-125.

123. Реформатский А.А. Мысли о терминологии // Современные проблемы русской терминологии. — М.: Просвещение, 1986. — С. 148-164.

124. Рибачок С. Засоби когезії англійського економічного тексту // іноземномовний текст за фахом: лінгводидактичні аспекти. — Львів: Світ. — 1998. — С. 120-128.

125. Семко Н.М. Динаміка словотворчих моделей англ. термінів у субмові механізації процесів сільськогосподарського виробництва // Іноземна філологія. — 1987. — № 86. — С. 23-30.

126. Семко Н.М. Номінація родо-видових відношень у спеціальних поняттях // Тези доповідей регіональної науково-методичної конф. Викла-дачів

іноз. мов вузів. — Львів-Рівне: ЛДУ ім. І.Франка. — 1993. — С. 22-23.

127. Скороходько Э.Ф. Вопросы перевода английской технической литературы (перевод терминов). — К.: Изд-во Киевского ун-та, 1963. — 92 с.

128. Скулович Н.Б. Терминологическое значение и его актуализация в английском научном тексте: (На материале терминологии химии полимеров): Автореф. дис ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. пед. ин-т ин. яз. — М., 1989. — 23 с.

129. Сніжко Н.В. З історії термінологізації в галузі предметної виробничої лексики // Історія, стан і перспективи розбудови української термінології. — Київ: НМК ВО, 1992. — С. 107-114.

130. Солнцев В.М. Языковой знак и его свойства // Вопросы языкознания. — 1977. — №2. — С. 15-28.

131. Соленко О. Лексико-семантична мотивованість термінологічних одиниць // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія: Мовознавство. — 2000. — С. 148-152.

132. Соленко О. Семантичні особливості етичної термінології в англійській мові // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Серія: Мовознавство. — 1999. — С. 47-50.

133. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики: Пер. з фр. — К.: Основи, 1998. — 324 с.

134. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания. — М.: Просвещение, 1975. — 271 с.

135. Суперанская А.В. Общая терминология. Вопросы теории. — М.: Наука, 1989. — 246 с.

136. Ткачева Л.Б. Основные закономерности английской терминологии. — Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1987. — 200 с.

137. Толикина Е.Н. О системном соотношении терминологического сочетания и фразеологической единицы // Проблемы фразеологии. — М.-Л.:

Наука, 1964. — С. 150-172.

138. Устинова И.П. Идентификация значений прилагательного в контексте // Проблемы нормы и вариативности в романо-германских языках: Межвуз. темат. сб. — Ярославль: Ярославс. гос. пед. ин-т иностр. яз. — 1985. — С. 55-62.

139. Уфимцева А.А. Слово в лексико-семантической системе языка. — М.: Наука, 1968. — 272 с.

140. Фасеев Ф.С. Способы образования терминов в татарском литературном языке: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.02 / МГПИИЯ. — М., 1958. — 18 с.

141. Фигон Э.Б. О неоднородном характере терминологической лексики (на материале терминов самолётостроения немецкого языка) // Семиотические проблемы языков науки, терминологии и информатики в 2-х частях. — М.: Изд-во Московского ун-та, 1971. — С. 494-497.

142. Филиппова Е.В. Типология онкологических терминов в современном английском языке: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / МГПИИЯ. — М., 1991. — 19 с.

143. Харитончик З.А. Имена прилагательные в лексико-грамматической системе современного английского языка. — Мн.: Вышэйшая школа, 1986. — 96 с.

144. Харченко О.В. Особливості розвитку сучасної журналістської термінології англійської мови (1960-1990): Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Київський університет ім. Т.Шевченка. — Київ, 1999. — 19 с.

145. Хорнунг В. К вопросу отграничения терминологической лексики от общеупотребительной // Семиотические проблемы языков науки, терминологии и информатики. — М.: Изд-во Московского ун-та, 1971. — С. 333-335.

146. Цаголова Р.С. Лексико-семантические особенности политико-экономической терминологии. — М.: Изд-во Московского ун-та, 1985. — 148 с.

147. Циткина Ф.А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения). — Львов: Вища школа, 1988. — 160 с.

148. Чеботникова Т.А. Многозначность термина и контекст // Термин и слово. — Горький: ГГУ. — 1982. — С. 35-39.

149. Шашкина Н.И., Дружинина Л.В. // Тезисы докладов участников Республиканской конференции “Проблемы научно-технического перевода и извлечение информации из зарубежных источников”. — Ташкент: УГПСНИО СССР. — 1990. — С. 156-157.

150. Шашкова Л.Б. Структурно-функциональный анализ научной терминологии: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Минск. гос. ун-т. — Минск, 1971. — 16 с.

151. Шуневич Б.І. До проблеми функціонування терміносистем і статистичного методу їх дослідження // Збірник доповідей І-ої МНК “Лексикографічні та методичні концепції викладання іноземних мов у вищому технічному навчальному закладі”. — Львів: Державний університет “Львівська політехніка”. — 1996. — С. 84-88.

152. Щедровицкий Г.П. К проблеме существования терминов в тексте и парадигматических системах // Семиотические проблемы языков науки, терминологии и информатики. — М.: Изд-во Московского ун-та, 1971. — С. 523-528.

153. Шекера М.Г. Вторичная номинация во взаимодействии общеупотребительной и специальной лексики: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Киевская гос. консерватория. — Киев, 1986. — 16 с.

154. Щерба Л.В. Опыт общей теории лексикографии // Избранные работы по языкознанию и фонетике. — Л.: Просвещение, 1958. — Т.1. — С. 110-116.

155. Яремко Я.П. Формування української військової термінології: Дис... канд. филол. наук: 10.02.01. — Дрогобич, 1997. — 164 с.

156. Akhmanova O., Agapova G. Terminology: Theory and Method. —

M.: MGU, 1974. — 206 p.

157. Alanue E. Observations on the Development and Structure of English Wine-Growing Terminology // *Memories de la Societe Neophilologique de Helsinki* XX. — Helsinki: Helsinki State Univ. — 1957. — P 101-157.

158. Andrews E. A history of Scientific English. The Study of its Evolution Based on Study of Biomedical Terminology. — N.-Y.: Basic Books, 1947. — 242 p.

159. Antal L. Content, Meaning and Understanding. — Hague: Rowtley, 1964. — 65 p.

160. Ayers D.M. Bioscientific Terminology. Words from Latin and Greek Stems. — Tucson (Ariz.): Univ. of Arisona Press, 1977. — 325 p.

161. Bammesberger A. English Linguistics. — Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1989. — 208 p.

162. Barber Ch. L. The story of Language. — L.: Longmans, 1982. — 294 p.

163. Brunner Th. F., Berkowitz L. The Elements of Scientific and Specialized Terminology. — Minneapolis: Burgess Publ. Co, 1987. — 148 p.

164. Buckendorf H. Metaphorik in modernen technischen. Bezeichnungen des Englischen. — Köln: Böhlau in Komm., 1963. — 165 p.

165. Caso A.L. The Production of New Scientific Terms // *American Speech*, 1980. — Vol. 55. — No. 2. — P.101-111.

166. Close R.A. The English we use for Science. — L.: Longmans, 1970. — 115 p.

167. Crowley Terry. An Introduction to Historical Linguistics. — Oxford; Melbourne; New York: Oxford Univ. Press, 1993. — 342 p.

168. Drozd L. Some Remarks on a Linguistic Theory of Terminology // *Theoretical and Methodological Problems of Terminology // International Symposium Proceedings*. — München, 1981. — Vol.3 — P.106-117.

169. Felber H. Standartization of Terminology in U.S.S.R. A cursory review. — München: Babel 16, 1970. — No.4. — P.197-203.

170. Felber H. Standardization of Terminology. An Outline // *Infoterm* 3-76. — 1976. — P. 51-81.
171. Felber H. The development of national and international terminology work and documentation // *Infoterm* 11-78. — 1978. — P. 21-68.
172. Felber H. International Standardization of Terminology: Theoretical and Methodological Aspects // *International Journal of the Sociology of Language*. — 1980. — No.23. — P. 65-79.
173. Felber H. Some basic issues of terminology (2nd ed.) // *Infoterm* 5-80. — 1981. — P. 15-78.
174. Firth G.R. *Linguistic Analysis and Translation*. For Roman Jakobson. The Hague: Rowtley, 1956. — 206 p.
175. Flood W.E. *Scientific Words. Their Structure and Meaning*. — L.: Longmans, 1960. — 204 p.
176. Goursky S.E. *The idiomatic Heart of the English Language*. — Lvov: Vishcha Shkola, 1975. — 184 p.
177. Graddol David, Cheshire Jenny, Swann Joan. *Describing Language*. — Philadelphia: Open Univ. Press, 1991. — 236 p.
178. Guilbert L. La Specificite du term scinetifique et technique // *Languae Franc.* — P., 1973. — P. 260-297.
179. Herbert A.T. *The Structure of Technical English*. — L.: Longmans Green and Co Ltd., 1965. — 208 p.
180. Hoffmann L. Toward a theory of LSP // *Fachsprache*. — 1979. — J.1. — S.12-48.
181. Hoffmann L. *Kommunikationsmittel Fachsprache*. — Leipzig: Eine Einführung B., 1976. — 211 p.
182. Hohnhold I. Principles of an cooperation in translation-oriented terminology work. A critical review // *Infoterm series 7*. — München, 1982. — №6 — P.380-390.

183. Holliday M.A. Language Structure and Language Function // Horizons in Linguistics. — Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1970. — P.140-165.
184. Ischreyt H. Studien zum Verhältnis von Sprache und Technik. — Düsseldorf: Akad. Verlag., 1965. — 308 p.
185. Johansson S. Some Aspects of the Vocabulary of Learned and Scientific English. — Göteborg: Brandstetter Verlag KJ, 1978. — 57 p.
186. Jakobson R. The framework of Language. — Michigan: Michigan Studies in the Humanities, 1980. — 132 p.
187. Jakobson S. British and American Scouting and Guiding Terminology.— Stockholm: Comp. By M.Halle, 1985. — 112 p.
188. Kempson M.R. Semantic Theory. — Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1976. — 216 p.
189. Klasson K. Developments in the Terminology of Physics and Technology. — Stockholm: Stockholm Univ. Press, 1977. — 202 p.
190. Landgacker R. W. Some Fundamental Linguistic Concepts. — New York et al: Harcourt, Brace and World, Inc. — 1968. — 260 p.
191. Lewandowska-Tomaszczyk Barbara. Verbs and concepts – an essay in applied lexicology // Topics in English Lexicology. — Lodz: Wydawnictwo Uniwersytetu Lodzkiego, 1993. — P.5-18.
192. Lipka Leonard. Semantic Structure and Word Formation. — München: Wilhelm Fink Verlag München, 1972. — 252 s.
193. Nedobity W. Key to international terminology // Infoterm series 7. Terminologies for the Eighties. — München: München e.a., 1982. — 25 p.
194. Nedobity W. Conceptology and semantics // Infoterm I-83, 1983. — №6. — P.36-59.
195. Nedobity W. Terminology and its application to classification, indexing and abstracting // Infoterm 5 – 83, 1983. — №7. — P. 39-78.
196. Norrick N.R. Semiotic principles in semantic theory. — Amsterdam:

Benjamins, 1981. — 252 p.

197. Palmer F.R. Semantics. A new Outline. — M.: Cambridge Univ. Press; Vyshaja skola, 1982. — 111 p.

198. Pinchuck I. Scientific and Technical Translation. — L.: Longmans, 1977. — 272 p.

199. Riggs F.W. A new paradigm for social science terminology // International Classification. — 1979. — V. 6. — No.3. — P.17-19.

200. Riggs F.W. Descriptive terminology. Its relevance for the social sciences // Infoterm series 7. 1982. — №5. — P.38-45.

201. Robert F. Medical Terms, their Origin and Construction. — L.: Longman, 1956. — 88 p.

202. Roberts E. Medical terms: Their Origin and Construction. — L.: Longman, 1966. — 146 p.

203. Roller D. An approach to the study of physical terminology // American Journal of Physics. — 1946. — No.14. — P.178-186.

204. Rondeau G. Problemes et methodes de la terminologique (neonymic) // Infoterm series 6. — München: München e. a., 1981. — P. 141-148

205. Rondeau G. Introduction à la terminologie. — Quebec: M.I.T.Press, 1981. — 213 p.

206. Sager J.C., Dungworth D., MacDonald P.F. English Special Languages: Principles and Practice in Science and Technology. — Wiesbaden: O.Brandstetter Verlag K G , 1980. — 368 p.

207. Savory Th.H. The Language of Science. Its Growth, Character and Usage. — L.: Edward Arnold, 1953. — 184 p.

208. Schiffrin D. Approaches to Discourse. — Malden: Blackwell Publishers, 1994. — 462 p.

209. Schmidt J.E. Structural Units of Medical and Biological Terms. — Springfield (III): Thomas. cop., 1969. — 172 p.

210. Skuina V. The principles of the formation of Latvian Terminology // *Neoterm.* — 1991. — No.17. — P.58-59.

211. Soloshenko O.D., Zavhorodniev Yn. A. Lecture notes on English lexicology (for 2nd and 3rd-year students of the English Department). — Lviv: Yevro Svit, 1998. — 228 p.

212. Sörensen H.S. *Word-Classes in Modern English.* — Copenhagen: Routledge, 1958. — 206 p.

213. Stoberski Z. When will effective international cooperation start between terminology centres to exchange neologisms and to increase the number of internationalisms? // *Neoterm.* — 1991. — No.17. — P. 37-41.

214. Strevens P. *Technical, Technological and Scientific English* // *English Language Teaching.* — 1973. — Vol.27. — No.3. — P. 45-68.

215. Swante Stubelius. *Balloon, Flying-machine, Helicopter. Further studies in the History of terms for aircraft in English.* — Göteborg: Göteborgs Universitets Arsskrift, 1960. — 396 p.

216. *Terminologies for the Eighties* // *Inform Series 7.* — München et al, München e. a., 1982. — P.22-65.

217. Ullmann S. *The Principles of Semantics.* — Glasgo: Academic Press, 1957. — 346 p.

218. Ullmann S. *Semantics* // *Linguistics at Large.* — L.: Heinemann, 1969. — P. 75-89.

Словники

1. Англо-русский толковый словарь валютно-кредитных терминов / Сост. Б.Б.Федоров. — М.: Финансы и статистика, 1992. — 240 с.
2. Англо-русский толковый словарь внешнеэкономических терминов / Сост. В.В.Мартынов. — М.: Финансы и статистика, 1992. — 176 с.
3. Англо-русский словарь / Сост. В.К.Мюллер. — М.: Русский язык, 1981. — 888 с.
4. Англо-русский экономический словарь / Сост. А.В.Аникин. — М.: Русский язык, 1977. — 728 с.
5. Банковская терминология / Сост. Е.Г.Коваленко. — М.: Наука и техника, 1994. — 464 с.
6. Краткий англо-русский толковый словарь экономической и финансовых терминов / Сост. Е.М.Четыркин. — М.: Финансы и статистика, 1987. — 112 с.
7. Русско-английский внешнеторговый и внешнеэкономический словарь / Сост. И.Ф.Жданова, И.Н.Браслова, Н.П.Васильева и др. — М.: Русский язык, 1991. — 1019 с.
8. Русско-английский толковый словарь международных финансовых, валютных, биржевых терминов и понятий / Сост. В.Л.Грейниман, А.П.Кузнецов, И.Г.Курбатов и др. — М.: Партнер, 1991. — 136 с.
9. Словарь лингвистических терминов / Сост. О.С.Ахманова. — М.: Советская энциклопедия, 1966. — 608 с.
10. Справочник биржевого маклера / Л.Н.Ивин. — Харьков: Простор, 1991. — 72 с.
11. Українсько-англійський словник бізнесових термінів / Укл. П. Дарлін М.Кларк. — 1-е видання. Чернівці: Час, 1992. — 218 с.
12. Фінансовий словник / Укл. А.Г.Загородній, Г.Л.Вознюк., Т.С.Смов-

- женко. — Львів: В-во держ. ун-ту «Львівська політехніка», 1996. — 384 с.
13. Collins dictionary of the English language / Patrick Hanks-edit., Thomas Hill Long - Managing Edit., Laurence Urdang – Ed. Director. London and Glasgow: Collins, 1979. — XXXV. — 1690 p.
  14. Dictionary of Marketing. — Second edition. — L.: Peter Collin Publishing, 1997. — 234 p.
  15. Dictionary of Accounting / P. H. Collin. Adrian Joliffe. — L.: Peter Collin Publishing, 1997. — 252 p.
  16. Dictionary of Banking & Finance / P. H. Collin. — L.: Peter Collin Publishing, 1997. — 270 p.
  17. The Concise Oxford dictionary of Current English. Eight edition. — Oxford: R.E.Allen Clarendon Press, 1991. — 1598 p.
  18. The Oxford Dictionary of Current English / Edited by Della Thompson. Second edition. — Oxford: Oxford Univ. Press, 1993. — 1794 p.
  19. The Oxford – Duden Pictorial English Dictionary. Second special edition. Oxford: Oxford Univ. Press, 1987. — 482 p.
  20. The Penguin International Dictionary of Finance / Graham Bannock & William Manser. — L.: Penguin Books, 1995. — 340 p.
  21. The Penguin Business Dictionary / Michael Greener. — Revised Edition. — L.: Penguin Books, 1994. — 442 p.
  22. The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles. — Oxford : Oxford Univ. Press, 1973. — 224 p.
  23. Oxford Student's dictionary of Current English / a.s. Hornby. — Oxford: Oxford Univ. Press, 1984. — XII. — 769 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Англо-український словник-мінімум для читання текстів

з кредитно-банківської справи

А

acceptance credit – акцептний кредит; банківський кредит, який експортер чи імпортер отримує шляхом передачі банку своїх векселів, що виставлені на даний банк.

acceptance house – акцептний банк. Фінансовий інститут, що надає кредит під вексельне забезпечення.

Accepting House Committee – Комітет акцептних банків, до складу якого входять 17 провідних банків Лондона.

acceptor – акцептант, трассат. Особа, котра акцептує (підписує) вексель (трату), беручи на себе зобов'язання своєчасно оплатити вексель; те саме, що трассант.

accomodation paper – “дружній” вексель. Підписується однією особою з передачею зобов'язань по ньому другій особі. Особа, що підписала вексель, стає його гарантом, але не має права на отримання по ньому коштів.

account – рахунок, запис на рахунок. В Англії – період (звичайно 2 тижні поспіль), коли біржові угоди укладаються з ліквідацією позиції в розрахунковий день.

account day – розрахунковий день. На біржі – дата завершення розрахунків згідно укладених угод.

accretion – збільшення фонду (активів) за рахунок росту основного капіталу і нарахованих відсотків.

accrued interest – накопичений відсоток. Сума відсотків, утворених з дати останньої виплати по купону облігації чи з моменту випуску цінного паперу, що приносить відсотки.

accumulated depreciation – акумульовані списання. Загальна сума списань від дати придбання активів до поточного моменту.

accumulated interest – накопичений процент. Сума накопичених за період процентів.

ACH (Automated Clearing House) – палата автоматизованих рахунків (в США). Об'єднує ряд банків Федеральної резервної системи, які здійснюють операції по безготівкових рахунках за допомогою комп'ютерів шляхом обміну з платниками електронною інформацією.

acid test ratio – коефіцієнт критичної оцінки; відношення суми ліквідних активів до суми боргових зобов'язань фірми. Такі активи формуються із готівкових грошових засобів, цінних паперів, які можна реалізувати і дебіторської заборгованості.

active securities – “активні” цінні папери. Цінні папери, що є об'єктом масової купівлі-продажу, котирування яких часто публікується.

actual price – дійсна ціна. Ціна, по якій дійсно укладається угода.

actuals – готівка; реально існуючі товари, які можуть бути поставлені з оплатою готівкою як негайно, так і в обумовлені терміни, на відміну від товарів, які є об'єктом ф'ючерсних контрактів, що передбачають маржу.

ACUs (asian currency units) – азіатські валютні одиниці.

adjustable peg – режим валютного курсу, при якому курс підтримується на певному рівні стосовно іншої валюти з періодичним коректуванням цього рівня.

adjustment – поправка, регулювання. Зміна офіційного курсу валюти чи зміна внутрішньої економічної політики з метою коректування платіжного балансу.

adjustment process – процес регулювання; заходи по врегулюванню системи міжнародних платежів і розрахунків (наприклад, вирівнювання курсу валюти, зміна структури державних витрат, введення валютних обмежень).

adjustment trigger – “спусковий механізм врегулювання”. Об'єктивний критерій, що зумовлює необхідність регулювання курсу валюти чи зміни

економічної політики.

advance freight – аванс фрахту. Вартість фрахтування, яку виплачують авансом для того, щоб вантажовідправник міг індосанувати коносамент (дати дозвіл на відвантаження товару), а імпортер – отримати товар на умовах негайної поставки.

advance refunding – попереднє рефінансування. Продовження терміну виплати державного боргу до його закінчення.

adverse balance – пасивний баланс, дефіцит платіжного балансу.

advisory funds – кошти, розміщені в банках чи інших фінансових інститутах.

after hours trading – здійснення угод за правилами і умовами ринку акцій з оплатою в майбутньому чи готівкою після офіційного закінчення роботи ринку.

after sight – після пред'явлення. Вираз стосується векселів, які стають платіжними після пред'явлення їх акцептанту, який датує їх днем акцепту.

after tax real rate return – реальна норма прибутку після сплати податків. Номінальна норма прибутку після сплати податків з врахуванням інфляції.

afterdate – датований більш пізнім терміном: вексель з платежем, що відбувся пізніше вказаної на ньому дати.

“agencies” – “агентства”. Цінні папери федеральних агентів США.

agency bank – агентський банк. Створення такого банку – одна з форм проникнення іноземних банків на ринок США. Не має права приймати депозити чи надавати кредит від свого імені; діє як агент материнського банку

agent bank – організація, якій доручено випуск облігацій.

aggregate risk – сукупний ризик. Повна відповідальність банку перед клієнтом по двох одночасно укладених угодах: касовою і форвардною (терміновою).

agio – ажю, лаж. Різниця між курсами валют.

agreement amongst underwriters – угода між гарантами. Юридичний документ, де зафіксовано утворення синдикату гарантів.

agressive portfolio – “агресивний” портфель. Портфель цінних паперів, які активно купуються та продаються.

air pocket – “повітряна яма”. Нестійкий стан, в якому опиняються фондові цінності в зв’язку з раптовим чи надзвичайним падінням їхнього курсу.

all in cost – вся ціна. Сумарні витрати, прямі і опосередковані.

allonge – аллонж. Листок, що додається до векселя для додаткових індосаментів.

allotment – розподіл, розміщення. Порядок розподілу акцій, щойно випущених.

allotment letter – лист про розподіл. Повідомлення адресата про кількість виділених для нього акцій.

alternative order – альтернативний наказ. Наказ купити чи продати певні цінні папери за лімітованою ціною.

American Depositary Receipts (ADR) – американські депозитні свідоцтва, що випускаються банками США для сприяння торгів іноземними акціями.

AMEX (American Stock Exchange) – Американська фондова біржа.

amortisation – списання заборгованості. Поступове скорочення заборгованості по мірі виплати суми основного боргу і відсотків по кредиту.

Amstel club (Amstel Finance International AG) – фінансова група банків 15-ти європейських країн, створена для кредитування торгівлі.

annuity – рента, ануїтет. Рівновеликі грошові виплати (чи надходження), що здійснюються через однакові проміжки часу протягом певного періоду.

application form – заява. Спеціальний бланк, що заповнюється під час пропонування цінних паперів до продажу.

applied proceeds swap – виручка від продажу пакету облігацій, яка використовується для купівлі пакету інших облігацій.

appraisal fee – комісія за оцінку.

appreciation – збільшення ринкової ціни основного капіталу, цінних паперів чи курсу валют.

approved delivery facility – узгоджене місце постачання. Будь-який банк,

склад, завод, які в біржовій торгівлі рахуються пунктом постачання товару, проданого за ф'ючерним контрактом.

approved securities – цінні папери чи державні облигації, які банки чи інші фінансові інститути визнають чинними у якості основних елементів своїх резервів чи для аналогічної мети.

arbitrage – арбітражна угода. Одночасна купівля іноземної валюти, цінних паперів чи товарів на одному ринку і їх продаж (за вищу ціну) на іншому ринку.

arbitration – арбітраж. Вирішення будь-якої суперечки, пов'язаної з виконанням контракту, за розсудом третьої незацікавленої сторони, яка, як правило, не є державним інститутом.

article light currency – “валюта статті 8”. У Міжнародному валютному фонді – “головна” вільно конвертована валюта, що не підлягає контролю.

as if and when – “якщо і коли”; умова, згідно якої угоди мають здійснюватися в певний час.

Asian Clearing Union – Азіатський кліринговий союз. Угода про врегулювання дисбалансів в міжнародних розрахунках між Бангладеш, Бirmoю, Індією, Іраном, Непалом, Пакістаном і Шрі-Ланкою.

Asian Currency Unit (ACU) – азіатська валютна одиниця. Самостійна розрахункова одиниця, що застосовується у Сингапурі деякими банками, уповноваженими на здійснення депозитних операцій.

asian dollars – азіатські долари. Банківські депозити в доларах США, що розміщені у Сингапурі і використовуються за межами США; аналог євродоларів.

asian dollar bonds – азіатські доларові облигації (аналог єврооблігацій).

asian monetary unit – азіатська грошова одиниця. Розрахункова одиниця, що використовується у Азіатському кліринговому союзі і є рівною по вартості одиниці спеціальних прав запозичення (СДР) у Міжнародному валютному фонді (МВФ).

asked – ціна, яку просять за цінний папір чи товар; відсоткова ставка

кредиту.

assay – якісна і кількісна оцінка чистоти металу.

assets – активи компанії (фірми): оборотний капітал (готівка, інвестиції, дебіторська заборгованість, сировина і напівфабрикати), основний капітал (нерухомість, машини, станки і обладнання), нематеріальні активи (патенти, репутація, торгова марка і т.д.).

Association Cambiste Internationale – Міжнародна асоціація валютних дилерів (м. Цюрих).

at call – на вимогу. Стосовно коштів, що надаються на першу вимогу.

at or better – “за даною ціною чи кращою”. Вказівка про купівлю чи продаж за обумовленою чи кращою ціною.

at par – по номіналу. Номінальна чи оголошена вартість акцій чи цінного паперу.

at sight – при поданні (стосовно векселів). Платіж після подання векселя, на відміну від платежу на обумовлену дату.

at the close – під закриття. Наказ здійснити угоду перед самим закриттям ринку.

at the opening – до закриття. Наказ здійснити угоду відразу після відкриття ринку.

authorised capital/stock – максимальна сума випуску акцій, яка дозволена акціонерами, на відміну від фактичної суми.

authorised dealer – офіційний дилер. Банк чи інший фінансовий інститут, уповноважений урядом чи центральним банком на здійснення валютних операцій. Повноваження можуть поширюватись і на здійснення угод шляхом цінних паперів чи товарів на відповідних ринках.

authority to purchase/negotiate – право на купівлю (переговори). Ситуація, коли рахунки, що виставлені покупцеві, разом із документами на відвантаження здаються в один з лондонських банків, які представляють інтереси покупця; після перевірки правильності оформлення документів банк викупує рахунки у експортера.

automated Clearing house (ACH) – Автоматизована клирингова палата.

automated teller machines (ATM) – автоматизовані касові апарати.

aval – платіж по переказному векселю, гарантованому підписом (авалем) третьої особи.

average life – “середня тривалість життя”. Термін дії кредиту з врахуванням його погашення чи виплат у фонд відшкодування.

averaging – усереднення. Додаткова купівля чи продаж акцій, облігацій чи товарів за різними цінами з метою вплинути на середню ціну.

away – “в бік”. Певна ціна угоди чи котирування, що не відповідає поточному рівню цін на ринку.

В

baby bond – “дитяча облігація”, емітована номіналом меншим за стандартний (1 тис. дол.).

back to back credit – компенсаційний акредитив. У зовнішній торгівлі – кредит, відкритий банком чи іншим фінансовим інститутом за рахунок другого кредиту.

back to back loan – компенсаційна позика. Угода про надання позики в іноземній валюті в обмін на позика у вітчизняній валюті, що має за мету запобігати чи нейтралізувати валютний ризик чи валютні обмеження.

backing and filling – “підтримка і наповнення”. Спекулятивний ринок, де ціни часто, але в незначній мірі підвищуються чи понижуються, рівень цін помітно не змінюється.

backing support – забезпечення випуску банкнот золотом чи сріблом.

backwardation – ситуація на товарному і валютному ринках, коли за угодами з умовою негайного постачання чи з умовою постачання в найкоротший термін передбачається премія (надбавка) до ціни термінової угоди.

balance certificate – сальдовий сертифікат. Видається акціонеру замість

акціонерного сертифікату під час продажу частини вказаних у ньому акцій.

balance for official financing – баланс офіційного фінансування. В Англії (якщо мова йде про статистику платіжного балансу) – включає в себе баланс поточних рахунків, загальну суму капіталовкладень і інші потоки капіталу, а також статтю “помилки та пропуски (в балансі)”; відображає зміни резервів із врахуванням наданих і отриманих урядом позик.

balance of payments – платіжний баланс. Систематизована реєстрація розрахунків певної країни з іншими країнами за даний період по торгових угодах, наданню послуг, руху капіталів і односторонніх переказах.

balance of trade – торговий баланс. Грошове вираження сальдо експорту і імпорту товарів певної країни.

balance sheet – баланс, балансовий звіт. Коротка характеристика активів і пасивів на певну дату. Не відображає точно фінансовий стан, оскільки містить як фактичні, так і оцінні дані.

balance sheet ratios – показники балансового звіту, які характеризують результати діяльності фірми чи підприємства. Основні показники: рівень ліквідності, відсоткове відношення об’єму валового прибутку до величини обороту, відсоткове відношення суми чистого прибутку до суми валового прибутку, відношення суми отриманих кредитів до величини обороту, а також швидкість руху запасів.

balanced budget - збалансований бюджет. Стан бюджету, коли витратна його частина по сумі рівна дохідній.

balloon – “повітряна куля”. Вид позики, за умовою якої останній платіж в її погашення значно більше попередніх; відшкодування всієї суми позики передбачається після закінчення терміну її погашення.

baltic exchange – Лондонська фрахтова біржа, одна з найбільших у світі. На ній підбираються вантажі і кораблі; операції поширюються як на морські, так і на повітряні перевезення. Водночас є центром торгівлі зерном і маслиновими культурами.

band – діапазон, інтервал. Максимально допущене відхилення курсу

валюти платежу по відношенню до валюти, на якій базується валютне застереження.

bank bill – тратта, що виставлена банком чи на банк. Перевага таким траттам перед звичайними надається тому, що вони вважаються надійнішими і враховуються з меншим дисконтом.

bank deposit – банківський депозит. Грошові суми, віддані на зберігання до банку від імені приватної особи, корпорації, державної організації – клієнта банку. У банківській звітності відображаються як пасиви.

bank holding company – компанія, яка володіє певним банком або контролює його діяльність.

bank line – банківська лінія. Кредитна лінія, відкрита банком клієнту.

bank rate – офіційно встановлена центральним банком країни облікова ставка. Іноді має значення процентної ставки комерційних банків по звичайній позиці.

bank release – банківський дозвіл на отримання товару покупцем, котрий видається після отримання платежу по векселю.

bank return – банківський звіт. Короткий звіт центрального банку, який відображає його фінансовий стан. Друкується щотижня чи щомісячно.

bankers acceptance – переказна термінова тратта, виставлена на банк і акцептована ним. Одна із форм надання банківського кредиту імпортеру. Звичайно реалізується під час відкриття акредитиву у зовнішній торгівлі.

bankers draft – банківська тратта. Оплачується під час пред'явлення; виставляється самим банком чи від його імені; прирівнюється до готівки і не може бути поверненою без оплати. Часто використовується у зовнішній торгівлі.

bankruptcy – банкрутство. Компанія формально стає банкрутом після рішення суду про її неспроможність розрахуватися по боргових зобов'язаннях.

bankwire – комп'ютеризована система обліку спеціальною діловою інформацією, яка з'єднує великі приватні банки.

BANs (bank anticipation notes) – векселі облігаційного випуску.

bar – сума в 1 млн. фунтів стерлінгів.

bardepot – бардепот. Система резервних вимог на кошти, позичені за кордоном. В Німеччині – умова, що зобов'язує резидентів, що отримують позику в іноземній валюті, віддавати їх певну частину на безпроцентні рахунки в центральний банк країни.

bargain – торгова або біржова угода.

base currency – базова валюта, по відношенню до якої котируються інші валюти в певній країні чи фінансовому центрі, наприклад, долар США чи фунт стерлінгів.

base rate – базова ставка. Річна процентна ставка, на основі якої англійські банки визначають рівень різних видів ставок за кредит.

base year – базовий рік. Рік, прийнятий за базу при визначенні економічного індексу.

basic balance – баланс платежів по поточних і депозитних рахунках руху капіталів.

basic point – базовий пункт. Одиниця виміру (зазвичай 1/10 відсоткового пункту) руху процентних ставок, курсів валют чи дохідності облігацій.

bear – “ведмідь”, біржовий спекулянт, який одержує прибуток “граючи” на зниження курсу (ціни) цінних паперів і валют.

bear covering – ситуація, коли “ведмеді”, які продали валюту, товар чи цінні папери, купують їх знову для покриття.

bear market – ринок “ведмедів”, на якому ціни в цілому падають і спостерігається тенденція прискорення цього падіння.

bear raid – “напад ведмедів”. Активний продаж “без покриття”, який проводять крупні торговельники з метою знизити рівень цін для вигідної купівлі товару за нижчою ціною.

bear squeeze – тиск на “ведмедів”. Заходи, які офіційно застосовують центральні банки для того, щоб на валютних ринках чинити опір спекулянтам, які грають на пониження цін без покриття.

bearer – векселетримач векселя, платіж по якому здійснюється тим, хто

його пред'являє.

bearer bond – облігація на пред'явника (на відміну від іменної облігації).

bearer depositary receipts – депозитне свідоцтво на пред'явника.

bearer security – цінний папір, по якому платежі здійснюються тому, хто його пред'являє на його ж вимогу.

below the line – нижче лінії. Частина бюджету, яка складається із поступлень, пов'язаних із погашенням заборгованості і витрат, фінансованих за рахунок позики.

benchmark – база. Стосовно конкретного часу реальні економічні дані, які використовуються як основа для порівняння.

Berne Union – Бернський Союз. Міжнародний союз кредитних та інвестиційних страхувальників, заснований в 1934 р. в м. Берні для вивчення методів страхування експортних кредитів.

best effort – найкращим чином. Продаж по досяжній ціні цінних паперів, що залишилися після передплати.

bid – зобов'язання купити товар, цінні папери за певну ціну, наприклад, по курсу, по якому дилер купить чи візьме в борг валюту.

bid and asked – ціни покупця і продавця.

bid market – ринок продавця (перевищення попиту над пропозицією).

big board – демонстраційне табло Нью-Йоркської фондової біржі.

bilateral clearing – двосторонній кліринг. Взаємозалік платіжних вимог по зовнішній торгівлі двох країн.

bill broker – вексельний маклер, фірма чи приватна особа, яка спеціалізується на купівлі і продажу векселів.

bill of exchange – переказний вексель, тратта, що містить письмовий наказ векселетримача (трасанта), адресований платникові (трасатові) сплатити третій особі (ремітентові) певну суму грошей у певний термін.

bill of lading – коносамент. Розписка капітана судна, що підтверджує прийняття вантажу на борт; містить повний опис вантажів, які відправляються.

block positioner – дилерська фірма, яка володіє пакетами цінних паперів

для їх продажу об'єднаним в групи клієнтам.

block trading – продаж крупними партіями, що містять понад 10 тис. акцій.

blocked accounts – блоковані рахунки. Банківські рахунки, виплата по яких не може здійснюватися вільно; рахунки, заморожені по політичних причинах.

blocked currency – блокована валюта, циркуляція якої контролюється урядом; використовується для платежів тільки всередині однієї країни.

blue chips – “голубі фішки”. Звичайні акції найвідоміших крупних компаній, які зарекомендували себе високими показниками доходів і сплачуваних дивідендів та результатами діяльності, які перевищують середній рівень.

blue sky laws – в США закони штатів, прийняті для захисту покупців і для запобігання випуску сумнівних паперів.

board order – наказ про купівлю чи продаж товару, цінних паперів у випадку, коли ціни досягають певного рівня.

“bobtail pool” – “неповноцінний союз”. Формальне об'єднання групи учасників фінансових ринків, члени якої діють практично незалежно один від одного.

bond – облігації. Цінний папір, що засвідчує внесення його власником певних коштів і підтверджує зобов'язання емітента відшкодувати власникові номінальну вартість цього цінного паперу в передбачений у ньому термін із виплатою фіксованого процента (якщо інше не передбачене умовами випуску).

bond anticipatory notes (BANs) – короткотермінові кредитні зобов'язання влади штату чи муніципалітетів, які випускаються з метою привернути кошти для фінансування певних проектів. Ці зобов'язання повинні бути покритими випуском облігацій.

bond indenture – облігаційний контракт. Офіційний документ, який визначає обов'язки емітента облігації і права її власника.

bond market – ринок облігацій. Основний чи вторинний ринок цінних

паперів, випущених урядом, муніципалітетами чи корпораціями.

bond (performance) – форма гарантії, згідно якої під час порушення умов контракту банк виплачує певну неустойку.

bond yield – рівень щорічного доходу по облігації, виражений у відсотках стосовно до ціни. Розрізняють три види відсоткового доходу: номінальний, поточний і дохід, отриманий під кінець терміну дії облігації.

bonus issue – випуск безплатних акцій для розподілу їх серед акціонерів певної компанії, зазвичай пропорційно тій кількості акцій, які вже їй належать.

book – термін використовується дилерами для позначення ситуації коли його можливості продати чи купити іноземну валюту повністю вичерпані.

book entry securities – усі випущені в обіг цінні папери, інформація про які закладена в пам'ять EOM.

book value – балансова вартість, “книжковий” капітал. Відношення суми нетто-активів до числа випущених акцій.

booked – бухгалтерський запис про угоду, укладену за кордоном.

boom – швидке і стабільне підвищення цін та ділової активності.

border tax adjustment – система знижок з мита в міжнародній торгівлі.

borrowing requirement – потреби уряду в коштах для фінансування дефіциту бюджету і поточних платежів.

bottomry bond – бодмерейний договір. Документ, що підтверджує заставу судна і вантажу як забезпечення позики, терміново необхідної для завершення перевезення.

bracket – перелік різних груп менеджерів і гарантів, що приймають участь у синдикатних займах. Головні директори, гаранти і т.д. включаються у алфавітний список за відповідними категоріями.

break – швидке і різке падіння цін.

bridge financing – тимчасове, перехідне фінансування.

british clearers – британські клирингові будинки. Великі клирингові банки, які домінують при залученні депозитів і наданні короткотермінових кредитів в фунтах стерлінгів на внутрішньому грошовому ринку Великої

Британії.

broadcast – спосіб створення синдикату єврокредитів шляхом розсилання телексом чи поштою запрошень прийняти участь в ньому різних потенційних кредиторів.

broken period – термінова валютна угода на нестандартний термін.

broker – брокер. Акредитований (зареєстрований) агент з купівлі/продажу цінних паперів чи валюти. Посередник, дилер з торгових операцій. На фінансовому і валютному ринку брокери з'єднують покупців і продавців, але не укладають угод за свій розрахунок.

brokerage – винагорода чи комісійні, що виплачується брокеру за послуги.

broker's line – брокерська лінія. Прямий зв'язок між брокерською конторою і дилерською кімнатою в банку.

brussels tariff nomenclature – єдиний метод класифікації товарів для здійснення митного контролю.

bubble – “мильна бульбашка”. Збанкрутіла операція, або така, що не мала успіху.

buck the trend – йти проти ринку.

bucket shop – нелегальна організація чи організація із сумнівною репутацією, що веде незаконні угоди купівлі/продажу товарів чи цінних паперів.

budget – бюджет. Офіційне чи урядове повідомлення про дії чи очікувані доходи та витрати. Термін вживається і в тому випадку, коли мова йде про фінансове планування в корпораціях.

buffer stock – резервний капітал. Запас товарів, накопичений певною міжнародною асоціацією для стабілізації цін та пропозицій.

buffer stock financing facility – резерв фінансування МВФ. У випадку виникнення фінансових труднощів країна-член МВФ має право на отримання допомоги за рахунок цього резерву (до 50% своєї квоти по внескам в Міжнародний резервний фонд МВФ).

building society – будівельне товариство. Організація, що приймає депозити і виплачує по них відсотки, а також надає позики для купівлі будинків під заставу.

bulge – різке підвищення цін.

bull – “бик”. Інвестор, що купує товари чи цінні папери в очікуванні підвищення цін.

bull market – ринок “биків”. Ринок, на якому спостерігається тенденція можливого підвищення цін в результаті високого попиту.

bullet bond – єврооблігація, яка гаситься тільки після закінчення вказаного в ній терміну.

bullion – золото, срібло чи інший благородний метал у вигляді злитків.

buoyant – стан ринку, на якому в зв'язку із загальними несприятливими умовами, легко підвищуються ціни.

busted convertible – “дуті акції”. Конвертовані акції фактично не мають цінностей, якщо ціни акцій, що їх підтримують, швидко падають.

buy a spread – “відкупити маржу”.

buy at best – доручення на купівлю необхідної кількості товару без встановлення ліміту ціни.

buy back price – викупна ціна.

buy on close – купівля в кінці операційного дня на біржі.

buyer credit – купівельний кредит. Різновид фінансування експортера, коли імпортер бере в банку позику, щоб розплатитися з експортером.

buyer's option – вибір покупця. Умова укладання в певний термін термінового контракту, за яким покупцю надається право вибору терміну постачання чи сорту товару.

buyer's over – ціна покупця. Дійсна і після закінчення роботи біржі.

buying on shoestring – купувати з “мінімальним прибутком”.

buying rate – курс покупця. Ціна валюти, яку пропонують покупці.

buy outright – купувати цінні папери і платити готівкою у повному обсязі.

С

cable – курс долара США до фунта стерлінгів під час угоди за умови негайного постачання.

cable transfer – телеграфний переказ коштів.

calendar – план чи розклад (офіційний чи неофіційний) випуску нових цінних паперів на внутрішньому і міжнародному ринках капіталу.

call – час операційного дні біржі, коли фіксуються ціни за ф'ючерсними угодами (наприклад, на момент відкриття, перед перервою і на момент закриття біржі).

call feature – право емітента викупити за обумовленою ціною частину випущених ним облігацій до кінця терміну викупу.

call loan – позика до запитання. Кредит, що надається комерційними банками на вимогу власника капіталу і гаситься боржником у будь-який час.

call money – відсотковий грошовий вклад, який виплачується вкладнику на його вимогу.

call option – умова угоди, за якою її власник має право купити певну кількість товару чи цінних паперів за заздалегідь встановленою ціною на певну дату чи обумовлений період.

call price – ціна, за якою американські облігації можуть бути викуплені, як правило, по номіналу чи з незначною премією.

call rate – відсоткова ставка по онкольним позикам.

call rule – офіційна ціна покупця перед закриттям біржі, чинна до відкриття біржі на наступний день. Формується як наслідок конкуренції.

callable bond – облігація, яка може бути погашеною до наступлення терміну погашення за заздалегідь обумовленою ціною.

callable capital – неоплачена частина позичкового капіталу компанії, яка може бути витребувана до оплати.

canadian agencies – канадські агентства. Банки-агенти, створені

канадськими банками в США.

cancelled check – анульований, оплачений чек.

capacity utilisation – коефіцієнт використання виробничих потужностей (компанії, галузі, виробництва, економіки) – важливий показник економічної активності.

capital – власність компанії у вигляді вартості випущених нею акцій за балансовою оцінкою і накопичених чистих доходів.

capital account – статті платіжного балансу, які не є включеними до рахунків поточних операцій, які відображають інвестиції, кошти на депозитних рахунках, військові витрати і економічну допомогу іншим країнам.

capital allowances – податкові знижки, зроблені під час купівлі засобів виробництва, які використовуються компанією.

capital employed – капітал, що використовується з підприємницькою метою.

capital formation – дохід у вигляді приросту капіталу. Збільшення вартості активів на момент їх продажу у порівнянні із вартістю на момент купівлі.

capital gearing – взаємозв'язок між різними видами капіталу, який використовується фірмою.

capital goods – основні фонди (виробничі будівлі, споруди, машини, устаткування).

capital intensive – капіталоемний (про ріст виробництва продукції в основному за рахунок збільшення затрат на основні фонди у порівнянні з іншими затратами).

capital investment – державні чи приватні капіталовкладення в основні фонди.

capital leverage – підвищення дохідності капіталу.

capital market – ринок позикових коштів. На ньому здійснюються операції по середньотерміновому і довготерміновому фінансуванню – на відміну від грошового ринку, де здійснюються переважно операції по

короткотерміновому фінансуванню.

capitalisation – капіталізація, перетворення у капітал. Ринкова оцінка акцій, випущених фірмою, капіталу компанії і його складових частин (власні і залучені кошти).

carat – карат. Одиниця чистоти золота. Чисте золоте – 24 карата.

carriage – вартість і спосіб доставки вантажу.

carries (на Лондонській біржі металів) – одночасна купівля однієї і продаж іншої партії товару.

carry – вартість фінансування; позиція (сальдо) фінансових інструментів.

carrying charge – вартість зберігання наявного товару, до якої входить страхування, складові витрати і платіж відсотків.

carryover – відстрочування виконання угоди на біржі до наступного періоду шляхом виплати процентів.

cash commodity – готівковий товар на відміну від товару, що є об'єктом термінових угод.

cash delivery – постачання цінними паперами у день продажу.

cash flow – потік грошової готівки.

cash management bill – короткотермінові векселі казначейства з терміном сплати від 1 до 20 днів, які випускаються для забезпечення балансу до поступлення в казну податків.

cash market – ринок готівкового товару.

cash ratio – відношення готівки до загальної суми зобов'язань по депозитах.

cash settlement – розрахунок готівкою.

CCC (Commodity Credit Corporation) – Державна товарно-кредитна асоціація США. Створена в 1983 р. з метою врегулювання і фінансування програми стабілізації цін і виробництва, які здійснюються міністерством с/г США.

cease – and – desist order – наказ “перестати і утримуватись надалі”. В США – наказ, що публікується після попереднього пояснення своїх дій з боку

банку чи окремого керівника банку, припинити незаконну, небезпечну чи помилкову банківську діяльність.

central bank – центральний банк. Здійснює урегулювання національної грошової системи: контролює кредитну систему, діяльність комерційних банків і випуск грошових знаків, контролює валютну касу країни, є урядовим банкіром. Зазвичай контролюється урядом країни.

central government borrowing requirement (CGBR) – потреба центрального уряду у позикових коштах. В Англії – різниця між урядовими витратами і доходами, виключаючи витрати і доходи муніципальних органів.

central rate – курс національної валюти по відношенню до ЕКЮ; прийнятий в рамках Європейської валютної системи для кожної валюти; дозволяє об'єднати валюти в систему фіксованих паритетів, на базі яких визначаються взаємні курси валют всіх країн системи.

certificate of deposit (CD) – депозитний сертифікат. Свідоцтво про терміновий відсотковий вклад в комерційному банку. Опублікований розмір ставки по таких депозитах показує, на яких умовах банк приймає кошти на вклад.

charge account – кредит по відкритому рахунку.

charterparty – фрахтований контракт, по якому фрахтувальник отримує у своє розпорядження судно для перевезення вантажів по певному маршруту чи на певний термін. Такий контракт може бути прийнятим банком як забезпечення платежу по кредиту, наданому судновласнику.

chartering agent – брокер, що спеціалізується на фрахтуванні тоннажу.

charterparty assignment – фрахтове асигнування. Договір, згідно якого сума, що призначена для виплати судновласнику, вноситься в банк для забезпечення наданого йому кредиту.

charting – створення діаграм і графіків під час аналізу ринку з метою визначення його стану і для прогнозування руху цін чи середньої ціни.

CHIPS (clearing house interbank payment system) – комп'ютеризована система міжбанківських розрахунків, яка з'єднує членів Нью-Йоркської

розрахункової палати і інших клієнтів.

CIF (cost, insurance and freight) – вартість, страхування, фрахт. Ціни сіф містять вартість товару, його страхування і постачання. Виконання цієї умови підтверджується передачею продавцем покупцеві рахунка, страхового поліса і коносаменту на відвантажений товар (зазвичай через банк).

clausd bill of exchange – вексель, в якому вказані особливі умови оплати.

clean – вживається стосовно коносаменту чи векселя, коли мається на увазі відсутність передавальних надписів чи записів, які підтверджують зіпсутість вантажу, який перевозять.

clean float – коливання курсу валюти на валютних ринках за відсутністю офіційної підтримки (втручання).

clean up – “зірвати” великий прибуток.

clear – остаточний розрахунок.

clearance – угода, оформлена в розрахунковій палаті.

clearing – кліринг. Система безготівкових розрахунків за товари, цінні папери та послуги, що базується на зарахуванні взаємних вимог та зобов'язань.

clearing bank – банк, що входить в національну систему взаємозаліку платежів по чеках.

clearing house – розрахункова палата. Організація, яка здійснює розрахунки за угодами, які були укладені на товарній та фондовій біржах, і контроль за їх виконанням.

clearing house funds – платежі, які здійснюються через комп'ютеризовану розрахункову систему.

clearing member – фірма-член розрахункової палати.

clearing price – щоденна ціна, за якою розрахункова палата здійснює розрахунки по всіх угодах між її членами.

close – закриття біржі, кінець операційного дня.

closed end (investment company) – інвестиційна компанія, яка має фіксовану структуру капіталу, тобто певне і незмінне число акцій, які поступають у продаж на вторинному ринку.

closed position – закрита позиція. Завершення розрахунків за угодою – купівля товару (цінного паперу) після його продажу чи, навпаки – продаж після купівлі.

closing out – угода, яка закриває довгу чи коротку позицію.

closing price – діапазон цін, зареєстрованих на біржі перед її закриттям.

club – розподіл уповноважень між банками синдикату, який надає кредит на Євзоринку.

co-financing – спільне фінансування певної країни комерційними банками і такими міжнародними інститутами, як МВФ, МБРР.

collateral – застава. Майно чи інші цінності, що є забезпеченням позики (іноді на умовах, визначених центральними банками).

co-manager – співменеджер. Під час випуску цінних паперів емітенти чи гаранті запрошують від 2-х до 10 співменеджерів, на яких лягає відповідальність за визначення цін і розміщення акцій.

commercial bank – комерційний банк. Банк, який спеціалізується на короткотерміновому кредитуванні промисловості і торгівлі, а також на різних видах банківського обслуговування приватної клієнтури (ведення поточних рахунків, надання комерційних, споживацьких і іпотечних позик).

commercial paper – простий чи переказний вексель корпорації, урядового агента чи банківської холдинг-компанії, який, як правило, не має спеціального забезпечення, але є підкріплений невикористаними банківськими кредитними лініями і застосовується для короткотермінового кредитування.

commercial transaction – валютна угода з небанківським партнером.

commission – комісія. Пропорційна (до суми угоди) винагорода агенту за його роботу.

commission house – брокерська фірма, яка здійснює угоди на існуючий товар чи термінові угоди за дорученням клієнтів і отримує дохід за рахунок комісії, одержаної від клієнта.

commitment fee – комісія, яка виплачується банку за невикористану частину кредиту.

commodity exchange – товарна біржа.

common stock – звичайна акція.

compensation trade – компенсаційна торгівля. Система торгівлі, за якої експортер дає свою згоду на отримання товарів в рахунок платежу з країни-імпортера.

compensatory financing – передбачене МВФ короткотермінове фінансування країни – члена МВФ для компенсації коливань у вартості експорту, які викликані обставинами, що не залежать від даної країни.

competitive devaluation – конкурентна девальвація. Девальвація національної валюти з метою підвищення конкурентоздатності національного експорту.

competitive trader – член Нью-Йоркської фондової біржі, що торгує акціями на свою користь.

composite index – складений індекс.

compound journal entry – складний бухгалтерський запис.

comptroller of the currency – контролер грошового обігу. Офіційний представник державного казначейства, відповідальний за контроль над діяльністю банків.

conditionality – умови отримання певною країною кредиту від МВФ в залежності від мети його використання.

consolidated annuities (consols) – консолідована рента. Консолі, державні процентні папери, вперше сконсолідовані в одну позичку в 1751 році.

consolidated balance sheet – консолідований баланс. Баланс корпорації і її дочірніх фірм.

consolidated fund – консолідований фонд. Рахунки казначейства, на які поступають доходи від оподаткування, що йдуть згодом на фінансування урядових витрат.

consolidated tape – біржове зведення в якому, починаючи з 1975 р., повідомляється про угоди по зареєстрованих цінних паперах на Нью-Йоркській фондовій біржі і на регіональних фондових біржах.

consortium bank – спеціалізований банк, акціонерами якого є у рівних частках декілька інших банків, як правило, створюється для проведення крупномасштабних фінансових операцій на євrorинках.

consumer price index – індекс споживчих цін. Відображає динаміку вартості “кошика” споживчих товарів і послуг.

continental depositary receipt (CDR) – континентальна депозитна розписка. Документ на пред’явника, який дозволяє купівлю-продаж акцій американських, англійських і японських компаній на європейських ринках.

contract – контракт, угода. Документ, що містить всі умови угоди купівлі/продажу (ціна, пункт постачання, дата постачання на ринку термінових угод).

contract financing – фінансування проектів під заставу комерційного контракту.

contract grades (units) – стандартна система показників якості певного товару, який постачається за терміновою угодою.

conversion premium – конверсійна премія. Виплачується за викуп облігацій до настання терміну їх погашення.

convertibility – оборотність, конвертованість даної валюти в золото. На ринку облігацій – оборотність облігацій в звичайні акції (як правило, тієї ж компанії).

convertible bond/debenture – конвертовані облігації. Випускаються під позиковий капітал з правом конверсії їх через певний термін за заздалегідь встановленою ціною в звичайні чи привілейовані акції.

correspondent – кореспондент. Банк чи інша фінансова організація, що репрезентує інтереси іншої подібної організації в даному місті чи країні.

corset – в Англії – чинне до 1980 р. обмеження на ріст банківського кредиту у вигляді зобов’язань банку розміщувати частину своїх коштів у безпроцентний депозит в Банку Англії на випадок перевищення ліміту кредитування.

co-signer – співдоручальник. Інша (ще одна) особа, що підписалася під

угодою про кредит та прийняла на себе однакові з іншими зобов'язання по ньому.

country risk – регіональний ризик. Пов'язаний з наданням кредиту чи інвестиціями в певні країни.

coupon – купон. Свідоцтво, яке дає кредитору право на отримання процентів.

cover – депозитне покриття, забезпечення “відкритої” позиції чи отриманої позики.

covered interest arbitrage – відсотковий арбітраж з метою страхування.

CQS (consolidated quotation system) – комп'ютеризована система збору і передачі поточних зведень про акції, зареєстровані на біржах США.

crawling peg – “повзуча підтримка”. Метод, за допомогою якого можливе стійке підвищення чи зниження валютних курсів.

credit card – кредитна карточка.

credit history – картотека позикоодержувача.

credit rating – рейтинг загальної кредитоздатності позикоодержувача.

credit risk – кредитний ризик. Ризик невиконання зобов'язань позикоодержувачем, тобто того, що позика залишається непогашеною.

credit scoring system – система оцінки потенційних позичальників.

credit unions – кредитні спілки, які надають своїм членам споживчий кредит за умови погашення його на виплат.

creditor nation – країна-кредитор, в якій сальдо платіжного балансу позитивне.

cross currency exposure – ситуація, коли потреби фірми у певній валюті для обслуговування боргу не забезпечені її фактичними чи потенційними доходами у цій валюті.

cross default – умова в кредитній угоді, за якою невиконання позикоодержувачем своїх зобов'язань по будь-якій іншій кредитній угоді буде розглядатися як невиконання зобов'язань по цій угоді.

cross rate – кросс-курс. Обмінний курс двох валют, встановлений через

курс кожної з них до третьої валюти, як правило, долара США.

cum all – включно все. Означає, що власник отримує всі додаткові переваги від володіння акціями.

cum capitalisation (cum new) – умова випуску акцій, згідно якої їх покупець має право придбати акції нових випусків тієї ж компанії.

cum coupon – право покупця облігації на отримання чергової виплати відсотків по ній.

cum dividend – відображене в ціні акцій право покупця на отримання чергових дивідендів.

cum rights – продаж акцій одночасно з наданням їх покупцям всіх прав акціонерів.

cumulative – як правило, привілейовані акції, які дають їх власникам право на отримання заборгованості по дивідендах до виплати поточних прибутків по звичайних акціях і облігаціях, на які це правило не поширюється

currency availability – умова кредитної угоди, згідно якої допускається заміна валюти кредиту на іншу валюту, якщо перша відсутня.

currency band – межа допустимих коливань курсу валюти.

currency basket – “кошик валют”. Набір валют, середній курс яких береться за основу під час встановлення розрахункової валютної одиниці.

currency clause – валютне застереження. Умова контракту, яка фіксує курс однієї валюти відносно іншої з метою уникнення втрат від девальвації чи ревальвації.

currency exchange – угода між двома компаніями різних країн про надання взаємного кредиту в національній валюті для здійснення взаємних розрахунків.

currency option clause – застереження про валютний опціон. Згідно цього застереження власник єврооблігацій, які були випущені в одній валюті, має право на отримання за своїм вибором основної суми і процентів в іншій валюті.

current account – поточний рахунок.

current assets – поточні активи, оборотний капітал. Фонди корпорації, які

можуть бути швидко трансформовані у гроші.

current liabilities – поточні зобов'язання, заборгованість кредиторам, банкам, податки і дивіденди, що підлягають оплаті.

current liquidity ratio – сума зобов'язань за мінусом поточних (ліквідних) активів, поділена на суму прибутку чи поступлень і помножена на 365 (днів).

current maturity – поточний термін. Період, що залишається до погашення кредиту, цінного паперу чи будь-якого іншого інструменту грошового ринку.

current ratio – співвідношення поточних активів і зобов'язань, визначена по балансу компанії. Різниця між цими двома величинами характеризує чисті поточні активи і є показником ступеню ліквідності.

current yield – поточний, а не кінцевий дохід від цінних паперів. Щорічний дохід, який інвестор забезпечує у результаті придбання цінних паперів з відомим дивідендом за чинними цінами на суму 100 фунтів стерлінгів.

cushion bonds – облігації з “підстилкою”. Облігації з високою купонною ставкою і помірною премією під час продажу надають інвестору захист на випадок кон'юнктури ринку, що йде на зниження.

cycle billing – циклічне (періодичне) фактурування; виписування рахунків-фактур.

D

dated date – дата, з якої починається нарахування відсотків по облігаціях нового випуску.

dated securities – цінні папери з фіксованою датою погашення.

dawn raid – придбання акцій за ціною, яка робить можливою купівлю в короткий термін крупного пакету цих акцій.

daylight exposure limit – тимчасові обмеження, які накладаються на діяльність банку по валютних угодах (протягом робочого дня) або в цілому, або відносно певної валюти.

daylight overdraft – денний овердрафт. Наявність негативного залишку на депозитному рахунку протягом декількох годин робочого дня.

day trading – денна торгівля.

DCE (domestic credit expansion) – показник кредитної активності країни.

dead assets – мертві активи. Активи, які не приносять прибутку.

debit card – дебетова карточка, яка дозволяє негайно здійснити переказ певної суми грошей з поточного чи ощадного рахунку покупця на рахунок продавця.

debit leverage – дебетовий приріст прибутковості.

debt defeance – законне анулювання боргу.

debt equity ratio – відношення суми по сукупних зобов'язаннях чи загальної суми довгострокового капіталу до величини акціонерного капіталу.

debt extinguishment – задоволення зобов'язань, звичайно шляхом платежу, емісії нового боргового інструмента чи переуступки.

debt restructuring – реструктуризація боргу. Зміна в умовах боргового контракту, у відповідності з яким кредитор надає боржнику певну поступку чи пільгу.

debt service cost – видатки на обслуговування боргу.

DCF – discounted cash flow.

defalcation – незаконне привласнення грошей чи іншої власності, яка розміщена на зберігання.

dealer – дилер. Посередник в торгівельних угодах купівлі/ продажу цінних паперів, товарів і валюти.

dealer loan – дилерський кредит. Одноденний кредит, який надається дилеру під заставу.

dealing for new time – купівля чи продаж цінних паперів за останні два дні поточного ліквідаційного періоду із здійсненням розрахунків по укладеній угоді в наступному ліквідаційному періоді.

dealing within the account – угоди купівлі/ продажу цінних паперів, які укладаються протягом одного ліквідаційного періоду.

dear money – “дорогі гроші”. Ситуація, під час якої високий рівень процентних ставок приводить до обмеження кредиту.

debenture – письмове боргове зобов'язання; облигація.

debt management – контроль і регулювання державного боргу за рівнем процентної ставки, по формі власності і термінах погашення цінних паперів.

debt service ratio (requirement) – коефіцієнт обслуговування боргу. Показник, який характеризує витрати, які несе країна у зв'язку з обслуговуванням зовнішнього боргу і, зокрема, державного боргу, боргу приватних підприємств, а також боргу, гарантованого державою.

debtor nation – країна, яка має негативний платіжний баланс.

declaration date – останній термін оголошення опціону.

deed of arrangement – в Англії – угода між позикоодержувачем і кредитором з метою запобігання банкрутства позикоодержувача.

deed of transfer – документ, який дає право компанії перерозподілити акції серед акціонерів.

default – невиконання зобов'язань. Ситуація, коли позикоодержувач не виплачує відсотки чи не гасить основний борг, як це передбачено умовами надання кредиту.

defensive stocks – захищені акції. Високодохідні акції, які мають низьке відношення ціни до доходів. Очікується, що ціни на них будуть помірно рости.

deferred deliveries – відстрочене постачання.

deficiency payments – система підтримки цін на с/г продукцію в Англії до її вступу в ЄЕС.

deficit – дефіцит. У платіжному балансі – перевищення суми платежів над сумою поступлень.

deficit financing – дефіцитне фінансування. Бюджетна політика, наслідком якої є утворення дефіциту і збільшення потреби уряду в засобах для його покриття.

deflation – дефляція, спад. Сповільнене падіння чи сповільнений ріст цін на грошово-кредитному ринку.

deflator – дефлятор. Показник розбіжності між реальним і номінальним валовим національним продуктом.

delivery (commodities) – постачання, здача/прийняття товару, прийняття фінансового інструменту, фактичне чи передбачуване у терміновому контракті.

delivery month – місяць виконання термінових контрактів.

delivery notice – повідомлення про постачання. Письмове повідомлення розрахункової палати про намір продавця поставити фізичний товар проти відкритої ним короткої позиції по терміновій угоді.

delivery points – пункти постачання. Пункти (визначаються товарними біржами) про те, куди можуть постачатися товари чи фінансові інструменти, які є продані згідно термінової угоди.

delivery price – ціна постачання. Встановлюється розрахунковими палатами на постачання товарів згідно термінових угод.

delivery price – ціна постачання. Встановлюється розрахунковими палатами на постачання товарів згідно термінових угод.

demand deposit – вклад (рахунок) до запитання. Банківський депозит, який може бути вилученим вкладником на першу його вимогу.

demand line of credit – кредитна лінія. Домовленість з банком про надання кредиту на першу вимогу.

demand pull – інфляція попиту; ситуація, коли платіжездатний попит на товари випереджає їх пропозицію.

depletion accounting – метод бухгалтерського обліку, який полягає в зіставленні витрат і доходів окремо згідно кожного виду ресурсів в кожному звітному періоді.

deposit ceiling rates of interest – максимальні відсоткові ставки по депозитних ощадних рахунках в комерційних банках, взаємоощадних банках, кредитних асоціаціях і ощадних товариствах.

depository receipt – депозитне свідоцтво. Документ, який підтверджує право його власника на кошти, вкладені на депозит.

depreciation – обезцінення, зменшення балансової вартості основного

капіталу фірми за час його використання.

depth of market – “глибина” ринку. Масштаби ділової активності, які не викликають зміни цін.

desk – стойка. Скорочена назва спеціального операційного підрозділу Федерального резервного банку Нью-Йорка.

devaluation – девальвація. Зниження офіційного курсу чи центрального курсу валюти.

dilution – “розчинення”. Зменшення дольової участі акціонерів у розподілі чистого доходу в результаті збільшення акціонерного капіталу.

direct investment – пряме капіталовкладення, прямі інвестиції.

direct paper – комерційні папери, продані емітентом безпосередньо інвесторам.

direct placement – пряме розміщення нових випусків цінних паперів безпосередньо серед інституційних інвесторів, а не по передплаті.

direct quotation – пряме котирування. Курс іноземної валюти, виражений в одиницях місцевої валюти.

dirty bill of lading – “брудний” коносамент. Коносамент, в якому зроблені застереження про стан (якість) перевезеного товару.

dirty float – плаваючий курс валюти, який штучно підтримується завдяки втручанням влади, а не визначається ринковими умовами.

discharging – передача товарів чи коштів, які зберігалися довгий час.

discount – дисконт. Знижка, процент, що беруть банки під час обліку векселів; обліковий процент.

discount bond – дисконтна облігація. Продається за ціною, нижчою номінальної, і, як правило, на вторинному ринку.

discount house – облікові установи. Фінансові установи в Лондоні, що здійснюють на внутрішньому грошовому ринку операції купівлі/продажу казначейських і звичайних векселів. На теперішній час нараховується 12 облікових установ, що мають особливі стосунки з Банком Англії.

discount market – дисконтний ринок. Внутрішній грошовий ринок

Великобританії.

discount rate – дисконтна ставка. Процентна ставка, яку центральний банк вилучає при обліку урядових цінних паперів або при наданні кредиту проти забезпечення у вигляді цих паперів.

discount securities – кредитні зобов'язання, які випускаються в обіг з дисконтом і оплачуються після настання терміну їх погашення за повною (номінальною) вартістю, наприклад, казначейські векселі.

discount window – облікове вікно. Позикові кошти, надані федеральними резервними банками вибраним депозитним установам.

discounted cash flow – сума, що отримана дисконтуванням потоку готівки.

disposal value – очікувана сума, яка може бути виручена, наприклад, від продажу активів.

dividend – дивіденд. Частина прибутку акціонерного товариства, котра щорічно розподіляється серед акціонерів після сплати податків, відрахувань на розширення відтворення та до страхових (резервних) фондів, сплати процентів за банківський кредит.

dividend cover – покриття по дивідендах. Число, яке є показником того, у скільки разів прибуток компанії перевищує суму виплачених нею дивідендів.

dividend yield – процентне співвідношення поточного дивіденду і ринкової вартості акції.

documentary credit – документарний акредитив. Один із основних видів міжнародних банківських розрахункових операцій; угода, згідно якої банк-емітент, що діє за дорученням клієнта (наказодавця акредитива) повинен протягом певного часу (терміну акредитива) виплатити зазначену суму (суму акредитива) третій особі (бенефіціарові).

“dollar bonds” – доларові облігації. Муніципальні облігації, для яких котирування публікується в доларових цінах.

double call – угода про викупний фонд, згідно якої позикоодержувачі зобов'язані щорічно викуповувати певну кількість облігацій з правом подвоїти

суму облігацій, що підлягають викупу в цьому році.

double-entry bookkeeping – подвійна бухгалтерія.

double option – подвійний опціон. Надає право купити чи продати товар.

double taxation – подвійне оподаткування. Стягнення двох різних податків з одного джерела доходів чи з капіталу.

dow (the) – промисловий індекс Доу-Джонса. Індекс акцій 30 відомих промислових компаній на Нью-Йоркській фондовій біржі.

draft – тратта. Письмовий наказ кредитора боржнику сплатити певну суму третій особі.

drawdown – отримання коштів від фінансових установ. Кошти складаються із кредитів МВФ, кредитів у євровалютах від банків чи корпоративних кредитів, гарантованих вітчизняним банком.

drawer – трасант. Особа, що видає трату (переказний вексель), тобто переводить своє платіжне зобов'язання на іншу особу.

drawing – виписування трати (векселя).

droplock loan – середньотерміновий кредит, наданий за плаваючою ставкою і автоматично трансформований в облігації з фіксованою ставкою у випадку, якщо розмір процентної ставки знизиться до заздалегідь обумовленого рівня.

dual listing – подвійна реєстрація. Реєстрація цінного паперу більш ніж на одній фондовій біржі.

dual pricing – подвійна система цін.

due bill – вексель, який підлягає оплаті.

due date – дата закінчення терміну угоди; дата, коли облігація, вексель чи інше свідоцтво боргу оплачується.

dumping – демпінг. Продаж товарів на ринках інших країн за цінами нижчими від витрат виробництва (собівартості цих товарів) з метою отримання конкурентних переваг в експорті на той чи інший ринок.

dynamiter – “динамітчик”. Енергійний дилер, який продає ненадійні цінні папери.

Е

eagle – “Орел”. Американська золота монета вартістю 10 доларів.

earning assets – доходні активи, які приносять банку дохід.

earning power – спроможність компанії отримувати прибуток, достатній для того, щоб покрити свої потреби і виплатити дивіденди акціонерам.

earning yield – умовний відносний показник дохідності.

ease – послаблення. Повільне чи незначне зниження ринкових цін.

ease off – повільне зниження. Ситуація, коли курси цінних паперів помірно знижуються, не дивлячись на відсутність на ринку яскраво вираженої тенденції до реалізації паперів.

easy money – “дешеві” гроші. Ситуація на ринку, коли в результаті грошової політики послаблення обмежень у великій кількості пропонуються грошові і кредитні ресурси.

Edge act – закон Еджа, прийнятий в США в 1919 р. Дозволяє американським банкам створювати філіали для проведення іноземних банківських операцій в США. Такі філіали можуть виконувати ці операції за межами штату, в якому знаходиться “материнський” банк.

effective exchange rate – ефективний валютний курс. Комбінований показник, який має вигляд індексу, що характеризує положення валюти певної країни у порівнянні з валютами основних її торгових партнерів.

effective yield – реальна дохідність. Фактичний розмір відносного прибутку, який отримує інвестор, що тримає, а тоді продає цінний папір.

efficient portfolio – портфель цінних паперів, який забезпечує максимально можливий дохід при заданому ризику чи мінімальний ризик при заданому доході.

either or facility – угода, згідно якої головний офіс банку дозволяє американській фірмі отримати позику в євродоларах чи доларах у відділенні.

either way market – двосторонній ринок. Якщо на міжбанківському

депозитному ринку курси покупця і продавця ідентичні, то ринок називають двостороннім.

eligible bankers acceptance – прийнятний банківський акцепт. Одна з форм безготівкових розрахунків, за якої платник протягом певного терміну повинен прийняти фінансові документи до оплати або у письмовій формі повідомити банк про відмову платити з мотивуванням цієї відмови.

eligible bills/papers – вексельні чи цінні папери, які приймаються Банком Англії для переобліку.

eligible liabilities – прийняті зобов'язання, які включають в резервні активи англійських банків.

endorsement – індосамент. Передавальний напис на векселі, чеку, іншому цінному паперові, який засвідчує перехід прав за цим документом до іншої особи.

equipment trust certificate – траст-сертифікат. Цінний папір чи облігація, яка випускається для оплати купівлі нового обладнання. Як її забезпечення виступає це обладнання. Право власності належить кредитору до моменту погашення суми боргу.

equivalent bond yield – еквівалентний процентний дохід по облігації. Показник дійсного річного доходу по короткотерміновому безпроцентному цінному паперу, купленого з дисконтом.

equivalent taxable yield – еквівалентна, обкладена податком, прибутковість.

eurobond – єврооблігація. Міжнародна звичайна чи конвертована облігація, яка видається державною чи корпоративною організацією в одній із євровалют. Звичайно продається на декількох міжнародних ринках групами чи синдикатами банків чи брокерами.

euroclear – єврокліринг. Комп'ютеризована система взаємозаліку єврооблігацій, керована відділом в м. Брюсселі.

eurocredit – єврокредит. Міжнародний кредит, що надається великими комерційними банками за рахунок ресурсів євровалютного ринку.

eurocurrency – євровалюта. Кошти одного з європейських банків, вкладені на зберігання в банк іншої країни в місцевій валюті, наприклад, євромарки, єврофранцузські франки.

eurodollar – євродолар. Тимчасово вільні кошти в американських доларах, що розміщуються організаціями чи приватними особами за межами США, головним чином у банках західноєвропейських держав. Використовуються для надання кредитів у безготівковій формі.

eurofeds – єврофедс (єврофедеральні кошти). Звичайно переміщуються від закордонної установи одного банку США до закордонної установи іншого американського банку.

eurolines – євролінії. Лінії кредиту, надані банками своїм клієнтам в євровалютах.

euromarket – євrorинок. Міжнародний ринок позичкових капіталів, на якому операції здійснюються в євровалютах.

european currency unit – європейська валютна одиниця (єкю). Регіональна міжнародна валютна одиниця, що використовується країнами-учасниками європейської валютної системи з 13 березня 1979 р.

European Investment Bank – Європейський інвестиційний банк. Міжурядова кредитна організація Європейського економічного співтовариства. Банк надає кредити для спорудження та реконструкції об'єктів, що належать до сфери інтересів країн-членів ЄЕС та асоційованих держав.

European Monetary Co-operation Fund – Європейський грошовий фонд співробітництва. Фінансує членів ЄЕС і регулює їх взаємні вимоги.

European Monetary System – Європейська валютна система. Форма організації стосунків країн-членів ЄЕС у валютній сфері, метою якої є забезпечення стійкого співвідношення курсів національних валют цих держав і тим самим сприяння стабілізації їх зовнішньо-економічних зв'язків.

eurosyndicated loans – євросиндіковані кредити. Банківські кредити на значні суми, які зазвичай надаються терміном від 3 до 10 років синдикатами міжнародних банків, створеними на основі спеціального дозволу. Кредиторами

виступають виключно банки і фінансові компанії. Тому такого типу кредити приватним інвесторам не надаються.

even lot – точний лот. Партія товару, ціна на який визначається офіційним котируванням цін на біржі.

evergreen credit – поновлювальний кредит без конкретної фіксованої дати погашення; банк має право один раз в рік трансформувати його в терміновий кредит.

ex all – без привілей. Позбавлення права отримувати додаткові привілеї по акціях.

ex cap – без капіталізації. Позбавлення права перетворення в капітал доходів по акціях.

ex coupon – без купона, тобто купон до уваги не береться: якщо облігація продається без купону, то продавець не отримує належної йому по купону суми.

ex div – без дивіденду. Виключення права отримати поточний дивіденд по акції.

ex pit transactions – позаринкові угоди. Торгові угоди, укладені поза ринком, біржовим колом.

ex rights – без права. Позбавлення права продавати акції за готівку, передбачене компанією для своїх акціонерів.

excess liquidity – надлишкова ліквідність. Ліквідність банків (готівкові гроші та швидко реалізовані активи), яка перевищує їх звичайну потребу.

excess reserves – надлишкові резерви, які є різницею загальної суми резервів, розміщених у Федеральному резервному банку і загальної суми резервів, необхідної для задоволення резервних вимог, встановлених ФРС.

exchange acquisition – метод виконання наказу про купівлю крупного пакету акцій на Нью-Йоркській фондовій біржі, який полягає в накопиченні пропозицій про продаж акцій і наступному оформленні наказу про їх купівлю.

exchange controls – валютні обмеження. Правила, які введені з метою обмеження чи запобігання певних угод, пов'язаних з іноземною валютою, в

основному між громадянами певної країни. Дозволяють захищати валютно-фінансове положення країни і підтримувати курс її валюти.

exchange distribution – метод виконання наказу про продаж крупного пакету акцій на Нью-Йоркській фондовій біржі, який полягає в накопиченні пропозицій про купівлю акцій і наступному оформленні наказу про їх продаж.

Exchange Equalisation Account – Фонд стабілізації валюти, який контролюється казначейством Великобританії і Банком Англії. До складу його активів входять золоті і валютні резерви країни.

exchange for physical – обмінна угода на біржі. Так звана угода “обмін за готівку”, у відповідності з якою покупець передає продавцю свій довгостроковий ф'ючерсний контракт в обмін на готівковий товар в еквівалентному розмірі чи на відповідний короткотерміновий ф'ючерсний контракт на товар за узгодженою ціною.

exchange gain or loss – курсовий дохід чи курсова втрата.

exchange rate – обмінний курс, згідно якого одна валюта обмінюється на іншу, на золото.

execution by outcry – товарообмінні угоди, які укладаються усно в межах біржового кола.

exempt securities – цінні папери, до оформлення яких Комісія з цінних паперів і бірж не висуває деяких вимог, пов'язаних з їхньою реєстрацією. Це урядові, агентські і муніципальні цінні папери, а також комерційні і цінні папери, розміщені згідно приватної передплати.

exercise – застосування права на купівлю чи продаж, надане умовами контракту про опціони.

exercise notice – ситуація, коли особа, якій надано право опціону, офіційно інформує про свій намір реалізувати право купівлі за раніше встановленою ціною.

exercise price – ціна, по якій власник опціону може купити чи продати відповідний цінний папір.

exotic currencies – “Екзотичні валюти”. Валюти, угоди по яких

здійснюються вкрай рідко і для яких не існує міжнародного ринку.

expiry notice – останній день, коли здійснення права опціону є можливим.

exposure – залежність, незахищеність. Банк, надаючи позику країні чи корпорації, потрапляє в залежність від позикоодержувача. Більшість банків розробляє внутрішні правила, які дозволяють уникати “понадзалежності” від якого-небудь одного позикоодержувача.

extendable maturity – цінний папір, який дає інвестору право у певні дати пролонгувати термін його дії.

extended fund facility (EFF) – кредитна допомога, яку надає МВФ країнам-членам цієї організації, що зіткнулися з економічними труднощами через хронічний дефіцит платіжного балансу.

extension swap – своп з метою продовження терміну.

external accounts – зовнішні рахунки. Рахунки по зовнішніх розрахунках. Рахунки у національній валюті, які належать нерезидентам і ними використовуються.

evening up – вирівнювання. Реалізація прибутку з метою погашення втрат.

even up – “порівну”. Покупці та продавці цінних паперів, чисельність яких приблизно однакова, тобто ринок зберігає стабільність.

F

face value – номінальна вартість, проставлена на лицевому боці документу, який засвідчує певне право, зазвичай облігації чи сертифікату.

facility fee – комісія з надання кредиту, що виплачується банку позикоодержувачами.

factor – агент, комісіонер. Особа, що укладає угоди на комісійній основі.

factoring – факторинг, перепродаж права на стягнення боргів; комерційні операції за довіреністю.

FAS – financial accounting standards – Фінансовий стандарт

бухгалтерського обліку, у відповідності з яким розробляються правила розрахунку.

federal credit agencies – федеральні кредитні агентства. Фінансуються урядом США і надають кредити різним установам (у тому числі і приватним).

Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC) – Федеральна корпорація по страхуванню депозитів. Заснована в США в 1933 р. для страхування рахунків в комерційних та ощадних банках з метою захисту інтересів вкладників.

federal financing bank – федеральний банк фінансування. Отримує кошти з казначейства США для видачі позик федеральним кредитним агенціям.

federal funds – федеральні кошти, федеральні резервні фонди.

Federal Home Loan Banks (FHLB) – 12 банків і рада FHLB, яка здійснює нагляд за операціями всіх федеральних ощадних і кредитних асоціацій.

Federal National Mortgage Association – Федеральна національна іпотечна асоціація. Мета фінансової діяльності – підтримка вторинного ринку звичайних застав та застав урядових.

Federal Open Market Committee (FOMC) – комітет з операцій на відкритому ринку резервних коштів.

Federal Reserve System – Федеральна резервна система (ФРС). Центральна банківська система США, до складу якої входять 12 федеральних резервних банків, які контролюють 12 районів.

fedwire – система електронного зв'язку ФРС США, яка об'єднує офіси ФРС, Раду менеджерів, банки-члени ФРС, казначейство та інші урядові відомства.

fiduciary – довірена особа, траст-агент. Юридична чи фізична особа, яка несе відповідальність за активи чи дії іншого, наприклад, банк, який керує активами певного підприємства.

faduciary issue – фідучійний (непокритий) випуск банкнот, не забезпечених дорогоцінними металами, тобто випуск “на віру”.

fill or kill – виконати чи анулювати. Інструкція щодо купівлі чи продажу

цінного паперу по вказаній клієнтом ціні.

final dividend – дивіденд, виплачуваний компанією в кінці її фінансового року.

financial charge – фінансові витрати. Загальна сума проектних платежів та комісій, вилучених у боржника за надання йому кредиту.

financial institutions – кредитно-фінансові інститути.

financial lease – фінансова оренда.

financial statement – фінансовий звіт щодо фінансового стану чи операцій організації.

financial year – фінансовий рік.

fine rate – низька ставка процента по позиції. Найбільш низькі прийнятні курси з невеликим розривом між курсом покупця і продавця.

fine tuning – точна настройка. Гнучка податкова і грошова політика, яка проводиться у точній відповідності з характером коливань економічної кон'юнктури.

first line reserves – валютні резерви, які входять до складу грошових резервів центральних банків.

fiscal agency services – послуги фіскального агента, які надаються в США федеральними резервними банками уряду країни.

fiscal agent – податковий агент.

fiscal drag – “фінансове гальмо”. Метод здійснення впливу на приватний сектор економіки шляхом збільшення державних доходів за рахунок доходів і грошових коштів приватного сектора.

fixed dates – фіксовані чи стандартні періоди укладення депозитних угод у євровалютах від 1 місяця до 1 року.

fixed deposit – терміновий депозит, вклад на термін.

fixed exchange rate – фінансовий валютний курс.

fixed rate loan – позика з фіксованою ставкою процента, встановлено на весь термін її дії і надана на фіксований період часу.

flat income bond – облігація, ціна якої включає в себе всю суму

невиплачених відсотків.

flier – “авантюра”, “ризик”. Спекулятивне, необдумане зобов’язання, прийняте на біржі.

float – вільне коливання курсу, плаваючий валютний курс.

floating charge – боргове зобов’язання чи переуступка права володіння усіма активами компанії, використовувана як забезпечення кредиту.

floating debt – короткотермінова заборгованість.

floating prime rate – плаваюча облікова ставка для першокласних позикоодержувачів.

floating rate bond – облігація із ставкою процента, що змінюється.

floating rate cd – депозитний сертифікат із ставкою процента, що змінюється.

floating rate note – боргове зобов’язання із терміном погашення від 5-ти до 7 років.

flow of funds analysis – аналіз руху капіталу.

flower bonds – облігації казначейства США з низьким купонним прибутком.

flurries – “пориви”. Короткотерміновий рух цін на біржі, викликаний несподіваною інформацією.

footing – підсумок. Завершальна строка балансу, яка свідчить те, що сукупні активи рівні сумі зобов’язань плюс власні кошти.

foreign bond issue – випуск закордонних облігацій.

foreign credit insurance association – асоціація із страхування закордонних кредитів.

foreign exchange contract – валютний контракт.

foreign exchange risk – валютний ризик. Ризик того, що довга чи коротка валютна позиція може, через несприятливий рух відповідного валютного курсу, бути закрита зі збитками.

form “8 - K” – доповідь, що в обов’язковому порядку представляється Комісії по цінних паперах і біржах (США) будь-якою компанією, чії цінні

папери обертаються на ринку.

forward rate – “курс форвард” (курс термінової угоди). Курс, по якому здійснюються форвардні операції із певним терміном погашення.

franchise – франшиза. Ліцензія великої та відомої фірми дрібному підприємцеві на продаж продукції чи надання послуг під її маркою (товарним знаком).

fraud – обман з метою особистого збагачення із наміром позбавити іншу особу власності.

free reserves - вільні резерви. Перевищення резервів над сумою позичок, отриманих від федеральних резервних банків.

front and fees – комісія, що платиться під час організації позики.

front end loading – збір (комісія), яка значно вища на початковому етапі здійснення кредитної чи інвестиційної угоди, ніж на її більш пізніх етапах.

functional currency – функціональна валюта. Валютна одиниця, яка застосовується під час здійснення більшості операцій, які проводяться компанією чи банком.

full-coupon bond – облігація з повним купоном. Облігація з прибутком по купону, що дорівнює поточній ринковій ставці, і відповідно продається по номіналу.

funding – консолідація боргу. Зміна умов позики щодо часу її чинності (тривалості).

futures – угоди на певний термін. Ф'ючерси. Мають на меті отримання різниці в цінах або курсах акцій з моменту укладання угоди до моменту її реалізації.

G

GAB – General Arrangements to Borrow – загальне положення про позику. Угода 1962 р., укладена країнами – членами Десятки та Швейцарією, у відповідності з якою вони зобов'язуються надавати спеціальні кредити МВФ у

своїх національних валютах для країн – членів Десятки. Для виконання загального положення про позику вимагається колективна згода учасників.

gap – “розрив”. Невідповідність термінів вимог і зобов’язань по банківським операціям.

gapping – розбіжності термінів банківських вимог і зобов’язань, зазвичай в результаті позичання на короткі та розміщення на довгі терміни.

garage – 1) ставити у гараж. Переводити активи чи пасиви куди-небудь, наприклад, в інший центр чи іншій компанії з метою зменшення податків; 2) одна із секцій операційної зали Нью-Йоркської фондової біржі.

gearing – співвідношення між позиченим, привілейованим і звичайним капіталом компанії. Може бути вираженим або в номінальних, або в ринкових величинах. Високий рівень цього показника означає, що виплата по зобов’язаннях чи цінних паперах з першочерговим правом вимоги є більшою, ніж вартість звичайних акцій.

Gen Saki market – ринок Ген Сакі, яким керують японські фірми, які спеціалізуються на торгівлі цінними паперами. Ці фірми здійснюють продаж облігацій на вторинному ринку за умови їх викупу. Цей ринок конкурує з ринками, якими керують банки, зокрема з ринками депозитних сертифікатів та онкольних позик.

General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) – загальна угода про торгівлю та тарифи. Організація заснована в 1948 р. в Женеві як законодавчий та дорадчий орган, який займається питаннями міжнародних торгових відносин.

general mortgage bond – в США використовується для позначення облігації, забезпеченою повною закладною на власність корпорації.

general obligation bond – в США – боргові зобов’язання, які випускаються адміністрацією штату чи муніципалітетом та не обкладаються податком. Забезпеченням облігації слугує повна довіра до емітента, до його кредитоспроможності та здатності обкладати податками.

generalised system of preferences (GSP) – загальна система преференцій.

Зниження тарифів та збільшення квот для сприяння експорту з країн, що розвиваються.

gilt edged – першокласний, особливо надійний. У Великій Британії – цінні папери вищої якості. Державні цінні папери – папери з золотим обрізом, які фактично не можуть бути не погашеними.

give up – втрата в доході внаслідок продажу цінних паперів з одним рівнем доходу і внаслідок купівлі цінних паперів на рівну суму з більш низьким рівнем доходу.

glamour stock – вирашні акції.

glass steagall – закон 1933 р. Забороняє комерційним банкам США виконувати операції з цінними паперами, у тому числі з їх розміщенням, за виключенням операцій з облігаціями під загальне зобов'язання і з деякими видами спеціальних муніципальних облігацій, забезпечених доходами від певного об'єкта, а також борговими зобов'язаннями уряду США.

godown – склад чи складське приміщення на Далекому Сході.

gogo fund – фонд капіталовкладень з високою долею ризику чи загальний інвестиційний траст-фонд, який існує для того, щоб у результаті спекулятивних операцій можна було добитися приросту вартості, що перевищує середній рівень.

going concern – функціонуючий концерн. Нефінансова компанія, припинення діяльності якої не передбачається ринком.

go-go stock – ходовий товар. Партія фондових цінностей, що користується підвищеним попитом на ринку.

gold certificate – золотий сертифікат. Документ, що засвідчує право власності на золото, яке зберігається в уповноваженому чи загальноновизнаному банку-депозитарії.

gold clause – золоте застереження. Обсяг платежу, який прив'язаний до ціни на золото чи виражений безпосередньо у золоті.

gold exchange standard – золотовалютний (дивізний) стандарт. Система, в межах якої національна валюта не може бути використана резидентами для

купівлі золота у центральному банку країни, а центральний банк в структурі своїх резервів має золото у невеликій кількості.

gold fix – процедура встановлення ціни на золото на вільному ринку; виконується 2 рази на день п'ятьма лондонськими будинками, які займаються операціями із золотом.

gold franc – золотий франк. Різні золоті франки все ще фігурують у ряді міжнародних угод для розрахунку активів і пасивів за цими угодами, наприклад, франк Пуанкаре використовується для розрахунків у договорах постачання.

gold pool – золотий пул. Угода, укладена в 1961 р. центральними банками Бельгії, Великобританії, Італії, Нідерландів, США, ФРН, Франції та Швейцарії з метою стабілізації ціни на золото на рівні 35 доларів США за трійську унцію – офіційної ціни на золото, чинної на той час. Золотий пул розірвався в 1968 р. після того, як у 1967 р. Франція відмовилася від участі у цій угоді.

gold reserves – золоті резерви. Частина резервів центрального банку країни у вигляді золота.

gold shares – золоті акції. Акції золотодобувних компаній.

gold standard – золотий стандарт. Грошова система, за якої ціна валюти, що виражена в золоті, встановлюється законом і органи влади повинні бути готовими обміняти на вимогу золото на валюту за встановленим курсом.

gold tranche – золота частка. Перші 25% квоти країни-учасниці МВФ, які вносяться золотом. У деяких випадках ця частка може бути зменшена для нових членів, які переживають труднощі з резервами. Решта квоти вноситься у національній валюті.

good delivery – постачання цінних паперів чи товарів із збереженням встановлених правил.

good funds – хороші кошти. Грошові кошти, до яких негайний доступ є можливим.

good till cancelled (GTC) – наказ брокеру про купівлю чи продаж, чинний до того часу, поки наказ не буде виконаним чи до його відміни замовником.

good trader – добротний товар. Нова партія цінних паперів, яка користується особливим попитом на ринку і може бути розкуплена у повному розмірі.

goodwill – у відношенні активів в компанії – різниця між ціною, за якою підприємство було куплено і його балансовою вартістю.

government broker – урядовий брокер. Брокер фондової біржі, якого призначають для виконання функцій урядового агента на ринку державних облігацій Великої Британії.

Government National Mortgage Association (GNMA) – Державна національна асоціація іпотечного кредиту або Джинні МЕЙ. Заснована в 1968 р. з метою передачі їй деяких функцій Федеральної національної іпотечної асоціації.

governments – урядові папери.

grace period – пільговий період, протягом якого сума основного боргу не погашається. Початок пільгового періоду збігається з початком терміну дії кредиту. Пільгові періоди зазвичай передбачаються умовами кредитування країн, що розвиваються.

gravegard market – “мертвий ринок”. Ринкова ситуація, коли ті, що знаходяться на ринку, не можуть його покинути, а ті, хто залишився за межами ринку, не хочуть попасти на нього.

green currency – “зелена валюта”. Умовна валюта, яка використовується для застосування тарифів, передбачених Єдиною с/г політикою ЄЕС. Курси валют країн-членів ЄЕС виражаються в європейських рахункових одиницях. Ці співвідношення валют і репрезентують собою “зелені валюти”, які є за суттю штучними валютними курсами.

grey market – “сірий ринок”. Неофіційний ринок, чи ринок, який не потрапляє під офіційний контроль.

gross domestic product (GDP) – валовий внутрішній продукт (ВВП).

gross national product (GNP) – валовий національний продукт (ВНП). Загальна вартість товарів та послуг, вироблених за певний період часу в країні,

включаючи державні та приватні витрати, вкладення в основний капітал, нетто зміни оборотних фондів, чистий експорт. Реальний ріст виробництва після врахування росту цін (інфляції).

gross national product deflator – дефлятор ВВП, коефіцієнт перерахунку ВВП в незмінні ціни.

gross national product gap – розрив у ВВП.

gross price – ціна бруто. Ціна без видатків (відрахувань).

gross profit – прибуток-бруто. Прибуток до вирахування податків і затрат.

gross spread – загальна різниця, спред. Різниця між ціною, отриманою емітентом за випущені цінні папери і ціною, заплаченою інвестором за ці цінні папери.

gross yield – дохід-бруто. Дохід по цінних паперах до сплати податків.

gross yield to redemption – дохід-бруто до погашення. Дохід, отриманий по цінних паперах до їх викупу.

group of ten (G – 10) – група десяти. Діє в рамках МВФ. Членами групи є: Бельгія, Велика Британія, Італія, Канада, Нідерланди, США, ФРН, Франція, Швеція і Японія.

growth stocks – акції державної чи муніципальної компанії, які мають перспективи росту.

guaranteed bond – облігація, яка випускається однією компанією і гарантується іншою.

guaranteed stock – привілейована акція з гарантованою виплатою дивідендів.

guide price – одна із систем цін, які використовуються в рамках Єдиної с/г політики ЄЕС.

Н

haircut finance – вживається в тих випадках, коли позика надається на

суму, меншу за повну вартість забезпечення.

handle – “фігура”, “титул”. Загальне ціле число при позначенні котирування курсу покупця і продавця.

hard currency – тверда, конвертована валюта.

hash total – мішанина, підсумкова величина. Сума, що є необхідною лише як контрольна величина, з допомогою якої можна виявити пропуски чи втрату даних при підрахунку.

hedge – хедж. Форма страхування ціни та прибутку у ф'ючерсних угодах.

hidden reserves – приховані резерви (в балансі). Утворюються через навмисне завищення оцінки зобов'язань, необгрунтоване зниження вартості активів, надмірну амортизацію чи інші відхилення від існуючих норм.

hoarding – накопичення, тезаврація. Вилучення дорогоцінних металів, монет та банкнот з обігу з метою накопичення, а не отримання прибутку.

hot money – “гарячі гроші”. Короткотермінові кошти, отримувані в результаті спекулятивних чи арбітражних операцій, які швидко переказуються із однієї країни в іншу з метою отримання прибутку від зміни валютних курсів.

hot treasury bills – “гарячі” казначейські векселі, які мають повний термін обороту на момент їх випуску.

hurdle rate – нижній кордон, межа. Мінімально прийнятний прибуток по інвестиціях.

hypothecation – іпотека. Застава нерухомого майна (будівель, землі) для отримання в банку чи інших фінансових організаціях довготермінового кредиту.

I

IADB (Inter-American Development Bank) – Міжамериканський банк розвитку, заснований у 1959 р.

IBF (International Banking Facilities) – МБУ (мережа установ для проведення міжнародних банківських операцій). Спеціальні установи,

відділення американських банків, організовані при головних офісах у ряді штатів США.

IDA (International Development Association) – Міжнародна асоціація розвитку, філіал Міжнародного банку реконструкції і розвитку.

IFC – International Finance Corporation – Міжнародна фінансова корпорація.

IMC – International Monetary Conference – Міжнародна валютна конференція, організована Американською банківською асоціацією.

IMF - International Monetary Fund – Міжнародний валютний фонд (МВФ). Спеціалізоване агентство ООН.

IMM - International Monetary Market – Міжнародний валютний ринок.

import deposits – імпортні депозити. Метод обмеження імпорту, згідно з яким імпортер зобов'язується депонувати частину вартості імпортованих ним товарів за встановлений період часу до оплати.

in arrears – прострочення, наявність своєчасно непогашеної заборгованості.

income yield – норма прибутку, яка може бути отримана в наступному році у вигляді процентів, виплачуваних по цінному паперу.

inconvertible – неконвертований. Кошти, валюта і цінні папери, які не можуть бути вільно обернені в готівку чи іншу валюту.

indenture – контракт, в якому обумовлюється зобов'язання емітента цінного паперу та права її власника.

ineligible bills – векселі, які непридатні для обліку чи переобліку.

insolvent – неплатоспроможний. Нездатний заплатити борг з настанням терміну платежу по ньому.

instalment credit – метод купівлі товарів в кредит, який передбачає виплату їх вартості і відсотків за кредит частинами.

instrument – будь-який тип фінансового боргового зобов'язання.

interbank – міжбанківський ринок угод в іноземній валюті, депозитах в євровалютах чи національній валюті.

interest arbitrage – процентний арбітраж. Вкладення коштів у різні фінансові інструменти, які приносять прибуток у вигляді відсотків.

interest cover – здатність позикоодержувача заплатити суму процентів по платежах, що наступили із наявних фінансових ресурсів.

interest rate – ставка процента, процентна ставка.

interest rate exposure – відкрита процентна позиція. Утворення прибутку чи збитків у зв'язку з можливими змінами у рівнях процентних ставок.

interim dividend – тимчасовий дивіденд.

International Bank for Reconstruction and Development – Міжнародний банк реконструкції та розвитку.

intervention – інтервенція. Дії центрального банку країни на відкритому ринку, які мають на меті вплинути на обмінний курс національної валюти чи стабілізацію ринкових умов.

investment bank – інвестиційний банк, який виступає як гарант чи учасник консорціуму з випуску нових облігацій чи акцій, і який забезпечує розміщення цінних паперів серед інвесторів.

investment currency – система валютного контролю, згідно з якою валюта, яка необхідна для вкладення капіталу, повинна бути куплена на ринку інвестиційних валют.

irredeemables – “ті, що не підлягають погашенню”. Англійські урядові акції, боргові зобов'язання чи позики, по яких не встановлюється термін погашення.

irrevocable credit – безвідкличний кредит. Кредит, наданий банком, який не може бути відкликаним, якщо його умови дотримуються.

J

jawbone – заява уряду чи інших органів, зроблена з метою впливу на бізнесові, банківські кола, споживачів та профспілки для того, щоб вони прийняли потрібні економічні рішення.

joint account – “за спільний рахунок”. Угода між двома чи більше фірмами про розподіл ризику і фінансової відповідальності під час придбання на ринку нових цінних паперів.

joint stock company – банк з обмеженою відповідальністю.

К

kerb – неофіційна біржа. Укладення угод у години, коли біржа офіційно не працює.

killing – точне попадання: незвично великий операційний прибуток.

L

legal list – чинний у США перелік інвестицій, свій у кожному штаті, згідно якого певні установи, банки та страхові компанії можуть вкладати кошти в ті чи інші підприємства.

legal tender – законний платіжний засіб. Повинно прийматися у відповідності з чинним законодавством для оплати заборгованості.

lending margins – надбавка, встановлена понад базову ставку, яку позикоодержувач погоджується виплатити банку за наданий кредит у євровалюті.

LIBOR (London interbank offered rate) – лондонська міжбанківська ставка для позик в євродоларах, яка надається зазвичай терміном на 3 чи 6 місяців.

lien – право утримання. Право по закону залишити у себе власність, що належить іншому як задоволення боргових претензій носія такого права по відношенню до власника.

life – термін, тривалість. Період часу від моменту випуску цінного паперу до моменту початку терміну її погашення.

liquid assets – ліквідні активи. Активи у вигляді готівки і оборотного капіталу, що легко реалізується.

liquidity – ліквідність. Готівка, готівкова позиція, міжнародні платіжні

засоби, прирівнені до готівки.

liquidity diversification – диверсифікація з метою забезпечення ліквідності.

liquidity ratios – коефіцієнти ліквідності. Відображають спроможність позикоодержувача заплатити короткотермінові зобов'язання.

liquidity risk – ризик відсутності ліквідних коштів, який полягає у тому, що грошові кошти, необхідні для рефінансування активів, в певний момент можуть виявитися недоступними.

Lloyds – корпорація Ллойда у Лондоні та пов'язаний з нею страховий ринок, де може бути прийнятою практично будь-яка страхова пропозиція.

loan capital – позичковий капітал.

loan stock – довготермінові процентні цінні папери, які випускаються компанією.

locked market – закритий ринок.

lockup CDs – депозитні сертифікати з обмеженням.

lombard rate – ставка проценту, по якій центральний банк надає кредити банкам під заставу першокласних цінних паперів.

long hedge – купівля ф'ючерсних контрактів в очікуванні фактичної купівлі на ринку за готівковий розрахунок.

longs – британські державні цінні папери з терміном погашення понад 15 років.

LUXIBOR (Luxembourg interbank offered rate) – люксембургська міжбанківська ставка.

М

maintenance margin – маржа, яка за будь-яких обставин виплачується за користування депозитом.

make up day – день складання даних. День, коли банк повинен підготувати дані про свою діяльність для надання звіту центральному банку.

managed float – кероване коливання курсу валюти.

management fee – платня, комісія за керування. Платня банкам за організацію випуску цінних паперів чи надання консорціального кредиту, особливо на євrorинках.

mandate – мандат, довіреність; уповноваження банкіру на виконання доручення клієнта.

mandatory redemption – обов'язкове погашення, обов'язковий викуп емітентом частини емісії цінних паперів.

margin – маржа, різниця. Додаткова частина по депозиту, заставному забезпеченню чи допустимих коливаннях курсу валюти.

margin requirements – додаткові резервні зобов'язання по кредитних інструментах.

market value – ринкова вартість. Поточна ціна на товар, цінні папери, валюту, а також рівень ціни, згідно якого їх можна купувати чи продавати.

marketability – здатність бути реалізованим.

match – дві угоди з протилежною векторністю.

matched book – ситуація, коли дати настання термінів зобов'язань по активах банку чи фірми співпадають з датами настання термінів зобов'язань по пасивах.

matched sale-purchase agreement – прямий продаж цінних паперів федеральною резервною системою (ФРС) США.

matching – зведення. Процес узгодження видатків з прибутками в одному часовому періоді з метою визначення нетто-результату балансування.

maturity – термін дії позики.

maturity date – дата закінчення терміну. Остання дата погашення облігації, кредиту.

mediums – цінні папери британського уряду терміном від 5 до 15 років.

melon – сума незвично високих прибутків, призначених для розподілу.

merchant bank – торговий банк. Діє як емітент акцій, облігацій, залучаючи кредити, акціонерний капітал, працюючи з векселями та іноземною

валютою.

minimum reserves – мінімальні резерви. Мінімальна сума резервів, яку комерційний банк чи інший депозитний інститут зобов'язаний розміщувати в центральному банку.

mismatch – незбіг. Розходження в термінах сплати процентних сум по банківських активах і пасивах.

MLR (minimum lending rate) – мінімальний позичковий процент. Мінімальна ставка, по якій Баки Англії надавав кредити на дисконтному ринку.

monetarism – монетаризм. Економічне вчення, згідно якого принцип жорсткого контролю над кількістю грошей у обігу – основний інструмент грошово-кредитної політики, особливо скерованої проти інфляції.

monetary item – грошова сума. Актив чи зобов'язання, які вимагають платіж у формі фіксованої суми грошей.

monetary base – монетарна база. Сукупність елементів грошової маси, до складу якої входять суми грошей, що є в банках, на руках фізичних осіб банківських депозитів у центральному банку.

monetary compensation amount (MCA) – регулювання валютних курсів скероване на ліквідацію різниці між “зеленими валютами” і фактичною оцінкою курсу валют країн-членів ЄЕС.

monetary policy – грошово-кредитна політика. Регулювання центральним банком країни кількості грошей в обігу з метою забезпечення доступу кредиту в обсягах і по ставках, які відповідають державним інтересам.

money market – грошовий ринок. Сукупність однорідних національних кредитних і депозитних ринків, де центральний банк, комерційні банки і фінансові інститути здійснюють операції по короткотермінових цінних паперах.

money supply – грошова маса, кількість грошей в обігу.

moratorium – мораторій. Ситуація, коли позичальник робить формальну заяву про те, що він не в стані оплатити усі свої борги чи їх частину.

money market (center) bank – банк грошового ринку. Звичайно є одним з

крупних в країні і, відповідно, грає активну роль у всіх секторах грошового ринку.

money market certificates (MMC) – сертифікати грошового ринку (СГР).

money market fund – фонд грошового ринку. Взаємний фонд, кошти якого розміщуються тільки в інструменти грошового ринку.

mortgage – застава; зобов'язання заставне. Документ, що видається позичальником кредиторів на підтвердження його (кредитора) переважного права на задоволення грошових претензій з вартості заставленого майна в разі невиконання позичальником свого зобов'язання, забезпеченого заставою майна.

multicurrency – мультивалютний. Кредит чи облігаційна позика, в декількох валютах.

multicurrency clause – мультивалютне застереження. Одне із положень угоди про єврокредит, яке дозволяє позичальнику змінювати валюту під час операції, конвертуючи її в іншу на дату пролонгації угоди.

multiple exchange rate – множинний валютний курс. Використання країною декількох валютних курсів для різних операцій.

multiplier – мультиплікатор. Механізм, який характеризує зростаючий вплив інвестицій і затрат на загальний об'єм доходів чи резервних вимог на позиції банку.

municipals – муніципали. Цінні папери, емітовані урядами штатів і місцевою владою в США, а також їх агентствами.

mutual savings banks – взаємоощадні банки, які приймають ощадні депозити окремих вкладників і розміщують основну частину їх коштів в кредити на придбання нерухомості.

N

naked position – незастрахована (нехеджована) довга чи коротка позиція.

napoleon – французька золота монета вартістю 20 франків.

narrower bands – обмежені кордонами. Вужчі межі коливань валютного курсу ніж ті, які мають місце у звичайній міжнародній практиці.

National Credit Union Administration (NCUA) – Національна асоціація кредитних спілок (НАКС).

nationalism (of currency) – валютний націоналізм. Виникає в тих випадках, коли центральний банк вводить обмеження на отримання і надання кредитів в своїй валюті для нерезидентів.

negative carry – негативний результат зберігання. Нетто-видатки у випадку, коли вартість зберігання цінного паперу перевищує прибуток з неї.

negative pledge – зобов'язання позичальника не залучати нових кредитів на умовах кращих для нових кредиторів, а ніж для наявних.

negotiable CDs = certificate of deposit

negotiable order of withdrawal (now account) – поточний рахунок, який приносить дохід, коштами з якого можна розпоряджатися, лише виставляючи банківські тратти.

net borrowed reserves – сума, на яку позика банку у ФРС США перевищують надлишкові резерви.

new money – сума, що виникає при погашенні позики, коли номінальна вартість цінних паперів перевищує фактичну вартість паперів, які викуповують.

non-resident account – рахунок нерезидента. Власник рахунку – особа, яка не є резидентом країни, в якій ведеться цей рахунок.

nostro account – рахунок банку, відкритий в іноземному банку.

note – кредитний білет, банкнота, вексель.

NSF check – чек, непокритий адекватним залишком на банківському рахунку. Такі чеки повертаються емітенту банком, на який вони виставлені, з поміткою NSF.

O

OBU (offshore banking unit) – іноземний банк, який звичайно

спеціалізується на валютних угодах на євrorинку і на внутрішньому грошовому ринку.

offered rate – курс, по якому банк має намір здійснити фінансову операцію.

one-man picture – котирована на ринку ціна називається “”справою рук однієї людини”, якщо обидві сторони котирування оголошені однією і тією ж особою.

one-sided (one-way) market – односторонній ринок.

open (unmatched) book – відкрита (незведена) книга. На євrorинку – якщо середній термін банківських зобов’язань коротший середнього терміну активів, вживають термін, що в бухгалтерських книгах “не сходяться кінці з кінцями”.

open-book account – відкритий рахунок. Кредит, наданий тільки на основі обіцянки покупця сплатити, непідкріпленої письмовим зобов’язанням.

open market – відкритий ринок. Продаж і купівля центральним банком цінних паперів з метою впливу на грошову масу в обігу та на обсяг кредитів.

option – опціон. Зафіксоване біржовою угодою право купувати або продавати цінні папери, товари чи валюту протягом певного періоду часу за встановленою ціною. Набувається за певну плату.

ordinary dividend – звичайний дивіденд. Частина прибутку, яка складає звичайний капітал, що розподіляється між його власниками.

outgo (outlay) – витрати.

Р

paper – цінний папір, комерційний документ, інструмент грошового ринку.

paper gain (loss) – оціночний прибуток (збитки).

paper profit – потенційний прибуток, не реалізований через те, що не досягнуто збільшення вартості активів.

passing dividend – невиклата дивідендів, пов'язана з відсутністю чи браком прибутку, який одобрений компанією.

payback period – період окупності. Тривалість періоду, необхідна для того, щоб сума, інвестована в той чи інший проект, повністю вернулась.

paying agent – посередник у платежах. Банк засновника позики, який сплачує основний борг і відсотки.

pegging – означає закінчення вільного коливання курсу валюти і встановлення фіксованого центрального курсу чи паритету.

performance bond – інструмент, який гарантує точне виконання контракту і забезпечує правильне виконання послуги чи контракту. Якщо умова не виконується, то від банку, який виставив зобов'язання чи гарантію, вимагається виплатити компенсацію.

petty cash – дріб'язкові гроші. Будь-який невеликий фонд готівкових коштів.

pit – місце в приміщенні товарної біржі, де укладаються угоди по термінових контрактах.

placing power – спроможність фінансового інституту розмістити в інвесторів нові випущені цінні папери.

plow back – “зворотне вливання”. Реінвестування прибутку у виробництво (а не виплата усього прибутку у формі дивідендів).

P.N. (“project notes”) – проектні векселі, короткотермінові ринкові зобов'язання, які випускаються для фінансування того чи іншого проекту.

point of sale – “на місці продажу”. Організована форма негайної оплати, яка дозволяє переказувати кошти з рахунку на рахунок, встановлювати платоспроможність позичальника, звіряти правильність заповнення чеків і надавати інші послуги

portfolio – портфель (інкассо) цінних паперів, які знаходяться у інвестора.

positive carry – позитивний результат зберігання. Нетто-прибуток по цінних паперах.

preferential debts – погашені в першу чергу борги.

preferred creditor – привілейований кредитор.

preferred stock/shares – привілейовані акції. Акції з фіксованим дивідендом, по яких є переважне право вимоги у порівнянні зі звичайними акціями.

premium bond – облігація з “премією”. Облігація, яку продають вище номіналу.

prepayment – достроковий платіж.

presold issue – запродана емісія. Нова емісія, поширення якої на ринку закінчується ще до оголошення розміру купонної ставки по ній.

price risk – ціновий ризик. Ризик зміни ціни боргового зобов'язання внаслідок росту чи падіння поточного рівня процентних ставок.

primary reserves – пов'язані із золотом резерви, тобто власне золото, резервна позиція у МВФ.

prime rate – “прайм рейт”. Теоретично, найменша процентна ставка, яка вилучається банками США по кредитах, які надані клієнтам – першокласним позикоодержувачам.

prior charges – виплати по боргових зобов'язаннях, позиках під заставу, векселях і т.д., які підлягають задоволенню в першу чергу.

profit taking – реалізація (відкачування) прибутку.

promisory note – простий вексель, боргове зобов'язання.

prospectus – проспект. Документ, який характеризує основні деталі нової емісії фондів чи цінностей чи зобов'язань.

protectionism (of currency) – валютний протекціонізм. Система обмежувальних заходів центрального банку щодо захисту національної валюти з метою забезпечення руху валютного курсу у напрямку, який відповідає економічній політиці уряду.

provision – “провізія” (запас); сума передбачуваних прибутків по наданих раніше кредитах, яка не буде отримана.

public sector borrowing requirement (PSBR) – різниця між державними доходами і витратами, включаючи витрати місцевої влади.

pyramiding – зведення піраміди; придбання додаткових цінних паперів чи товарів шляхом продажу нереалізованих “паперових прибутків”.

Q

Q-tip trust – благодійний фонд, створений для позитивних витрат одному із подружжя (США).

qualification shares – частка володіння акціонерним капіталом, необхідна для обрання в управління.

qualified – умовний, обмежений (про індосамент).

qualified acceptance – умовний акцепт.

qualified accounts – кваліфікована фінансова звітність компанії.

qualified endorsement – індосамент без гарантії.

qualified opinion – кваліфіковане заключення аудитора.

qualified plan – кваліфікована програма участі службовців у прибутках.

qualified voting right – кваліфіковане право голосу.

qualified shares – акції, депоновані членом правління на час перебування на посаді.

qualifying stock option – право на купівлю акцій за певною ціною, придбане за певних умов службовцями компанії.

quality – ступінь стійкості прибутку компанії.

quality of earnings – якість доходів компанії.

quality shares – акції із стійкою тенденцією росту прибутку.

quality swap – облігаційний своп для підвищення безпеки інвестиційного портфеля.

quantitative classification of assets – кількісна класифікація активів.

quantity equation – рівняння кількісної теорії грошей.

quantity of capital – кількість капіталу.

quantity of money – грошова сума.

quantity theorist – прибічник кількісної теорії грошей.

quantity theory of money – кількісна теорія грошей.

Quantos – опціон “Квантос” на форвардний валютний контракт для захисту від ризику портфеля цінних паперів.

quarter – 25 центів.

quarter eagle – старовинна золота монета вартістю 2,5 долара.

quarterly – квартальний дивіденд.

quarterly index – квартальний показник.

quarterly instalment – квартальний платіж.

quarterly payment – квартальний платіж.

quarterly report – квартальний звіт.

quarter payment – квартальний платіж.

quarter stock – акція номіналом 25 доларів.

quarter up – розрахунок ціни акції для податкових цілей, коли різниця між цінами продавця і покупця ділиться на 4 і додається до нижчої ціни.

quasimonetary liquidity – легкореалізована ліквідність.

quasimoney – квазі гроші, грошовий субститут.

queer money – фальшиві гроші.

queer transaction – сумнівна угода.

questionable broker – сумнівний брокер.

questioned trade – фондова угода, по якій під час звірення виявлені розбіжності в даних.

quetzal – кетсаль (грошова одиниця Гватемали).

quick assets – ліквідні активи.

quick assets ratio – відношення поточних активів компанії за мінусом запасів і незакінченого виробництва до поточних пасивів.

quicker-yielding investment – капіталовкладення з більш швидкою віддачею.

quick loan – швидка позика.

quick ratio – відношення ліквідності фірми до суми боргових зобов’язань.

quick service tills – абонентні скриньки для швидкого обслуговування банківських клієнтів.

quick turnover – швидка оборотність.

quid – фунт стерлінгів.

quiet market – неактивний ринок.

quiet period – період реєстрації позики в Комісії по цінних паперах і біржах в США.

quindar – кіндарка (розмінна монета Албанії).

quirsh – кірш (розмінна монета Саудівської Аравії).

quit – сплачувати борг, звільняти від зобов'язань.

quit of liability – звільняти від зобов'язань.

quittance – сплата, відшкодування боргу.

quota – квота, норма, доля, частина; внесок країни до Міжнародного Валютного Фонду

quota agreement – угода про квоту.

quotable – той, що котирується, реєструється.

quotable security – зареєстрований цінний папір.

quota cartel – картель, яка встановлює квоти.

quota for special deposits – квота на спеціальні депозити.

quota restraint – обмеження квоти.

quota restriction – обмеження квоти.

quota system – система квот.

quotation – котирування, курс.

quotation after trading – котирування після укладання угоди.

quotation board – табло з курсом біржових акцій; електронне котирувальне табло.

quotation department – відділ котирування курсів.

quotation list – котирувальний бюлетень.

quote a currency – здійснювати котирування валюти.

quote a loan – встановлювати ставку позики.

quoted exchange rate – котирувальний валютний курс.

qurush – куруш (розмінна монета Турції).

R

rally – пошвавлення, ріст. Підвищення цін і вартостей після спаду.

rans – цінні папери, по яких очікується отримання доходу, які випускаються штатами і муніципалітетами США.

range – розмах, різниця (між найбільшим і найменшим значеннями).

rating – рейтинг, віднесення до розряду, категорії. Відносна кредитоспроможність певного позичальника.

real market – дійсний ринок, на якому дилер може здійснити операцію на крупну суму.

realise – продаж активів.

receivables – неоплачені борги, які належать отримати компанії.

redemption – викуп, вилучення.

redemption premium – перевищення ціни, за якою позика чи цінні папери повертаються позичальником, над первісною ціною чи номінальною вартістю.

redemption yield – ріст чи зниження поточних доходів, викликані отриманням прибутку чи наявністю збитків у зв'язку з операціями по погашенню заборгованості, викупу зобов'язань.

red herring – “копчений оселедець” (відволікаючий маневр). Попередній проспект, який в загальних рисах інформує про емісію облігаційної позики, не вказуючи її основні параметри: запрошувана ціна, розмір комісії дилерам.

rediscount – переоблік. Купівля центральним банком до закінчення терміну державних облігацій чи інших фінансових інструментів, дисконтованих на грошовому ринку.

reference bank(s) – банк чи група банків, чия ставка по кредитах використовується при визначенні процентної ставки по фінансових інструментах, які мають плаваючу процентну ставку.

refinancing – рефінансування. Використання коштів, позичених з нового джерела, для погашення існуючих зобов'язань.

refunding – пролонгація державного боргу шляхом заміни одного випуску цінних паперів іншим, термін закінчення якого переноситься на пізнішу дату.

Regional Check Processing Center (RCPC) – Регіональний центр з обробки чеків, виставлених на комерційні банки, розташовані на території певного району.

registration statement – заява про реєстрацію.

regulation Q – правило “к’ю”. Право федеральної резервної системи США встановлювати максимальний рівень процентних ставок по депозитних сертифікатах та депозитах на будь-який термін.

regulation T – правило “Т”. Правило, встановлене ФРС США, обмежує суму кредиту, який може бути наданим клієнту брокером чи дилером для купівлі цінних паперів чи для оплати маржі.

regulation U – правило “У”. Правило, встановлене ФРС США, регулює розмір кредиту, який може бути наданий банком його клієнтам для придбання цінних паперів.

relative value – відносна вартість.

reopen an issue – поновлення емісії.

rescheduling – перегляд умов діючих кредитів з метою досягнення сприятливіших умов.

restructuring of debt – реструктуризація (переоформлення) боргу.

revenue bond – облігація, погашення якої гарантоване прибутками.

reserve currency – резервна валюта, яка приймається як платіж у всьому світі і використовується центральними банками для покриття своїх закордонних зобов’язань.

reserve requirement – вимога резервів депозитів, які кредитні інститути, наприклад, банки у відповідності із законом повинні тримати окремо у своїх сховищах чи в центральному банку.

revaluation – ревальвація. Коректування в бік підвищення паритету чи центрального курсу валюти.

reserve repurchase agreement – угода по викупу цінних паперів, яка здійснюється з ініціативи кредитора.

revocable credit – відкличний кредит, який надається під переказний вексель. Може бути відкликаний у будь-який час без попереднього повідомлення.

revolving credit (revolver) – револьверний кредит. Багаторазово поновлюваний кредит, що застосовується на національних і світових ринках позичкових капіталів.

rights – привілейовані акції чи облигації, запропоновані акціонерам чи дописувачам за ціною, нижче ринкової.

risk aversion – ступінь ризику, за якої інвестор не бажає приймати його на себе.

rock bottom – “саме дно”. Вживається на позначення ситуації, коли ціни більше не будуть падати.

rollover – пролонгація терміну кредиту шляхом випуску нових боргових зобов'язань, звичайно в обмін на старі.

round lot – повний лот. Партія цінних паперів, що є одиницею угод на біржі чи будь-яка кількість таких одиниць.

round tripping – ситуація, коли компанія може прийняти рішення про позику коштів у своєму банку, використовуючи існуючі можливості отримання короткотермінового кредиту у формі овердрафту, а потім розмістити ці кошти на ринку короткотермінових капіталів.

“rubber check” – “гумовий чек”. Чек, незабезпечений відповідним залишком на банківському рахунку.

“rule of 78s” – правило 78. Метод розподілу на весь термін операції суми відсотків, нарахованих по кредиту.

run – процес розширення, накопичення вимог повернення фондів і грошових коштів, розміщених в банках і інших фінансових інститутах.

S

safekeep – відповідальне зберігання. За певну комісію банки приймають облігації і інструменти грошового ринку на відповідальне зберігання (у своїх сховищах та сейфах).

sag – осідання. Тенденція поступового зниження цін.

sale and leaseback – продати і взяти знову в оренду. Операція, за умовами якої власність продається, а потім приймається продавцем назад в оренду. Первісному власнику ніби надається кредит, а перехідна власність використовується як застава.

samurai bond – боргове зобов'язання, яке випускається в Японії іноземним позичальником з номінацією у японських ієнах, яке може бути куплене нерезидентом.

savings and loan association – позикоощадна асоціація. Державні установи, які залучають ощадні вклади і надають кошти в основному для будівництва під заставу.

savings deposit – ощадний депозит.

savings ratio – норма збереження. Частина особистого доходу, що є у розпорядженні власника, яка використовується для накопичення чи погашення боргів.

scale – шкала (набір) курсів, цін, ставок. Про банк, який пропонує сплачувати різні ставки процента по депозитних сертифікатах різних термінів, кажуть, що він пропонує “шкалу”.

scalper – дрібний спекулянт, який здійснює швидку купівлю і продаж з невеликим прибутком чи невеликим збитком.

scrip – сертифікат на участь в передплаті. Виступає як тимчасовий документ, який отримують особи, які мають акції.

seat – членство на фондовій чи товарній біржі.

secured loans and notes – забезпечені кредити, боргові зобов'язання, тобто кредити, на забезпечення яких надане певне майно, яке належить

позичальнику.

sell a spread – продати маржу.

seller's option – опціон продавця. Право продавця визначати (за умови дотримання стандартних умов контракту) час і місце постачання, а також якість товару чи цінностей, які постачаються на замовлення.

selling group members – учасники групи, які займаються розміщенням цінних паперів. До складу групи входять усі члени синдикату, банки і т.д.

senior issue – цінні папери з фіксованим доходом, власники яких мають переважне право у порівнянні з іншими кредиторами, які виставляють свої вимоги.

senior security – “старший” цінний папір, тобто той, який займає в конкретній структурі капіталу переважаче положення у порівнянні з іншими цінними паперами.

settlements - платежі центрального банку, зроблені з метою покрити зовнішній дефіцит і заборгованість, пов'язану з інтервенціями.

share capital – акціонерний капітал. Загальна сума акцій, які фактично випущені компанією.

share premium – премія, яку отримують під час продажу акцій за ціною, що перевищує їхню номінальну вартість.

share register – журнал, реєстр, куди заносяться детальні дані про власників акцій.

short anchor – інструмент казначейства США з дуже коротким терміном в операціях по рефінансуванню.

short bill – короткотерміновий вексель.

short dates – стандартні періоди для депозитів на євrorинку.

short interest – кількість акцій, які необхідно купити для покриття здійсненої раніше угоди без покриття.

short position – коротка позиція. Ситуація, коли товар, валюта чи цінний папір були продані і треба покрити її відповідною покупкою.

short sale – продаж акцій, облігацій, іноземної валюти, товару, яких у

продавця нема, здійснений в очікуванні падіння цін.

short term capital account – рахунок для обліку руху короткотермінових капіталів у платіжному балансі.

sibor – міжбанківська процентна ставка на ринку в Сінгапурі.

sight bill – пред'явницький вексель. Підлягає оплаті негайно на вимогу.

sinking fund – фонд відшкодування заборгованості.

smart money – “вірні” гроші. Інвестиції, здійснені людьми “з іменем”.

snake – “змія”. Система узгодженого коливання курсів ряду валют європейських країн.

soft loan – пільговий кредит, позика.

sovereign risk – ризик надання кредитів на надто великі суми. Приводить до того, що банки звичайно встановлюють контроль за лімітами по кредитах, наданих якому-небудь уряду чи організації під урядову гарантію.

special bid – спеціальна пропозиція ціни.

special deposits – спеціальні депозити. Форма резервних вимог, контрольованих центральним банком, наприклад Банком Англії, у відповідності з якими банки повинні тримати певний процент своїх депозитів в центральному банку.

specie – металеві гроші.

spin off – метод, використовуваний компанією для розчленування операцій і активів шляхом пропорціонального розподілу серед своїх акціонерів належних їй акцій іншої компанії.

split – подрібнення нереалізованих акцій корпорації на більше число акцій за умови дотримання наявної пропорційності у розподілі акцій серед акціонерів.

split spread – кредити в єрвоалютах з різними перевищеннями понад базову ставку ЛІБОР для різних термінів кредиту.

spread – вартість розміщення чи сума, на яку запропонований курс перевищує поступлення емітенту.

square – збалансований, урівноважений. Вживається у випадку, коли

купівля і продаж збалансовані, тобто позиція не є ані короткою, ані довгою.

squeeze – обмеження кредиту. Офіційна акція центрального банку чи уряду, вжита для обмеження пропозиції грошових коштів з метою підвищити їх вартість.

stag – біржовий маклер, який придбав нові випущені цінні папери для перепродажу, розраховуючи отримати премію.

stagflation – стагфляція.

standby credit – кредит “стендбай”, резервний кредит.

sterilisation prescription – коротко- і середньотермінові векселі, що випускаються Національним банком Швейцарії з метою усунення зайвої ліквідності грошового ринку і, відповідно, для контролю за його станом.

stock dividend – дивіденд, виплачуваний по акціях, дозволених до випуску, але не випущених в обіг.

stock exchange – фондова біржа. Приміщення для здійснення угод по цінних паперах.

stock right – право на акції. Право купівлі деякого числа акцій певної компанії за заздалегідь обумовленою ціною.

straight bond – звичайна облігація, часто у євровалюті, неконвертована у акцію.

stripped bond – обідрана облігація, тобто та облігація, яка спершу була емітована з доданими процентними купонами, але від якої вони були відділені.

subordinated – облігації, що мають нижчий статус у порівнянні з іншими поточними неоплаченими борговими зобов'язаннями того ж емітента.

super gold tranche – право автоматичного отримання кредиту від МВФ у сумі, що є меншою за 75% квоти у національній валюті, внесеної до МВФ.

support point – межа, після досягнення якої центральний банк може здійснити інтервенцію з метою підтримання курсу валюти, як правило, національної.

swap – своп. Лінія кредиту в резервній валюті між центральними банками.

switch – світч. Англійський варіант американського терміну “своп” – купівля валюти на умовах спот і продаж її на умовах “форвард”.

switching – заміна однієї відкритої позиції на іншу шляхом ліквідації одного термінового зобов'язання на постачання і прийняття на цьому ж ринку іншого термінового зобов'язання.

syndicate – синдикат, консорціум. Група інвестиційних банків чи фінансових інститутів, яка гарантує розміщення оптом у емітента нових випущених цінних паперів і їх пропозицію для перепродажу інвесторам.

Т

TAB (tax anticipation bill) – податковий вексель.

tail – черга, “хвіст”. Різниця між середнім курсом нового випуску казначейських векселів та нижнім прийнятним курсом на аукціонах казначейства США.

taking a view – формування думки учасників ринку про напрямок руху процентних ставок і про те, як це враховувати в практичній діяльності.

TANs (tax anticipation notes) – податкові облигації, які випускають влада штатів і місцева влада (США) в очікуванні майбутніх податкових поступлень.

tap – мобілізувати кошти шляхом випуску акцій, облигацій і цінних паперів на ринках позикового капіталу чи фондових біржах.

tap stock – британські державні коротко-, середньо- і довготермінові облигації, які реалізують через урядового брокера за встановленою ціною.

t-bill – в США – казначейський вексель.

tender – письмова пропозиція, заява. Спосіб пропонування облигацій чи казначейських векселів на ринку.

tenor – напрямок, зміст, термін. Загальний термін цінного паперу чи фінансового інструмента від моменту випуску в обіг до погашення.

term bond – випуск акцій, термін дії яких закінчується в один і той же день.

term fed funds – федеральні кошти, надані на термін більший, ніж прийнято, тобто більше, ніж на одну ніч.

term loan – термінова позика на фіксований період часу, який перевищує 1 рік.

thin market – “в’ялий ринок”. Ринок цінних паперів, який характеризується невеликим об’ємом угод купівлі/ продажу чи незначною активністю учасників.

third window – альтернативне джерело позик, які надає МБРР країнам, що розвиваються за низькими ставками процента.

thrift institution – ощадний інститут. Взаємо-ощадні банки, позико-ощадні асоціації і кредитні спілки.

tick – рух ціни вгору чи вниз.

tied loan – позика однієї країни іншій, зумовлена зобов’язанням країни-позичальника купити товари чи послуги в тій країні, яка надає позику.

tight market – ринок з недостатнім попитом.

tight money – кредитно-грошова політика, скерована на обмеження кредитних ресурсів, результатом проведення якої, як правило, є підвищення ставок процента.

time deposit – банківський депозит, наданий на фіксований термін.

times covered – співвідношення покриття; показує, у скільки разів сума, що підлягає розподілу, тобто дохід, переважає суму дивідендів.

tombstone – оголошення про випуск цінних паперів, облігацій і т.д.

tom/next – одночасна купівля валюти і її продаж на умовах “спот” чи навпаки.

trade date – день, коли укладається чи виконується угода.

trade house – торгова фірма, що діє від імені клієнтів, а також і за свій рахунок.

trading paper – депозитні сертифікати, призначені для продажу на ринку євровалют.

tranche – частина випуску облігацій. Частина кредитної лінії чи позики.

translation – перерахунок суми, вираженої спершу в одиницях однієї валюти в одиниці іншої валюти.

treasury bill – казначейський вексель.

treasury note – зобов'язання казначейства США із терміном дії від 1 року до 10.

treasury stock – в США акції, випущені компанією, а тоді нею викуплені.

triennial revision – перегляд (загальний чи вибірковий) квот МВФ, здійснюваний раз в три роки чи раз у п'ять років.

two-tier market – двоярусний ринок. Валютний ринок з подвійним режимом, за якого один курс валюти є вільним і залежить від дії ринкових сил, а інший регулюється урядом шляхом інтервенції чи контролю.

two way market – ринок, на якому дилери котирують курс купівлі та курс продажу.

U

underwriter – андеррайтер, гарант, доручальник. Особа, що бере на себе зобов'язання розмістити певну кількість випущених акцій, облігацій чи цінних паперів шляхом їх купівлі для наступного перепродажу інвесторам.

unit of trading – одиниця угоди. Мінімальна кількість товару чи цінних паперів, необхідних для проведення угоди купівлі/продажу.

unit trust – спільний інвестиційний траст-фонд об'єднаного капіталу дрібних власників (для інвестування на довірчій основі).

unload – “викид” на ринок великої кількості товарів, валюти, цінних паперів чи інших цінностей за низькою ціною.

unsecured loans and notes – незабезпечені позики та векселі. Цінні папери, які випускаються компанією без вкладення в них усіх чи частини активів, які їй належать.

unwinding – закриття спекулятивної фінансової позиції.

usefull life – термін корисності. Період часу, протягом якого будь-який

актив буде використаний власником; зазвичай “термін корисності” коротший за “фізичне життя” цього активу.

usury – призначення безпідставно великої процентної ставки.

V

value date – дата валютирування. Дата постачання коштів для урегулювання угоди.

variable margin call – вимога про внесення додаткового забезпечення.

variable rate – змінний курс, ставка.

variable rate mortgage – закладна із змінною ставкою процента.

VAT (value added tax) – податок на додану вартість.

velocity of money – швидкість обороту грошей, показник використання грошової одиниці протягом даного періоду часу.

visible balance (of trade) – “видимі” статті платіжного балансу.

vostro account – рахунок “востро”. Ведеться банком за кордоном у місцевій валюті.

W

war brides (or war babies) – “наречені” (чи “діти”) війни. Цінні папери компаній, зайнятих виготовленням зброї.

warrant – гарантія, довіреність.

watered stock – “розведений акціонерний капітал”. Акціонерний капітал компанії, оцінка активів якої завищена чи про які відомо, що вони складають суму, яка значно перевищує їх дійсну вартість.

weekly return – щотижневий звіт. Статистичні дані, що публікуються щотижня, наприклад узагальнені баланси більшості центральних банків.

whipsawed – “жертва повздожньої пилки”. Подвійні збитки: під час купівлі цінності на верхній точці підйому ціни чи курсу при реверсі позиції, тобто продажу на нижній точці падіння кон’юнктури.

windfall (profit) – непередбачуваний прибуток.

window dressing – “причісування” балансу. Заходи, вжиті банками для того, щоб показати свої рахунки з вигідного боку.

withholding tax – прибутковий податок.

working balance – “робочі” залишки на рахунках, резерви. Валютна частина загальних грошових резервів центрального банку.

working capital – оборотний капітал.

working control – число акцій, необхідних для здійснення контролю за діяльністю корпорації.

World Bank – Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР).

write down – зниження вартості активів.

write off – повне списання з рахунку. Бухгалтерський запис, що засвідчує повне списання активів з балансу.

У

yankee bond – облігація “янки”. Випускається в США іноземним позичальником в доларах США.

yankee CD – депозитний сертифікат, емітований на внутрішньому ринку США відділенням іноземного банку.

yearling – цінний папір, випущений британськими муніципальними органами терміном на 1 рік.

yield – дохід, отриманий на інвестицію за певний період. По цінних паперах, наприклад, акціях чи облігаціях, доходом є сума дивідендів чи процентів, отриманих протягом року.

yield to maturity – прибутковість на момент погашення облігації.

Z

Z certificates – сертифікат “Z”. Випускається Банком Англії замість акціонерних сертифікатів для облікових установ з метою пришвидшення укладання останніми угод по короткотермінових облігаціях.

zero coupon – нульовий купон.

Додаток Б

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. Abbott Keith, Pendlebury Norman. Business Law. — 6th Edition. L.: DP Publications Ltd. Aldine House, 1997. — 478 p.
2. Adams Andrew. Banking and Finance Series. Investment. Kluwer Law International. — L. – The Hague-Boston: Mouton, 1995. — 440 p.
3. Adams A.F., Bloomfield D.S.F., Booth P.M. Investment Mathematics and Statisticks. Kluwer Law International. London — The Hague-Boston: Mouton, 1995. — 410 p.
4. Alan E. Branch. Economics of shipping practice and management. Second edition. □ London-New York: Chapman and Hall, 1995. — 360 p.
5. Alan E. Branch. Import/Export Documentation. — London –Glasgow: Chapman & Hall, 1995. — 274 p.
6. Apps Rod, Goacher David. The Monetary and Financial System. Bankers Workbook Series. — L.: Sheffield Hallam Univ., 1996. — 442 p.
7. Ashley A. A Handbook of Commercial Correspondence. — Oxford: Oxford Univ. Press, 1995. — 298 p.
8. Cheasty, Adrienne, Davis, Jeffrey M. Fiscal Transition in Countries & of the Former Soviet Union: An Interim Assessment. New York: Fiscal Affairs Department.(USA), 1996. — 32 p.
9. Chilver J. English for Business. A functional Approach. — L.: DP Publications Ltd, 1995. — 134 p.
10. Corbett Jim. English for international banking and finance. — Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1990. — 114 p.
11. Dixon Rob. Financial Market. An Introduction. — L.: Chapman & Hall, 1995. — 162 p.
12. English Business Letters. Commercial Correspondence for Foreign Students,

- New edition. — L.: Longman, 1994. — 182 p.
13. Ferguson Nicolas. Maire O'Reilly. English for international banking. — Edinburgh: Thomas Nelson & Sons Ltd. Nelson House, 1989. — 104 p.
  14. Finance and Development. A Quarterly publication of the International Monetary Fund and the World Bank. (1995-1996).
  15. Gardner D.C. Finance of Foreign Trade. — London: Cornhill, 1996. — 50 p.
  16. Glautier M. W. E., Underdown B. Accounting. Theory and Practice. Sixth Edition. — L.: Pitman Publishing, 1997. — 750 p.
  17. Global Economic Prospects and the Developing Countries. A World Bank Book. — Washington, D.C: The World Bank; 1995. — 102 p.
  18. Guidelines. Use Consultants by World Bank Borrowers and by the World Bank as Execution Agency. Washington: The World Bank, 1995. — 38 p.
  19. Guidelines. Procurement under IBRD Loans and IDA Credits. — Washington: The World Bank, 1995. — 58 p.
  20. Hutchinson H.H. and Dyer L.S. Interpretation of Balance Sheets. 6th Edition. — L.: The Institute of Bankers, 1987. — 78 p.
  21. Insurance. Diploma in Mortgage Lending. 3rd edition. — L.: Chartered Insurance Institute of Bankers, 1996. — 310 p.
  22. Jordan R.R., Nixon F.I. Language for Economics. — L.: Collins E & T., 1988. — 128 p.
  23. Journal of Money, Credit and Banking. — Ohio: Ohio State Univ. Press. Department of Economics, May 1998. — 276 p.
  24. Littlejohn Andrew. Company to Company. A new approach to business correspondence in English. — Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1992. — 120 p.
  25. McGovern John and Jean. Bank on Your English. — N.Y., L.: Prentice Hall International, 1987. — 132 p.
  26. McLaney J.Y. Business Finance. Fourth Edition. — L.: Plymouth Business School. University of Plymouth. Pitman Publishing, 1998. — 422 p.

27. Millichamp A.H. Auditing. 7th Edition. — L.: DP Publications, 1996. — 566 p.
28. Millichamp A.H. Finance for Non-Financial Managers. — L.: Letts Educational Aldine Place, 1997. — 464 p.
29. Parker R.H. Understanding Company Financial Statements. 4th Edition: —L.: Penguin Books, 1994. — 206 p.
30. Pratten Julie. Banking English. — L.: Delta Publishing Ltd, 1998. — 112 p.
31. Radice Francis. Banking Transactions. — L.: Macmillan Publishers, 1995. — 104 p.
32. Radice Francis. English for Banking. — L.: Macmillan Publishers, 1994. — 156 p.
33. Rouse C.N. Applied Lending Techniques. — L.: The Chartered Institute of Bankers, 1994. — 136 p.
34. Rouse C.N. Bankers' Lending Techniques. — L.: The Chartered Institute of Bankers, 1995. — 168 p.
35. Taylor Shirley. Gartside's Model Business Letters and other Business Documents. — 5th edition. — L., Hong Kong: Financial times Pitman Publishing, 1998. — 388 p.
36. The World Bank Annual Report: Washington: The World Bank, 1995. — 224 p.
37. Sheyd Michael R. International Banking and Finance. — N.Y., L.: Prentice Hall, 1992. — 100 p.
38. Sweeney Simon. Test your Business English Finance. — L.: Penguin Books, 1997. — 86 p.
39. Watson Alasdair. Finance of International Trade. — 5th edition. — L.: The Chartered Institute of Bankers, 1990. — 364 p.
40. Watts John. Accounting in the Business Environment. — 2nd. Edition. — L.: Pitman Publishing, 1996. — 818 p.
41. Wood Frank. Business Accounting. — Fifth Edition; — L.: Pitman Publishing, 1989. V. 1-2. — 613 p.